

Sture Källberg

Ut på torget

Självbiografiska berättelser

© Sture Källberg 1989

Originalutgåva 1989 (Nordstedts Förlag, Stockholm)

Denna utgåva korrekturläst av författaren i januari 2007.

Baksidestext

Sture Källberg fortsätter här med sina självbiografiska berättelser. I sin förra bok, "Ut ur skogen", skildrade han en ung mans väg ut i Europa efter krigsslutet.

I UT PÅ TORGET är han tillbaka i fosterlandet och med ungdomlig entusiasm starkt engagerad på vänsterkanten. Men det gällde att inte låta entusiasmen få fritt utlopp för i 50-talets Sverige var det taktiskt klokt att reva seglen i den politiska motvinden och kryssa försiktigt med det proletära budskapet. Med humor och självironi berättar Sture Källberg om sina och kamraternas ansträngningar att hålla liv i sitt nya ungdomsförbund, inte minst ekonomiskt och inte alltid med konventionella metoder. Samtidigt är det en skildring av hur det var att plötsligt bli far och familjeförsörjare och inte ha någon egen bostad.

Flera av berättelserna handlar om färder genom Östeuropa och livet i Östberlin, där den blivande författaren 1957 bodde i ett rum på Stalin-Allee, f.d. Frankfurter Allee, nu – så länge det varar – Karl-Marx-Allee.

UT PÅ TORGET är en vital och stundom från skildring av 50-talets politiska bataljer, dess optimism och framtidstro.

Innehåll

Farväl SKU	1
Våldgästa.....	4
10 öre påökt.....	7
Herr Hjärne	9
Länstidningen.....	11
Sill och bananer.....	12
Skuldheden.....	14
Kassaskåp.....	17
Spisrum	20
Torrmjök	23
Asfaltlagret.....	24
Landsförrådare	28
Utesluten	35
Langare	38
Värmemätning.....	42
Skura skithus	46
Akvariet.....	49
Invigningen	50
Spettkakor	52
Pingstspelen	56
Warszawa.....	66
Kockums	72
Över kanten.....	73
Finsk vinter	74
Trettio tusen	76
Utrikeskorre	79
Heta Sofia.....	80
Eeva-Liisa	85
Röda armén	86
På tundran	87
Kulturbund	92
Speidel.....	94
Stalin-Allee 586	98

Farväl SKU

Från påvarna i Stockholm utgick ett påbud att ungdomsförbundet skulle göras om. SKU dög inte längre, det var för gammaldags och sekteristiskt. En partipolitiskt fristående ungdomsorganisation hade bildats istället.

Det nya förbundet hette Demokratisk Ungdom och var öppet för all framstegsvänlig ungdom, stod det i papperen från Stockholm. Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund skulle tills vidare finnas kvar till namnet och presenteras som någon sorts studieförbund.

– Vafan, ska man inte få kalla sig kommunist längre, sa gamla unglubbister med avsmak.

För mig spelade inte namnbytet någon större roll. Jag hade bara varit SKU-are drygt ett år och inte hunnit bli inpyrd med ungdomsförbundets traditioner. Somliga klubbkamrater hade kommunistiska föräldrar och var röda från födseln men jag saknade sådant påbrå, mina var normalsvenskt antikommunistiska.

Att stava Sverige utan i tyckte jag såg konstigt ut först, men så hade den svenska vänstern stavat sedan 1800-talet och jag vande mig snart. Många av de socialistiska pionjärerna hade använt demokratiserad stavning och t ex skrivit jud, jus, juga, jälpa osv utan inledande prydnadsbokstäver.

Sommaren 1951 blev jag inskriven i SKU-klubben Vasa i Göteborg. Reinhold som kört fraktgodis vid järnvägen var kassör och sålde röda märken á 2 kr kvartalet att klistra in i medlemsboken. På märket för tredje kvartalet var det en tecknad bild av den italienske ungtommunisten Enrico Berlinguer och sista kvartalet en på östtysken Erich Honecker.

Benämningen SKU-are hade låtit som ett språkligt missfoster i mina öron till en början. Nu skulle vi kalla oss DU-are. Det lät ännu knasigare.

Många vägrade i vändningen och sa rent ut att Demokratisk Ungdom var ett förbannat hyckleri. De betraktade sig som revolutionärer, bolsjeviker och betackade sig för att jämföras med mjäkiga demokrater. Opportunisterna i Stockholm kunde torka sig i arslet med sitt nya förbund.

Försvann SKU skulle de gå in i partiet istället och jobba i fackklubbar och bostadsföreningar. En del av dem var för övrigt redan med i SKP.

Fast även om ungdomsförbundet styrdes av fårskallar... förvandlingen till DU hade väl godkänts av partiet? En så genomgripande förändring måste ha partiledningens gillande, annars skulle den vara otänkbar. Det måste ligga folkfrontstankar bakom, ett försök att bryta kräftgången och isoleringen för att kunna rekrytera nya anhängare.

Hos var och en fanns djup respekt för partiledningen. Där satt de bästa kamraterna, antog vi, de klokaste och ihärdigaste. Partiledningen kunde inte gärna ta fel. Och den demokratiska centralismens princip innebar ju att man frivilligt lydde order uppifrån, som soldat i den proletära revolutionens armé.

Ibland när ledningen slog in på en ny väg kunde det vara nödvändigt att hålla käften och marschera på utan att fråga. Så fungerade kommunister, åtminstone i teorin. I praktiken blev allting krångligare på grund av okommunistiska beteenden som exempelvis rivaliteten mellan stockholmarna och göteborgarna.

SKU eller DU? Det var frågan. En del tyckte det var taktiskt klokt att reva seglen i den politiska motvinden och kryssa försiktigt ett tag med det proletära budskapet. Tidningarna svämmade över av antikommunistiska artiklar och i radion fick man då och då höra

talmannens klubbslag när den kommunistiske riksdagsmannen herr Johansson i Stockholm främtogs ordet. Vad han sagt fick man inte reda på.

Skräcken för Stalin var stor, inte bara i Sverige. Snart kommer ryssen och tar oss! Och hela Västeuropa! När f d pacifisten Bertrand Russell fått nobelpriset i litteratur rådde han västmakterna att atombomba Sovjet. Använder vi inte atombomben har vi mycket små utsikter att segra, förklarade den 78-årige filosofen.

En regnig kväll i oktober 1951 kom Nisse med senaste numret av den amerikanska bildtidningen Collier's. Han var så upphetsad att rösten klättrade upp i falsett.

– Dom tänker starta tredje världskriget när som helst, ropade han gällt och höll upp tidningen.

På omslaget fanns en stor karta över Östeuropa med en infälld, tecknad bröstbild på en nyrakad soldat i grön uniform. Högerhanden höll om en gevärspipa med påsatt bajonett som räckte från Kaspiska havet till Östersjön. Stålhjälmen var dekorerad med USA:s flagga och FN:s samt texten Occupation Forces. Det ockuperade Moskva markerades med en FN-flagga på en nål.

Att USA bestämde över FN var ingen nyhet. Koreakriget rasade sedan drygt ett år och sydsidan hade FN-flaggan som sin symbol. När kriget bröt ut bojkottades FN:s säkerhetsråd sedan en tid av Sovjet i protest mot att Kina utestängdes från sin plats i FN. Genom ett uteblivet ryskt veto i säkerhetsrådet blev det fritt fram för amrisarna att använda FN-flaggan som politiskt fikonlöv i Korea.

Formellt var det en FN-armé från sexton nationer som krigade men i verkligheten var både krigsmateriel och flertalet soldater amerikanska.

Jag gick ut i ruskvädret, tog spårvagnen till kiosken i Brunnsparken och köpte Collier's. Den kostade 1 kr och jag tänkte försöka mig på att läsa artiklarna med hjälp av någon engelsk-svensk ordbok på Dicksonska biblioteket bakom Järntorget.

Det var första gången jag köpt en amerikansk bildtidning och det var nog första gången för Nisse också. Hur han fått reda på att det där numret fanns glömde jag fråga honom om.

Artiklarna handlade om ett atomkrig som skulle bryta ut 1952 och sluta 1960 med Sovjetsystemets undergång och omskolning av överlevande kommunister till glada medborgare i den fria världen.

Illustrationerna var utomordentligt krigiska. Den första demonstrerade hur en väldig rödgulvitglödgad atomsvamp förintade Kreml och centrala Moskva. En annan visade resterna av Washington. Presidenten klarade sig som tur var och evakuerades med helikopter. Folk ropade på taxi mellan ruinhögarna. Jag hittade inte ett ord någonstans om radioaktiv strålning.

Collier's atomnummer passade perfekt i den kampanj vi fredsvänner höll på med. På varvet där jag jobbade hade nästan alla undertecknat Stockholmsappellen för förbud mot atomvapen. Där fanns det många som gick med namnlistor. Men utanför fanns obearbetade ställen som jag brukade pinna iväg till på middagsrasten.

I en liten byggfutt hade alla utom en skrivit under appellen vid mitt förra besök. Han som vägrat var inbiten sosse. Appellen var rena rama sovjetpropagandan ansåg han. Beviset var att enbart kommunister kutade omkring med namnlistorna.

När jag kom dit andra gången höll jag upp tidningssidan med atombombningen av Moskva så att alla kunde se. Sex man satt kring bordet med urättna matlådor och spelade kort. Sossen satt i hörnet och läste Ny Tid.

– Här ser du ett tydligt exempel på jänkarnas krigspropaganda, sa jag triumferande och gav honom Collier's. Han kontrade med att man säkert kunde hitta något liknande i ryska tidningar. Där högg du i sten, sa jag, det är förbjudet med krigspropaganda i socialismens land.

Det svarade han inte på. Sovjetunionen är världsfredens främsta värn, fortsatte jag högtidligt. Han fnös. De andra fortsatte med kortspelet utan att lyssna på oss. Att jag fått deras namn under appellen berodde antagligen på att de annars inte skulle få vara ifred med sin enformiga ettörespoker.

Sossen gick ändå an, han var åtminstone intresserad av politik. Kortoxarna var tomma i bollen. En såg ut som om han röstade med bondeförbundet.

Först senare insåg jag att flertalet ute på arbetsplatserna var dödströtta på det ständiga kivet mellan socialdemokrater och kommunister.

Min ideologiska skolning hade jag till stor del fått hos Viktor och Svea, Nisses föräldrar, som jag hyrt rum av några månader på Kristinelundsgatan. Viktor brukade komma in till mig ibland om kvällarna för en pratstund och pratade sedan oavbrutet minst två timmar. Han visste mycket och jag var idel öra.

Viktor hade varit med på kongressen när vänstern bröt med SAP 1917 och bildade Sverges Socialdemokratiska Vänsterparti som fyra år senare blev SKP. Han deltog i parti-sprängningarna 1924 och 1929 och kände både Zäta Höglund och Fredrik Ström, Kalle Kilbom, Hugo Sillen, Sven Linderoth och åtskilliga andra ledande kamrater och f d kamrater som lämnat partiet eller kastats ut och blivit sossar igen, tagna till nåder av SAP.

Jag gillade Viktor men somliga ansåg att han hade tomtar på loftet. Hans svada var berömd, orden forsade ur munnen på honom. Han var skräddare och det gick en historia om att han arbetat ett halvår ihop med en som var döv innan han upptäckte det.

Flera tjocka tidningar dunsade dagligen ner i Sveas och Viktors brevlåda. Det räckte inte med den egna pressen, man måste läsa motståndarnas tidningar också, sa Viktor när han upptäckte att jag bara läste Arbetar-Tidningen, kommunisternas dagblad i Göteborg.

Det tyckte jag var skitsnack. Varför skulle man ödsla tid på lögnerna i borgarnas och sossarnas tidningar? Deras korrumperade skrivslavar stod ju alltid på makthavarnas sida.

Hyllningarna av Thordén var typiska. I svassande artiklar framställdes han som Uddevallas välgörare. Varvet han välsignat stan med gav arbete och välstånd och fan vet allt. Tack gode kapitalist!

Enligt min åsikt var det arbetarna som gjorde något för Uddevalla och framförallt för skeppsredare Thordén.

Lindholmens varv, där jag tjänade mitt dagliga bröd för närmare 4 kr i timmen, ägdes av samma sorts välgörare. Aktieägarna gjorde aldrig ett handtag på varvet. Enda gången man såg några var vid sjösättning. Då stod en välklädd skock på plattformen högt över våra skallar. En pälsklädd donna pangade champagnepavan och fick som tack för hjälpen ett smycke, värt en årslön för oss som byggt båten.

Jag ville vara med och avskaffa deras rätt att äga vår arbetsplats.

Våldgästa

Magen syns tydligt nu. Jag får bara vara kvar här till mitten av november, sedan har jag ingenstans att ta vägen, skrev Esther hösten 1950.

När brevet kom arbetade jag på ett jordbruk norr om London. Att hon var på tjocken visste jag förstås men inte när hon skulle bli utkastad.

Hon var sjuksköterskelev på Frederiksbergs Hospital i Köpenhamn, ett anständigt ställe som inte ville ha havande kvinnor annat än på förlossningsavdelningen.

Lika anständigt hade hennes mor reagerat. Hon skällde ut mig för att jag är med barn, skrev Esther.

Föräldrahemmet kunde hon följaktligen inte återvända till. Hon skulle nog inte vilja det ens om hon vore välkommen. Jag kunde inte heller tänka mig att be mina föräldrar om husrum.

Var fanns både jobb och lägenhet?

Vart jag mig i världen vänder står en lus med svarta tänder.

Min syster och hennes karl hade efter åratals väntan tilldelats en tvårummare av bostadsförmedlingen i Göteborg. Jag skrev och berättade om Esther. Kunde vi få hyra det ena rummet tills vidare?

Hon svarade snällt ja. Lätt om hjärtat skrev jag till Esther och föreslog Göteborg. Jag hade gärna velat bo i Köpenhamn men där fanns inga jobb och bostadsbristen var lika stor som i Sverige.

Farewell Old England!

Jag sa upp mig, fick slutavlöning och liftade till Harwich. Båten till Esbjerg gick dagen därpå. Jag ville inte sova ute i regnet utan hyrde slaf på Frälsningsarméns härbärke fast jag egentligen inte hade råd. Biljetten hade slukat nästan hela kapitalet.

Vinden friskade i över Nordsjön. Passagerarna var lätt räknade. Jag satt ensam på en soffa och gnagde i mig bröd och en ostbit. Båten krängde och knakade.

Blåsten kändes ännu starkare i Jylland men jag hade vinden i ryggen och tur med bilarna, behövde inte stå och tigga skjuts förgäves. I Köpenhamn sökte jag upp min lärofader Broby och hans Aina.

– Är du svulten? var det första hon sa. Det var jag alltid när jag kom.

Broby såg att jag inte hade några strumpor och gav mig ett par av sina. Jag fick låna en cykel och nyckeln till deras sommarstuga i Gladsakse.

Esther arbetade till åtta på kvällen. Hon hade elevrum ihop med en annan tjej så vi gick i en park istället och talade om framtiden. Magen syntes knappt under kappan men kändes som ett klot när vi höll om varann.

Ingen av oss ägde annat än lite kläder. Vi behövde lakan och handdukar och... jag måste få tag i ett jobb med detsamma och tjäna pengar.

Månen sken över Utterslev Mose när jag cyklade mot Gladsakse. Landet var mjukt och vackert. Jag sjöng och tänkte på framtiden när jag blev stoppad av en polisbil.

Var det min cykel? Nej, jag hade den till låns. Från vem? Jag förklarade. När bylingarna sett mitt pass med alla stämplarna blev de ytterligt misstänksamma och frågade ut mig om min levnad.

De hade radio i bilen och anropade slutligen ett cykelregister. Det visade sig att ramnumret på cykeln inte var registrerat. Varför? Jag föreslog att de skulle låta centralen ringa till Broby och fråga om hans frus gamla cykel. Han är vaken, han skriver alltid om nätterna, sa jag och gav dem telefonnumret.

Men det var tydligen för enkelt. De satte sig i bilen, vevade upp rutorna, konfererade med någon via radion och lät mig stå och vänta ute i kylan. Sedan tände de cigaretter och satt och småpratade.

Jag vart arg, knackade på rutan och frågade med vilken rätt de tvingade mig att stå där och glo.

– Ge mig passet för helvete!

– Vill du bli körd till stationen?

De lät mig vänta en kvart extra för att jag protesterat.

Efteråt fick jag reda på att cykeln var svensk och hade åkt färja över sundet. Därför blev den aldrig anmäld till det allomfattande danska registret.

Längs svenska västkusten gick det trögt. Bilisterna glodde rakt fram och stannade ogärna. Jag önskade mig en tvåhjulning. Himlen var nattsvart långt innan jag kom till Göteborg.

För att få bra jobb krävs meriter. Jag hade inga papper, bara två nävar. Det blev treskift på en fabrik. Bondlurkar som kom till stan fick ta negerjobben.

Förmiddagsskiftet var bäst. Redan klockan två vandrade man ut i friheten och hade hela eftermiddagen och kvällen till förfogande. Men man måste gå upp fem förstås. Min sväger gick upp ännu tidigare.

Esther och jag trivdes bra i lillrummet. Jag såg på den växande magen med blandade känslor. Mitt bidrag var ju ganska obetydligt. Jag visste när det lämnats, en solig dag i gräset då naturen sopat undan varje snusförnuftig invändning.

Min syster Asta var hemma om dagarna med Kristina, deras lilla dotter. Sväger Valter hade skaffat en hund som hette Lord och skulle rastas tidiga morgnar och sena kvällar. Vi träffades i köket till gemensamma måltider som kvinnorna turades om att laga.

Nattskiftet var inget vidare. Att börja arbetsveckan klockan tio söndag kväll är inte något man längtar efter. På morgonen när man skulle sova vaknade huset. Dörrarna slog.

Vi beslutade att gifta oss av praktiska skäl. Då skulle Esther bli svensk medborgare och slippa ansöka om arbetstillstånd och uppehållstillstånd var tredje månad.

Jag gick till rådhuset och vi fick en tid kvart i elva dagen före julafton. Vi gjorde ingen affär av saken. Asta och Valter skulle vara vittnen.

Vigseln skedde enligt löpande bandmetoden. Ett dussin brudpar satt i väntrummet eller vankade nervöst av och an. Några hade frack och vit klänning. Vi andra hade enklare utstyrsel. Alla brudar var på jäsning.

Vaktmästaren slussade in ett par i taget med vittnen i förrummet. Därifrån tågade man in i vigselrummet och sedan ut genom en annan dörr. Allt var lika rationellt som på fabriken jag lämnat klockan sex på morgonen. Jag var sömnig och längtade efter en nerdragen rullgardin.

Han som skulle viga oss hälsade raskt och började rabbla den juridiskt bindande texten. Det blev dags för ringarna.

– Vi har inga, sa jag.

Han kom av sig ett ögonblick.

– Ta varann i hand då, sa han och sedan var ceremonin över. Han kastade en hastig blick på armbandsuret, skulle kanske passa något tåg. Vi gick och nästa par kom in.

Solen sken ute på Gustav Adolfs torg, han som med tiden blev tämligen fet. Vi tog spårvagnen hemåt. Jag hoppade av vid Dicksonska och lämnade tillbaks några böcker.

I mellandagarna läste vi i tidningen om nya lagar som skulle träda i kraft vid nyår. Utländsk kvinna skulle inte längre automatiskt bli svensk medborgare genom giftermål med svensk man. I fortsättningen skulle det ta tre år. Vilken tur att vi gifte oss till jul!

Esthers röda manchesterkappa började streta i knapphålen. En natt i mars vaknade jag av att hon rörde sig oroligt.

– Är det dags?

– Inte än. Sov du.

När jag vaknade på morgonen sa hon att jag kunde beställa en taxi åt henne när jag cyklade till jobbet. Jag skickade en från Linnéplatsen.

Hon visste hur det gick till att föda och var inte nervös. Under elevtiden på det danska sjukhuset hade hon arbetat ett tag på förlossningen och sett åtskilliga barn komma till världen.

Självt hade jag sett en massa lamm och griskultingar födas och assisterat min far när han med högra armen inne i buken på en ko vände kalven så att den kunde komma ut.

Barn däremot skulle förskonas för karlar. 1951 var det otänkbart att fäder skulle få vara med vid födslar.

På jobbet sa jag inget. Jag hade slutat på fabriken vid det laget och börjat köra dragtruck på en trävarufirma. Mina nya arbetskamrater hade jag inte hunnit bli närmare bekant med.

Efter arbetsdagens slut ringde jag till sjukhuset. Förlossningen hade gått bra. Det blev en flicka. Jag köpte blommor och cyklade dit. Esther var blek och nöjd. Vår dotter fick jag bara se genom en glasruta. På grund av infektionsrisken, sa man.

En sköterska höll upp det lilla blundande knytet. Bakom rutan låg det fullt med ungar. Det var som att titta i en monter på ett museum.

Tove kallade vi henne, ett danskt prinsessnamn. Senare såg jag i en uppslagsbok att Tovelille var Valdemar den stores frilla, mor till hans oäkta son Kristofer.

Vi tyckte hon skulle slippa bli tvångskollektiviserad i svenska kyrkan, men hon höll på att bli döpt av bara farten på sjukhuset. En präst kom dit och kristnade ett dussin ungar i taget.

Ibland gick jag till bostadsförmedlingen någon kväll och bråkade. Det hade ingen verkan. Sådana som vi fanns det hundratals av. Väntetiden för bostadslösa par med småbarn var tre år. Tidigast 1954 kunde vi tilldelas en lägenhet.

Vi kunde inte fortsätta att våldgästa min syster och svåger hur länge som helst. När våren kom gav vi oss iväg som ett par flyttfåglar. Det hörde till saken att Valter var stamanställd vid flygvapnet. Han skulle klassas som skum om det blev känt att han hade kommunister inneboende.

Esther reste hem till mina föräldrar och visade barnbarnet. Strax efter skaffade hon jobb på en sommarkoloni i Bergslagen. Där kunde hon bo med Tove till augusti.

Fyrtio mil skilde oss åt. Det gjorde mig bedrövad och förbannad men det hjälpte ju inte att bli desperat. Jag hyrde en slaf tills vidare på ungarshotellet Labor bakom Järntorget och fortsatte att köra truck.

10 öre påökt

Träfirmans dragtruck var ålderstigen och astmatisk. Då och då finjusterade jag tändningen för att göra åbäket någorlunda lättstartat. Man ryckte igång den för hand, som en aktersnurra.

Han som kört den före mig hade tydligen varit totalt okunnig om motorer. Gubbarna påstod att det ibland tog honom en halv dag att få igång aset. Under tiden fick de själva baxa undan vagnarna med virke.

Jag lovprisades av dem för att trucken startade och utnyttjade det när ingenjörn tyckte jag skulle hjälpa till att lossa ett par järnvägsvagnar parkett.

– I helvete heller, jag är anställd som truckförare!

Han skyndade sig att retirera. Huvudsaken är givetvis att trucken fungerar, så han och försvann in på kontoret.

Parketten låg i gråa paket med snören om. Papperet var oljebehandlat och vattentätt. Parkettstav måste skyddas mot fukt för att inte svälla. Läger man golv av fuktig parkett blir det springor när virket torkat.

Långa Bergman och Gustav fick hand om lossningen. De arbetade lugnt och metodiskt. Paketet var tunga och hala. Händerna ville slinta men Bergman tog ändå två i taget. Gustav nöjde sig med ett. Det tyckte han var rimligt eftersom han bara var hälften så stor.

April månad, solen gassade. Godsfinkorna stod på ett spår nere vid kajen. När vagnen var lastad startade jag trucken och drog upp lasset till magasinet. Sedan satt jag i solen medan gubbarna stuvade paketet inne i halvmörkret.

Ibland vilade Gustav en stund i dörröppningen och tittade åt mitt håll.

– Du är allt bra lat du, ropade han muntert. Jag skrattade och svarade att i det här svindlarsamhället är det bara dumskallar som arbetar.

Håhåjaja, den som hade en slaf här vid väggen! Sakta, sakta sniglade klockans visare över urtavlan. Det blev outhärdligt tråkigt att bara sitta och glo. Efter ett par timmar började jag hjälpa till.

Parketten kom från Nybro. Vi tömde en godsvagn och började på nummer två. Det blev kväll och morgon den andra dagen. Till slut var magasinet nästan fullt av gråa paket.

Några dagar senare beordrades vi att lasta alltihop i godsfinkor igen. Parketten hade sålts till en firma i Oskarshamn.

– Herregud, dom kunde väl ha sålt skiten innan vi hann tömma finkorna, suckade långa Bergman.

– Eller låtit parketten gå direkt från Nybro till Oskarshamn, sa Gustav.

– Ni har inte hajat profitsystemets finesser, sa jag. På det här viset kan ju fler vara med och sko sig. Framtida hyresgäster i Oskarshamn får betala.

– Och vi får nöjet att kånka på dom här satans paketen flera gånger, brummade Bergman.

En rast stukade lastbilschauffören foten när han klev ur hytten. Han blev tvungen att åka hem och hoppade på ett ben till spårvagnen.

Ingenjörn frågade om jag kunde köra lastbil. I nödfall, sa jag, fast jag har inget trafikkort. Det behövs inte, sa han och såg lättad ut.

Bilen var lastad med virke till ett bygge på Stampgatan. Jag fick följesedeln och körde försiktigt över Lilla Bommen och Drottningtorget, förbi Västgötabanans station och Odinsplatsen. Vad jag inte visste var att lasset skulle till ett gårdshus. Vägen dit gick genom ett smalt portvalv mot Stampgatan.

Jag parkerade med ena hjulparet på trottoaren och gick in och tittade. Ilskna bilister tutade och hade svårt att komma förbi på den trånga gatan. Inne på gården mötte jag byggets verkmästare.

– Du måste backa in genom porten, sa han.

Jag vändades. Porten var trång och brädlasset stack ut flera meter bakom flaket. Klarar du det, frågade verkarn. Jag erkände att det var första gången jag körde bilen och att jag aldrig backat med den. Fast det går nog om du dirigerar, sa jag.

Han hämtade en röd varningsflagga och stoppade trafiken i båda riktningarna. Jag behövde även motsatta sidan av gatan för att klara svängen och komma in.

Första försöket misslyckades. Jag hade svängt för snävt. Andra försöket misslyckades också. Skjortan mörknade av svett. Nu börjar alla tuta, tänkte jag men bilisterna väntade tålmodigt medan jag körde framåt igen och sedan backade med ännu större sväng och kom rätt.

Chauffören haltade tillbaks till jobbet efter ett par dagars vila. Under tiden hade jag kört virke till olika byggen. Inget av dem var så besvärligt att nå som det på Stampgatan.

I lastbilen hade man tak över huvudet när det regnade. På trucken fanns det ingen hytt. Man satt oskyddad som på en motorcykel.

Varje gång förgasarens slitna spjäll eller något annat skulle justeras svartnade fingrarna av olja och sot. Men i omklädningsrummet fanns inte ens ett tvättställ. Gubbarna som sågade och travade virke blev aldrig smutsiga. Deras händer doftade trä. Det var bara jag och chauffören och killen på Fergusonstraktorn som höll på med motorer och blev skitiga ibland.

Jag pratade med ingenjörn om tvättställ. Nej, det blev för dyrt. Vi brukade ju tvätta våra svarta nävar med lite bensin på en trasa. Ingen hade klagat förut så varför kunde inte jag nöja mig med det?

Själv kunde han tvätta sig på kontoret en trappa upp fast han aldrig behövde skita ner sig. Där fanns det minsann tvättställ med både varmt och kallt vatten. Det sa jag åt honom.

Han blev sur förstas och tyckte att jag var en bråkmakare. Jag svarade ilsket att det kommit en lag om omklädningsrum och tvättmöjligheter på arbetsplatserna. Det hade stått i tidningarna. Han vägrade lyssna och gick sin väg.

Efter jobbet cyklade jag till Kommunistiska Arbetarkommunens kontor på Andra Långgatan. Jag fick rådet att vända mig till Yrkesinspektionen och for dit en middagsrast. Där fanns en broschyr om den nya lagen.

Ingenjörns förvåning var äkta när han ögnat igenom texten. Det visste jag inte, sa han uppriktigt, nu får vi naturligtvis ordna med tvättmöjligheter.

Veckan därpå kom en rörkrökare och monterade ett tvättställ i verktygsskrubben. När det var klart kom ingenjör och frågade mig om vi kunde nöja oss med pappershanddukar. Javisst, sa jag. Han skaffade en plåtbehållare och bad mig sätta upp den bredvid tvättstället.

Enar som var sågare sa att jag hade skött saken bra. Hans hjälpsågare nickade bifall. Jag blev glad över berömmet.

Avlöningskuverten delades ut på torsdagskvällarna. Den veckan fick jag vänta tills alla andra fått sina pengar och gått.

– Jag har ordnat lite påökt åt Källberg, sa ingenjör och gav mig kuvertet. På avlöningsremsan såg jag att min timlön ökat med 10 öre till 2,25 kr. Tack så mycket, sa jag och menade det. Ökningen var nästan 5%.

Dagen därpå frågade jag traktorföraren om han också hade fått påökt. Dittills hade vi haft lika mycket. Nej, han hade samma lön som tidigare.

– Gå upp på kontoret och säg att du också ska ha 10 öre till, sa jag.

Han mumlade något om att han inte ville bråka men det hördes att han var avundsjuk. Jag insåg att han aldrig skulle kunna förmå sig att gå upp på kontoret och säga ifrån. Han kom från ett litet hemman i Västergötland någonstans och hade bara jobbat några månader i stan.

För att hjälpa honom på traven föreslog jag att vi skulle gå tillsammans. Han tvekade men följde med. När vi kom in ställde han sig snett bakom mig och knep ihop läpparna.

– Det har visst blivit något fel, sa jag och visade min avlöningsremsa, jag har fått påökt men inte han.

Kvinnan bakom disken bläddrade i pärmarna och gick sedan in i nästa rum och hämtade kamrern. Han hittade inget fel men lovade att undersöka saken.

Veckan därpå fick västgöten lika mycket som jag. Tacksamheten han visade mot mig var både rörande och pinsam.

Hur feg får man vara?

Man måste räta på ryggen, inte låta sig kuvas. Jag tänkte på Lenins bistra dom: den som vill vara slav förtjänar att vara det.

Herr Hjärne

En dag i juli 1951 blev mitt namn känt bland Göteborgs bolsjeviker. Det var Harry Hjärnes förtjänst. Han ägnade en halv spaltmeter i sin ägandes tidning Göteborgs-Posten åt en artikel jag skrivit i Arbetar-Tidningen.

Göteborgspensionärerna och deras filantroper, hette artikeln. Den kritiserade GP:s och Ny Tids sommarbjudningar för pensionärer.

En båtlast gamlingar fick åka på utflykt med Gripsholm en dag i GP:s regi. Ny Tid hade sin tillställning i Slottsskogen. Pengarna togs från Luciainsamlingen som den folkpartistiska och den socialdemokratiska tidningen gemensamt arrangerade.

Jag hånade de välnärda herrar som så ädelt offrade av sin dyrbara tid för de gamlas skull – och för den egna reklamens. Bättre vore att de använde sitt inflytande till bättring av de gamlas villkor, ansåg jag.

Försöker någon åldring tala om hur han har det nu på gamla dar, när pengarna inte längre räcker till att åka spårvagn i det förträffligt socialdemokratiskt styrda Göteborg, ja, då tystas han snart ned, skrev jag. Antingen är han kverulant eller också har han blivit för gammal för att förstå fattigdomens nödvändighet.

Dessförinnan hade jag gjort en historisk utläggning om klassamhällets och filantropins uppkomst. Med mera. Jag uttalade mig med en 23-åringss stabila självsäkerhet. Och fick oväntat svar.

Herr Sture Källberg, som i Arbetar-Tidningen presenteras som ungtkommunist, tycker inte alls om utfärderna för De Gamla, började Harry Hjärne sin långa kommentar på ledarsidan under rubriken: Ungkommunisten och De Gamla.

I nästa stycke antog han att herr Källberg missförstått syftet med alltihop.

Man bör nog icke lägga mer i dessa resor än vad de äro, fortsatte han i sirlig pluralis. Om vi gjort anspråk på att med Gripsholmsfärden ha löst De Gamlas problem eller bidragit till lösningen av dem, hade herr Källbergs kritik varit berättigad. Men det ha vi inte. Ej heller hade han behövt att trycka välgörenhetsstämpeln på färderna.

Längre fram återkom herr Hjärne till att Gripsholmsutfärderna m m inte löste några problem. Men skulle vi inte kunna komma överens om att de i alla fall representera sol och sommar och en liten smula enkel mänsklighet, vädjade han. Det kan allt behövas i vår upprivna tid och i detta land med en lång, lång vinter.

Herr Källberg är ung och tycker kanske, att sådant där verkar sentimentalt och löjligt, slutade han. Kanske skulle vi också ha gjort det, när vi voro mycket unga. Men när man själv blir litet till åren och har levt ett rikt liv och sett mycket av mänsklig godhet och också motsatsen, så tycker man ibland att det är skönt att slippa se allt ur världsproblemens synvinkel.

En arbetskamrat i hamnen visade mig Hjärnes spalt om herr Källberg samma morgon som den stod i GP. Jag blev kall och varm om vartannat, händerna började darra. En känsla av triumf blandad med skam förstummade mig. Jag hade aldrig tidigare omtalats offentligt.

Harry Hjärne var nog en av de skickligaste och folkligaste skribenter Sverige haft. Hans skilda kommentarer på ledarsidan, t ex under den stående rubriken: Små, små ord av kärlek, lästes i en utsträckning som andra ledarskribenter inte vågar drömma om.

Folk från höger till vänster hade GP som sitt husorgan, kommunisterna inte minst. Jag träffade inte en enda kamrat som själv hade upptäckt min artikel på Arbetar-Tidningens kultursida. Men det Hjärne skrev om den verkade varenda en ha läst. Kamraterna kommenterade inte min artikel, bara Hjärnes kommentar.

Jag fick inget betalt för mitt skriverseri om pensionärerna och begärde det inte heller. Äran var fullt tillräcklig. Försörjde mig gjorde jag med kroppsarbete.

Det var Sven Danvik som svarvade ihop rubriken. Han kallades alltid Svedan, efter sin signatur.

– Var är Svedan?

– Nere i sätteriet.

Tre veckor tidigare hade jag lämnat ett annat manuskript till Svedan, en artikel om den stundande ungdomsfestivalen för fred i Berlin. Texten var ganska patetisk och knappast i Svedans smak men han tog den för att jag vågat skriva. Han trodde det var mitt livs första artikel och jag avslöjade inte att den faktiskt var min andra.

Svedan ägde en jättelik jycke som förr lystrat till namnet Tito. Då Jugoslaviens legendariske ledare fördömdes av Kominform 1948 på Stalins order, meddelade Svedan allmänheten att han döpt om hunden till Fido.

När det kalla kriget tog fart och den avhoppade ryssen Viktor Kravtjenkos bok *Jag valde friheten* trycktes i nya upplagor och alla sorters propagandister trummade öronen döva på folk, då ville Svedan hoppa av med dunder och brak från SKP, sticka till New York, ljuga ihop en rad smaskiga historier, avvakta resultatet och sedan skriva en bok om idioterna over there.

De kommunistiska befälhavarna i Göteborg kunde i sin fantasilöshet självfallet inte sanktionera något dylikt, och inte partiöverstarna i Stockholm heller. Det var synd. Svedan hade varit mannen att skriva en avslöjande motbok om den amerikanska propagandamaskinen och dess metoder.

Han var en skicklig journalist och dessutom en rolig fan som inte satt fast i några dogmer. Många minns nog när han höll kommunistisk julotta, en bejublade tillställning.

Svedan var ensam på redaktionen en lördagseftermiddag när jag kom dit efter jobbet. Han hade en halvliter på skrivbordet och hällde upp en sup åt mig i en kaffekopp.

Jag hade nyligen varit en sväng i Köpenhamn och råkat se vakterna i höga björnskinnsmössor vid Christiansborg och hört den märkliga ordergivningen:

- Så løber vi rundt, ikke nu, ikke nu, men NU!

Telefonen skrällde och avbröt min berättelse. Svedan tog luren. Han var något berusad. Partikamraten som ringde ville att tidningen skulle komma och göra reportage om hyreskåken han bodde i. Det sprang råttor i skithuset ute på gården.

Svedan grimaserade. Plötsligt skrek han med full kraft:

– Så løber vi rundt, ikke nu, ikke nu, men NU! och slängde på luren så det small i klykan. Det var inte alla som gillade Svedan. Somliga ansåg att han var en buse och det stämde ganska bra.

Länstidningen

Min första tryckta text stod i länstidningen. Jag hade varit på driven genom Sverige och Danmark, fått tillfälligt jobb på en gård i Jylland och i början av november lyckats bli elev på Askov Folkehøjskole. Därmed var vinterförvaringen ordnad.

Askov var ett spännande ställe med 340 elever och många framstående lärare. Jag fick lust att berätta om skolan. En kväll satte jag mig och skrev sida efter sida med blyerts, strök hälften, skrev om, kastade alltihop och började på nytt flera gånger.

Halva natten gick innan jag fick ihop en text som verkade lagom lång och tät. Nästa dag ändrade jag några meningar, renskrev artikeln med bläck och postade den till Vestmanlands Läns Tidning, Västerås, Sverige.

Dagen därpå blev jag betänksam och tyckte att jag gjort bort mig. Vad hade jag skrivit egentligen? Jag lubbade iväg till rummet en rast och rotade fram blyertsbladen ur papperskorgen. För säkerhets skull läste jag texten två gånger. Jag tyckte att den gick an.

Under ett par veckor väntade jag otåligt på svar. Förgäves. Då tog jag för givet att mitt första försök till artikel hamnat i papperskorgen. Lika gott det. Jag visste inte att tidningsredaktörer aldrig svarar på brev.

Efter nyår, när jag låg på sjukhus, kom ett kuvert från mina föräldrar med en tidningssida i. Artikeln hade tryckts! VLT lördagen den 3 jan. 1948 stod det i övre vänstra hörnet och under till höger mitt namn.

Postbilen kom till Kärro socken mitt på dagen med brev och tidningar. Lördag eftermiddag hade folk mera tid och jag fantiserade om att man sett och läst min artikel hos Karlssons och Johanssons och Lindborgs och i Rismattan och Skinnarbo och på Lindö och jösses, tanken svindlade, det var inte bara i Kärro man hade lästidningen utan i alla socknar kring Västerås, för att inte tala om folk inne i stan.

Räckvidden innebar inte någon lockelse, den var snarare skrämmande. Jag kände mig avklädd vid tanken på alla bekanta och okända som läst vad jag skrivit. Den sidan av saken hade jag inte funderat på när jag skrev, jag plitade bara ned orden som i en uppsats.

Någon mer artikel tänkte jag inte skriva och jag visade den inte för någon.

På våren återvände jag till Kärro och en dag när jag var i stan gick jag till lästidningen. Jag visste inte var den höll hus men det gick lätt att fråga sig fram. Förut, när jag var grabb och bodde hemma, hade jag aldrig ägnat en tanke åt var och hur tidningen blev till, den bara kom i postväskan.

En dam i högklackade skor ledsagade mig till ett stort brunt rum i tidningshuset. Mannen vid skrivbordet reste sig. Pers, sa han när vi skakade hand. Förnamnet uppfattade jag inte, bara hans konstiga efternamn. Jag sa mitt namn och att tidningen tryckt en artikel jag skrivit om Askov folkhögskola i Jylland.

Vi gick ut i korridoren. Han bläddrade i en pärm med tidningar, hittade artikeln och ögnade igenom den med en väldig fart.

– Den var ju utmärkt, har ni skrivit något mer?

– Nej, jag kom hit för att få betalt.

Vad en tidningsartikel var värd hade jag ingen aning om. Jag tog för givet att han skulle bestämma priset. Istället var det han som frågade.

– Femtio kronor, sa jag.

– Det var inte lite det!

Jag tyckte också att det var mycket pengar, drygt tre dagslöner för en lantarbetare. Är det för dyrt brukar man väl pruta, tänkte jag men det gjorde han inte. Han skrev ut en anvisning åt mig.

Jag var stolt och ganska förvånad när jag hämtade femtiolappen i kassan.

Sill och bananer

Vi hade gift oss till jul, fått barn i mars, våldgästade min systems familj fram till valborgsmäss och sedan skingrats. Mor och dotter hamnade i Bergslagen, jag på ett ungarshotell.

Varje morgon vid sextiden köpte jag GP av gubben på Järntorget och läste hyresannonserna. I ur och skur stod han där och hojtade sin eviga ramsa: GöttebôrsPôsten, Handelstiiiningen, Ny Tiiid...

Annonserna var tröstlös läsning. Aldrig annat än hyresförmedlingarnas skojarlöften, aldrig någon hederlig som hyrde ut en lägenhet i andra eller tredje hand. Att få hyra i första hand var lika osannolikt som att hitta guldtackor på gatan.

På ungarshotellet bodde man i sovsalar med gamla fyllon som pissat rann ur. Sängkläder byttes inte i onödan. Det doftade därinne. Jag tänkte bosätta mig under en gran i Slottsskogen när en kompis sa att jag kunde hyra rum av hans föräldrar.

Hyresannonserna fortsatte jag envetet att läsa, ifall att. Inte för att jag trodde på under utan för att få bekräftelse på att jag inte missat något.

Maj gick och juni. En annonserande hyressvindlare lurade till sig hela mitt sparkapital, 550 kr, med ett förfalskat kontrakt på en lägenhet i Mölndal. Pengarna var för s k möbelövertag, dvs pengar under bordet. Men lägenheten som pinnstolarna stod i fanns alltså inte.

Jag polisanmälde honom och fick reda på att hundra andra också hade gjort det.

– Pengarna kan du lika gärna glömma, sa kommissarien som inte ville invagga någon i falska förhoppningar om rättvisan.

Svindlaren fick två månader villkorligt för bedrägligt förfarande och började strax handla med klockor i en lokal på Postgatan. Ingen av oss fick ett öre, alla tillgångar var skrivna på hans fru. Man får hoppas att hon övergav honom och behöll allting själv.

Jag jobbade som hamnarbetare och tog en massa övertid för att skrapa ihop nytt reservkapital. En lördag blev det färdigkörning. Det betydde att vi skulle fortsätta tills allt gods var stuvat och båten kunde avgå. Vi jobbade 25 timmar i sträck med hyfsad övertidsbetalning.

En skön sommarmorgon läste jag: Ateljé med pentry, mod. uthyres. Jag skrev svar direkt och cyklade i full fart till GP:s annonsmottagning. Det gällde ju att också hinna till jobbet i tid. Frukosten fick vara.

Två dagar gick. Det kom naturligtvis inget svar. Allt var sig likt. Att svara på annonser var som att meta i vallgraven.

En kväll låg en lapp med ett telefonnummer i mitt rum. Någon som hette Olle Langert hade ringt. Jag kände ingen med det namnet.

Langert? Kunde det verkligen vara... nää. Fast efter adressen hade jag skrivit min hyresvärds telefonnummer. Hjärtat slog fortare. Men jag ville inte stå i hallen och ringa eftersom allt man sa hördes ut till tanten i köket.

Jag sprang till närmaste kiosk. En kompis till Langert svarade. Nej, Olle är inte hemma i kväll.

Kunde jag komma till gamla mejeriet i Nordstan nästa morgon vid niotiden? Jovisst, gärna. Men jag var en smula konfunderad. Gamla mejeriet? Ja, det är nedlagt och vi bor här, sa han.

Jag tänkte på annonsen. I den stod det att ateljén var modern.

Vid ropet på morgonen trängde jag mig fram och fick jobb i Frihamnen med lossning av bananer. Båten låg tvärs över älven från Nordstan räknat och gamla träbron var öppen för cyklister.

Mina arbetskamrater hade inga invändningar mot att jag tog en extra halvtimme efter första rasten. Jag snodde en halv stock bananer och gömde bytet i en säck på pakethållaren.

Inte en käft syntes till i gamla mejeriet. Jag klev in genom en olåst dörr. Det stod stafflier med påbörjade dukar i lokalerna och travar med taylor mot väggarnas vita kakel. I taket hade någon gått kors och tvärs med svarta fötter. Jag glodde på fotspåren däruppe.

– Hej! ropade någon så det ekade. Det var Olle Langert. Jag räckte fram bananerna.

– Hur gick det där till, frågade jag och sneglade mot taket.

– Vi hade nyårsfest. Någon rörde ut kimrök i en pyts och en kille ställde sig barfota i färgen. Sedan bar vi honom uppochner.

Olle ägde inte annat i matväg än en burk sill. Vi gick in i det som varit kontorsavdelning. I rummen stod sängar och några andra möbler. En av Olles kompisar vaknade och tog för sig av sillen och bananerna. Blandningen var inte fy skam.

Gamla mejeriet skulle rivs så småningom. Målarna fick bo där tills något annat dök upp. För Olles del var saken redan klar. Han hade fått ateljé på Guldheden.

– Det var därför jag annonserade. Jag har inte råd med hyran, 125 kr i månaden.

Han hade fått massor med svar. Jag vill hyra ut till någon som verkligen behöver en lya och valde dig, sa han och visade en tjock brevbunt.

Hur glad jag var syntes säkert fast jag försökte hålla masken. Jag hade lust att ropa, dansa, slå kullerbyttor.

Han skulle vara på Tjörn resten av sommaren. Till hösten hoppades han få ihop lite slantar men det var osäkert. Jag fick hyra ateljén tre månader från första augusti. Sedan fick vi se.

Tre månader! Herregud, det var som en evighet. Till midsommar hade jag liftat upp till Bergslagen och hälsat på Esther och lilla Tove. Sedan vi skildes hade två oändliga veckor gått. Nu skulle vi snart kunna bo ihop tre långa månader. Till att börja med.

Jag gick till närmaste tobaksaffär och köpte två tryckta hyreskontrakt. När Olle och jag fyllt i dem och skrivit under bekräftade vi med ett handslag.

Han gav mig nycklarna och jag for iväg till bananbåten.

– Vafan, var det en brud du var hos, sa luckbasen, du ser ut som om du just har pippat.

– Ja i örat på en målare.

Jag hade lust att åka direkt till Guldheden men ville inte lämna arbetskamraterna i sticket.

Även långa dagar har en ände. Klockan fem trampade jag genom stan och uppför de sega backarna vid Chalmers och Sahlgrenska.

Ateljén låg på vinden, ett stort och mycket ljus rum med höga fönster mot sydväst och balkong utanför i rummets hela längd. På toaletten fanns en dusch och dörren bredvid dolde ett pyttelitet pentry.

Jag gick ut på balkongen. Utsikten var sagolik, halva stan, älven, fjorden, öarna ända ut till Vinga.

Hela dagen hade jag skrivit brev i huvudet till Esther. Nu fick jag börja om. Min fantasi hade inte orkat mäta sig med verkligheten.

Skuldheden

Guldheden var nybyggd och kallades Skuldheden för att hyrorna var höga och möblerna köpta på avbetalning. Fint skulle det vara, åtminstone i finrummet. I köket var det stångkorv och havregrynsgröt.

Den enda möbel Esther och jag ägde var en säng men den var i gengäld betald. Tove sov i en klädkorg.

Bordet och den gamla sittsoffan hade konstnären vi hyrde av ställt dit, men inte för att höja hyran. Han var hederlig och tog inte mer av oss än han själv betalade.

Jag köpte två begagnade pinnstolar och trampade hem med dem på pakethållaren. Det stora ateljérummet hade vita väggar och vackert blått golv. Vi var lyckliga.

Guldheden ligger högt. På morgnarna rullade cykeln i vinande fart utför backarna mot stan. Jag kom till jobbet på några minuter. Hemåt uppåt var det desto svettigare fast inte så ont om tid.

Jag jobbade på kajen, lossade och lastade båtar. När det fattades pengar var det bara att jobba över några kvällar och kvittera ut ett tjockare avlöningskuvert veckan därpå.

Hamnarbetskontoret hade kronisk brist på folk så man kunde få hur mycket övertid man ville.

Ordinarie arbetstid var från sju till fem. Man började igen klockan sex om man jobbade över och höll på till nio. Lördagar arbetade vi bara från sju till ett.

Godset kunde vara både tungt och ohanterligt men alla var vältränade och blev sällan trötta. Efter jobbet spurtade man hemåt så svetten lackade. Jag njöt av att bo modernt, slänga paltorna och bli renspolad under duschen.

Vädret var lika sagolikt som utsikten över stan och älven. Solen sken från morgon till kväll. Man glömde att det någonsin regnat.

May och Don hälsade på och blev lika hänförda som vi av ateljén. De hyrde ett kyffe utan kök en trappa upp i en gammal kåk ute i Askim.

– Tänk att få bo så här, sa May.

– Vilken jävla tur ni haft, sa Don.

Det var lördagskväll och de hade lyckats ordna barnvakt åt Stefan. Esther och jag såg på varann. Vi gick ut i pentryt för att dryfta tanken som slagit rot i oss samtidigt.

May och Don var våra bästa vänner. Resten gav sig självt och vi behövde inte ödsla många ord för att bli överens.

– Ni kan väl flytta hit, sa vi.

Don blev så upphetsad att han inte kunde sitta utan började trava omkring med långa kliv och tala vitt och brett om fördelarna med gemensamt hushåll. Det kunde aldrig skada med lite kommunism i praktiken efter allt teoretiserande. Dessutom skulle han få mycket närmare till jobbet.

May fick glädjetårar i ögonen vid tanken på att komma bort från kyffet i Askim och flytta in i en modern bostad med både varmt och kallt vatten. Visserligen bestod den bara av ett enda rum med pentry och dusch inne på muggen men i alla fall.

Vi talade entusiastiskt om alla fördelar med att bo ihop. Att bara vara två är för lite, slog vi fast. Blir en härsken och surar en hel kväll kan tigandet bli bedövande. Om man däremot är fyra kan surpuppan ignoreras istället för att själv dominera.

I ett gemensamt hushåll skulle dessutom kostnaderna för var och en bli mindre när vi delade hyra och annat. Och barnvaktsproblemet skulle vara ur världen.

Största vinsten rent ekonomiskt låg i att tre istället för två kunde tjäna pengar. Det räckte att en var hemma hos ungarna och skötte hushållet. Daghemplatser fanns inte.

Esther åtog sig att stanna hemma eftersom Tove var minsta barnet. May trodde för sin del att hon lätt skulle få jobb. Hon var reklamtecknare. Don arbetade i köket på Eriksbergs varv, ett storhushåll i facklig regi som lagade mat åt de flesta av varvets drygt fyra tusen anställda.

Den viktigaste principen för oss var att inkomsterna skulle delas lika. Jag fick i uppdrag att formulera enkla regler om hur det skulle gå till. Vi beslutade att pengar fick avsättas till hushållet och barnen. Det som blev över skulle delas i fyra delar.

När vi dividerat färdigt ställde vi oss ute på den långa balkongen och drömde om framtiden. Stadens dån lät som ett svagt havsbrus. Natten var sommarvarm och himlen full av stjärnor. Fanns det männe varelser som vi någonstans därute i oändligheten?

Några dagar senare flyttade de in i ateljén. May hade redan fått jobb. De första kvällarna pratade vi för länge och kom rödögda till frukostbordet. Vi beslutade om bättring och kröp verkligen till kojs tidigare.

Det gemensamma blev grundligt diskuterat men det privata skyggade vi för. Problemet med att bo i samma rum yttrade vi oss aldrig om.

Våra nattliga omfamningar blev mycket diskreta och nästan ljudlösa. Därvidlag liknade vi våra trångbodda förfäder.

Torsdagskvällen var veckans höjdpunkt. Då hade vi fått avlöning. Var och en kom med sitt kuvert. Jag var kassör och gjorde en gemensam hög av sedlar och mynt, tog undan pengar till hushållet och barnkassan och delade resten i fyra högar.

– Blev det så mycket! utbrast Don lika förvånat varje gång.

Han började betala tillbaks alla småskulder och handlån. Snart blev han skuldfri och ansåg att han aldrig haft det så gott ställt. Vi andra var också nöjda och funderade till och med på att skaffa bankbok men tyckte det var för småborgerligt.

Esther var en duglig hushållare och lagade gott käk. Det enda oekonomiska var barnkassan. Pengar slösades på köp av onödiga plagg till ungarna, menade jag men gruffade inte särskilt högljutt om det.

På kvällarna kunde tre av oss gå på möten, bio, dans, promenad. Men det blev inte alltid av. Vi trivdes bra med att sitta och prata över en kopp te eller läsa. Böckerna lånade vi på Dicksonska eller köpte på antikvariat.

– Ska vi åka och bada på söndag?

– Bra förslag.

– Jag förklarar mig fullständigt överens med föregående talare.

Vi kom iväg i ottan innan bussarna blev fullproppade. Barnvagnarna tog större plats än föräldrarna. Sol och salta böljor, trångt bland klipporna. Matsäcken tog slut fortare än beräknat, drickat ännu fortare. Ungarna åt sand. Mitt på dagen gav vi upp och for hem.

Esthers bror Gunnar och hans nordnorska tjej kom en kväll. De saknade bostad och sov i bilen. Ni kan låna soffan, sa vi. De sov där några nätter. Hur båda kunde hålla sig kvar på den smala sitsen var obegripligt.

Hon hade växt upp i Kirkenes och berättade att tyska trupper bränt stan vid reträtten från norra Finland och Finnmarks fylke i slutet av 1944. Rödarmister från den närbelägna sovjetiska gränsgarnisonen bjöds att vara med och fira tyskarnas försvinnande. Det festades ordentligt i källarna, det enda som fanns kvar att bo i. Barn med ryska fäder föddes i sinom tid.

En dag fick jag lust att fira från jobbet. Ja varsågod, det går ju inte ut över oss, sa de andra. Jag låg och drog mig, somnade om, hjälpte Esther lite när jag kommit på högkant och drällde sedan omkring nere i stan och njöt av att vara fri.

Vi hade beslutat att den som firade fick ta konsekvenserna och själv sota för inkomstbortfallet. De andra skulle inte ha mindre pengar för att någon latade sig.

Det blev en effektivare piska än arbetsköparnas mjäkiga protester mot arbetsäljarnas frånvaro. Att fira en dag minskade den personliga inkomsten med över hälften vid delningen följande torsdagskväll. Att fira två dagar var inte att tänka på. I så fall fick man inget själv utan blev skyldig de andra flera kronor.

Den vänliga sidan av denna hårda moral var att den som arbetade övertid fick behålla hela extraförtjänsten. Men Esther som knogade hemma hade ingen möjlighet till det. Jag försökte lösa problemet med invecklade uträkningar om hennes andel i våra eventuella övertidsförtjänster men det blev för krångligt.

Hon kom på en lösning själv genom att köpa ostkupor av rött lergods och dekorera dem med blommor i olika färger. May hjälpte henne om kvällarna och Don tog med sig ett par i taget till jobbet och sålde. Det blev skaplig vinst.

Det enda som kastade en skugga över vår trevliga tillvaro var att hyreskontraktet bara gällde tre månader. Vi hoppades innerligt att målaren fortfarande skulle vara så fattig, att han inte hade råd med hyran i november heller. Då kunde vi bo kvar någon eller några månader till.

Tyvärr lyckades han sälja flera tavlor på höstkanten. Beskedet blev att vi måste flytta. Vart? Ingen av oss hade en aning om vart vi skulle ta vägen.

Kassaskåp

Jag hade otur med tre båtar i rad. Tog dumt nog en engelsman som skulle ha hundratals kubik granbräder floade i lastrummen. Det gav knappast till grötsaltet. Lika illa gick det med lossningen av hundra tusen säckar vetekli ur ett rostigt järntråg från Argentina.

Men den tredje skorven blev den värsta, en svensk styckegodsare som skulle till Staterna med maskiner emballerade i lådor, stora as på flera ton att baxa undan med spett. Rena underverket att vi inte knäckte ryggarna. Det ackordet gav bottennapp. Då beslutade jag att på prov ta jobb i industrin.

Det fanns att välja på. Alla skrek efter folk. Jag valde Rosengrens kassaskåpsfabrik på Hising ajland. Bertil Björk, respekterad kommunist, var fackordförande där. Kulan och liknande ställen i andra änden av stan var sossarnas domäner.

Jag placerades vid en stor press i verkstadshallen. På avstånd liknade den en väldig käft med fastlåst underkäke och tuggande överkäke. Ståltanden var tre meter bred.

Han som skötte pressen hade stått där sedan 30-talet och jag frågade hur många hjälpare han haft under sina sjutton år på Rosengrens. Det hade han ingen aning om.

– Nu för tiden händer det att unga grabbar bara stannar en vecka, sa han försynt och tittade frågande på mig. Annat var det förr. Då fick man vara glad och tacksam om man kunde få ett fast jobb. Vem vet om det inte blir så igen?

Det lät som om han hoppades på en smula arbetslöshet så han slapp ta hand om nya hoppjerkor stup i kvarter. Jag förstod att han tillhörde trotjänarnas utdöende stam.

Mitt jobb som hjälpare vid pressen krävde inga intellektuella färdigheter. På en halvtimme nötte jag in handgreppen. Vi tog en stålplåt från traven och stack in ena långsidan i pressen. En tumsbredd kant av den tjocka plåten bockades upp i rät vinkel. Sedan vände vi stålplåten ett halvt varv och gjorde en likadan kant på andra långsidan. Kortsidornas kanter bockades av andra.

Pressen var hydraulisk och kunde prestera 120 tons tryck. De stålhårda plåtarna vecks som papper när de kländes ner i rännan av pressens trubbiga profil. Plåtarna skulle bli kassaskåpsdörrar.

Arbetet var tungt och ohyggligt enformigt. Man slutade prata, slutade tänka, dagdrömma; kroppens sparsamma rörelser blev det enda uttrycket för liv. Hugg tag i din ände av plåten, dra ner den från traven – akta fingrarna! – skjut in plåten i pressen, ta emot, sväng plåten ett halvt varv, in med den i pressen, ta emot och lasta den på trallan. Nästa plåt, och nästa, nästa...

Flera hundra höll på och tillverkade kassaskåp. Jag kände bara namnen på några få. De gamla uvarna anlände i god tid om morgnarna och satt och pratade i omklädningsrummen. Vi unga kom inflängande i sista minuten och krängde på oss overallerna.

Bolagets ordningsregler dikterade att man skulle vara arbetsklädd innan man fick sätta kortet i stämpelklockan. Klockorna övervakades av arbetsbefäl så man kunde bara stämpla sitt eget kort. Att hjälpa en försenad kompis var nästan omöjligt.

Kom någon en minut för sent fick han en halvtimmes löneavdrag. Det stod i avtalet. Vi svor över sossedjävlar som förhandlat fram och skrivit under sådant.

De anställda på kontoret var inte lika klavbundna. Det påstods att tjänstemän till och med gick till tandläkaren på arbetstid. Vi fick inte ens låna telefon annat än om någon anhörig var dödssjuk.

En varm septembermorgon spurtade jag som en galning och såg med svett i ögonen att stämpelklockan var två minuter i sju. Omklädningsrummet där jag hade mitt skåp låg en trappa upp. Jag insåg att jag inte skulle hinna upp och byta så jag högg tag i kortet och stämplade det.

I samma ögonblick tog någon tag i högra axeln så jag vacklade baklänges. Instinktivt knöt jag näven, snodde runt och träffade vederbörande ungefär vid käkleden. Det var avdelningsingenjören. Smällen var så kraftig att hans kind svullnade.

– Hur fan bär du dig åt!

– Vad i helvete hade du på mig att göra!

Karlar rusade fram och högg tag i oss. Vi fortsatte upphetsat att skälla. Någon sa att det här får Björk ta hand om och sedan gick alla in till maskinerna. Jag kilade upp till skåpet och fick på mig overallen.

Trotjänaren och jag hade bockat en trave plåtar när Bertil Björk och en till från styrelsen kom för att prata med mig.

– Vi har talat ingenjörn tillrätta, sa Bertil. Först var han hemskt arg, ja rent ut sagt urförbannad, men så småningom gick han med på att låta saken bero bara du ber om ursäkt.

– Jag tänker inte be den där jäveln om ursäkt, sa jag och kände ilskan bulna upp igen. Den som bär hand på mig får skylla sig själv!

Det blev ett dividerande hit och dit. Jag fick noggrant redogöra för vad som hänt, demonstrera hur jag stått, beskriva hur jag höll på att bli omkulldragen bakifrån och försäkra att jag reagerat spontant. Att alltihop gått blixtnabbt fanns det vittnen på.

Björk och den andre gick. Vi fortsatte med plåtarna. Senare återvände Björk ensam. Han sa att avdelningsingenjören gått med på att slopa ursäkten. Jag skulle bara följa med till kontoret och skaka hand med honom.

– Vill han något får han komma hit, sa jag. Björk ilsknade till.

– Satans tjurskalle, röt han. Tror du jag har tid att tjafsa i timmar om det här? Kom nu för helvete!

Jag följde med. Ingenjören kom ut ur sitt verkstadskontor och räckte fram handen. Kinden var som en halv fotboll och hans leende snett. Han hade tydligen humor. Vi skakade hand.

– Det var inte med avsikt, sa jag.

– Nu glömmer vi det här, sa han.

På rasten kom den ene efter den andre till bordet där jag satt och skulle ha alla detaljer om hur ingenjören fått på käften. Jag berättade villigt.

– Det där gjorde du bra!

– Dom djävlar ska veta sin plats!

– Om det varit jag hade jag djävlar anamma slagit ner honom!

Nya kom och lyssnade. Jag fick börja om igen. Episoden återberättades sedan, bättrades på och fick större proportioner än i verkligheten.

Trotjänaren och jag försågs med en annan sorts plåtar att bocka ett par veckor senare. Vid avlöningsdags visade det sig vara mindre än vanligt både i mitt och hans kuvert, drygt tio procent mindre.

– Ackordet måste vara felräknat, sa jag, du får gå till verkarn och begära ny mätning.

– Det brukar bli så med den här sortens plåtar, svarade han saktmodigt.

– Då måste det väl för fan vara dags att få en ändring, sa jag.

Mätningen var gjord enligt MTM-metoden. Då och då räknade tidsstudiekillarna fel. Vi hade rätt att begära ommätning men trotjänaren ville inte. Den snälla fårskallen trodde nog att han skulle få sparken om han sa ifrån. Han hade tydligen inte fattat att alla industrier skrek efter folk.

Dagen därpå gick jag till verkmästarskrubben och begärde nya tidsstudier på plåtarna vi höll på med. Verkarn tittade upp från sina papper.

– Du är bara hjälpare, sa han, det är förarbetarens sak att begära ändringar.

– Det är för helvete min egen avlöning jag snackar om, brusade jag upp. Om du inte hör vad jag säger kommer fackföreningsstyrelsen hit och skottar vaxet ur öronen på dig!

Han tog telefonen, ringde tidsstudiekontoret och begärde ny mätning. En av de vitrockade tidsstudiepittarna kom och stod drygt en timme hos oss med kronometer och protokoll.

Jag hade föreslagit att vi skulle jobba i snigelfart men trotjänaren förklarade att vi i så fall skulle avslöjas direkt. Det var klyftigare att bara dämpa arbetstakten en liten aning. Jag gav honom rätt.

Nästa avlöningskuvert gav full utdelning. Vi fick till och med det som fattades förra gången utan att behöva bråka om det.

Glad var jag förstås. Trotjänaren likaså. Han var så tacksam att jag blev generad på hans vägnar.

– Du är den verkliga lönslaven, sa jag. Han tog inte illa upp. Ögonen lyste av glädje. Han skulle ha viftat på svansen om han haft någon.

Min blick vandrade som vanligt till hans lillfinger. Nageln fattades. Fingertoppen hade kommit i kläm under en plåt för några år sedan och förvandlats till en köttklump.

Jag märkte det inte i början men efter några veckor såg jag att många av veteranerna fått en eller flera fingertoppar avknipsade i pressarna. Några hade blivit av med tre halva fingrar eller delar av handflatan.

Det fanns säkerhetsanordningar på varje press så att man inte skulle kunna sticka in fingrarna i den under gång, men skydden var i vägen och många kopplade ur dem för att kunna arbeta smidigare. Skyddsombudens förmaningar hjälpte inte. Effektiviteten betalades med åtskilliga olycksfall. Det var ackordssystemets förtjänst.

När jag fått upp ögonen för pressarnas hunger spanade jag i matsalen på rasterna och såg stympade händer lite varstans.

– I den här köttkvarnen tänker jag inte stanna, sa jag en vacker dag.

– Ska du säga upp dig nu när vi tjänar så bra, sa trotjänaren och blev ledsen.

– Man tjänar bättre på varven än i det här skithålet. Där kan man jobba ute i friska luften om man blir anställd på staplarna.

Jag ville inte ge ett finger åt Rosengrens kassaskåpsfabrik.

Spisrum

När vi pratat oss fram genom dagordningen ända till övriga frågor brukade mötet ta slut. Men den här gången begärde Nisse ordet. Alla blängde argt. Han var en snackare. Varför kunde han inte hålla käft? Vi ville avsluta mötet och gå hem.

Han började med att vi ungtkommunister har moral och solidaritet som ledstjärnor i vårt politiska arbete, något vi hört hundra gånger. Vad fan ville han?

Plötsligt nämnde han Esther och mig. Jag hajade till ordentligt, väntade mig att bli kritiserad för gud vet vad och letade i mitt syndaregister.

– Som alla vet har Sture och Esther och deras unge varit utan bostad nästan hela sommarn och blir det igen då deras andrahandskontrakt uppe på Skuldheden går ut nu första november, sa Nisse. Jag råkar veta att Edvin får en lya på Jungmansgatan då och tycker att han som kommunist bör avstå den till våra kamrater som bättre behöver den.

Det blev knäpptyst i lokalen. Alla var överraskade. Jag tänkte protestera mot förslaget men hejdade mig.

Snart kom en odisciplinerad diskussion igång. Ingen begärde ordet, alla utom Edvin och jag pratade i munnen på varann:

– Det kan man väl inte begära?

– Jag tycker det är ett bra förslag.

– Edvin har ju väntat flera år på egen lya.

– Han bor väl bra i sitt hyresrum.

– Där går det ingen nöd på honom.

– Ni tycker visst han ska vara inneboende för evigt va?

– Sture och Esther får ju inte ens hyra ett rum.

– Hyrestanterna vill inte ha par med småbarn. Ordföranden slog klubban i bordet. Kackla inte som en hönsflock, fräste han, begär ordet i tur och ordning.

Vi var kanske tolv på mötet. Lokalen hade varit någon sorts affär förut. Väggar i snusbrunt och fula lampor i taket. Vattnet inne på muggen skvalade och rann för jämnan.

Reinhold uppmanade Edvin att yttra sig. Det blev tyst, en nyfiken tystnad.

– Jag har varit inneboende hos gamla kärringar ända sedan jag kom till stan, sa Edvin. Har det gått i fem år så kan jag väl fortsätta ett tag till. Jag har ju ingen unge att hamna på gatan med.

Elvy begärde ordet och ville veta hur stor lyan var.

– Bara ett spisrum, sa Edvin.

– Det är kanske inte mycket att ha för en barnfamilj, sa Börje. Fast bättre än ingenting.

– Nog har du väl längtat efter att få något eget, sa Viola.

Edvin suckade lite och sa att det gått två år sedan värden lovat honom att få hyra spisrummet om det blev ledigt. Han lät ledsen. Alla blickar vändes mot mig.

– Jag vill inte tvinga dig att överlåta det på oss, sa jag.

– Det har du ju inte gjort heller, sa Reinhold.

– Jag föreslår att vi avslutar diskussionen och går till beslut, sa Nisse.

– Det här kan väl inte ett klubbmöte besluta om, sa Gunvor.

– Visst kan vi det, sa Nisse, frågan handlar ju om moral och solidaritet.

– Vi behöver inte besluta något eftersom Edvin frivilligt avstår, sa Reinhold. Men vad säger värden?

– Han går med på det när jag förklarar hur det ligger till, sa Edvin.

Därmed avslutades mötet. Jag var halvt gråtfärdig av tacksamhet. Det var en oerhörd lättnad att ha någonstans att ta vägen första november.

Jag brann av iver att trampa uppför backarna till Guldheden och berätta för Esther. Men först måste jag tacka Edvin. Han kom ut på trottoaren och tände pipan. Orden stockade sig i halsen på mig. Jag mumlade tack, såg honom i ögonen och tryckte hans näve.

Han förstod säkert. Nästan alla i vår ålder sökte bostad och drömde om förstahandskontrakt. För mig var det som ett mirakel att jag och de mina nu kunde fortsätta att bo under gemensamt tak.

Jag tänkte tacka Nisse också men han hade försvunnit. Det duggregnade. Jag cyklade hemåt och försökte föreställa mig hur Edvin kände det. Han hade nog blivit lika överrumplad som jag av Nisses förslag.

Hade han känt sig tvingad? Han hade i varje fall bevisat att han var en renhårig kommunist.

Vi arbetade båda i hamnen men jag hade aldrig jobbat i lag med honom. Han var ordinarie och kunde välja bättre båtar än jag som inte ens var extraordinarie utan bara extra så kallad blixtgubbe.

Jag brukade se hans korta gestalt ibland i trängseln vid utropet på morgnarna. Han var aktiv i fackföreningen och med i den kommunistiska fackklubben. Fyra femtedelar av hamnarbetarna röstade kommunistiskt.

Esther blev lycklig när jag kom hem med den stora nyheten. Sedan ville hon veta vad spisrum betydde. Hon med sin danska uppväxt hade aldrig hört ordet.

– Det är ett rum med spis, alltså rum och kök på samma gång, sa jag. Förr bodde arbetare ofta på det viset med sina stora familjer.

Fanns det varmt och kallt vatten? Nej, inte varmt, bara en kallvattenkran. Och på svalen ett wc som fyra hushåll delade. Hon började se betänksam ut. Självt hade jag varit så yr av glädje att jag inte ägnat det praktiska en tanke.

Efter arbetet nästa dag tog jag vägen förbi Jungmansgatan 33 och gick in på gården. Spisrummet låg till höger på nedre botten i gårdshuset men stenfoten var så hög att det ändå blev en trappa upp, en stentrappa utanför huset.

Jag gick in och knackade på. Ingen hemma. Från gården såg man bara lite av spisrummets tak genom fönstren.

Han som bott där hade redan flyttat när vi kom för att titta på härligheten sista oktober. Till höger innanför ytterdörren låg tvättstugan och i borte hörnet av trapphallen en smal korridor in till spisrummet. Det fanns en dörr i vardera änden på korridoren och mitt emellan en vattenkran över en slasktratt.

Rummet var tio kvadratmeter, med korkmatta på golvet och bara två meter till taket. Utmed väggen från dörren fanns vedlår, järnspis och en liten bänk, skafferi och garderob. Ut mot gården satt två fyrkantiga fönster med fyra glasrutor i varje. De andra båda väggarna var släta.

Ett råthål till bostad var det men vi hade inget val. Jag var nöjdare än Esther, tyckte kyffet gick an och skälet var kanske att jag inte skulle vistas där på dagarna. Hon övervann dock sin motvilja och föreslog att vi skulle kalka taket och väggarna.

Värden gick med på att betala materialet och blev inte ruinerad, kalk och borste kostade en tia. Takpappen blev till min förfäran en hängmatta men när kalkvattnet torkat stramade taket upp sig och blev som nytt. Esther blandade blåelse i kalken till väggarna. Resultatet blev en vacker, vagt lavendelblå färg.

Den billiga hyran gjorde mig positivt stämd för det var jag som skulle skrapa ihop pengar till uppehållet. Vi betalade bara 22 kr i månaden. Ved till spisen plockade jag på kajen. Där fanns det gott om brädstumpar och trasiga lådor.

För att hålla värmen när vintern kom måste man upp och lägga in i spisen ett par gånger under natten. Det blev tröttsamt så jag köpte en säck briketter. En kolbrikett vid läggdags var tillräckligt. Vid sextiden på morgonen fanns fortfarande glöder kvar.

Fukten var svårare än kylan. Husets baksida låg på armlängds avstånd från en lodrät klippvägg som ständigt dröp av väta. Och på andra sidan väggen från spisen räknat låg den ångande tvättstugan. Vit tvätt kokades i en stor bykgryta, eldad med ved. Moln av vattenånga vältrade upp ur grytan. Stora droppar föll från tvättstugans tak och väggarna rann.

Min mörka kostym hängde mot tvättstugeväggen i garderoben. Vi hade bott i spisrummet några veckor när jag skulle använda den och upptäckte att den möglat på ryggen. Kavajen glänste och blev som ny när jag borstat bort möglet.

Varje gång vi kokade potatis fylldes rummet av ett milt dis. Jan, som kallade sig författare, måste ständigt torka sina glasögon om han råkade komma förbi vid sådana tillfällen, vilket ofta hände eftersom det kanske vankades en bit mat.

Han ansåg sig vara författare utan att ha fått ut någon bok. I sin vindsskrubb på Albogatan hade han tjocka buntar med otryckta manuskript och han skrev nya blad hela tiden med högra pekfingeret. Så fort någon kom började han läsa högt ur papperen så somliga drog sig för att gå dit.

Esther hade tvättstugan en dag och skrubgade alla våra kläder. På vinden fanns långa klädstretch att hänga tvätten på. Det luktade gott däruppe. Efter jobbet nästa kväll skulle vi mangla.

– Tvätten är stulen! ropade Esther när jag kom hem. Jag rusade uppför trapporna som om jag inte trodde henne. Vinden var tom. Enstaka klädnypor satt kvar på strecken.

Jag var ur stånd att fatta det som hänt. Hur kunde någon ge sig till att stjäla folks tvätt? Vem kunde vara så gemen?

Vi ägde inte mycket. Nu var den ena av våra två omgångar lakan borta och flertalet handdukar, nästan alla underkläder, skjortor, blusar och strumpor. Jag gick till närmaste polisstation och anmälde stölden. Kommissarien skakade sitt gråa huvud. Det vore rena lyckträffen om ni fick tillbaks något, sa han.

Jag kände mig förflyttad ett år bakåt i tiden då jag inte ägde mer än det jag gick och stod i.

På eftervintern kom en kontrollant från hälsovårdsnämnden hem till oss. Veckan därpå skickade nämnden brev. Det stod att spisrummet var hälsovådligt för småbarn.

Vi blev glada och trodde i vår enfald att bostadsförmedlingen skulle skaffa oss en barntillåten lägenhet. Men tjänstemannen på förmedlingen sa att vi fick fortsätta att vänta.

– Genom hälsovårdsnämndens beslut har ni i alla fall flyttats fram ett par år i kön, förklarade han tröstande.

Torrmjök

Du skall icke stjäla! blev man itutad både hemma och i skolan. Gud ser och straffar dig. Fast inte i arbetslivet. Stjäla eller bli bestulen löd regeln där.

Vi med enbart arbetskraft att sälja blev bestulna av arbetsköpare som hade stora inkomster därför att våra var små. Värst tyckte vi aktieägare var, parasiter som inte gjorde ett handtag i sina aktiebolag.

Själva stal vi följaktligen när vi kom åt. Men så sa man inte, skaffa hette det. Som när en stuvare i Göteborg skaffade oss en låda apelsiner.

Ett dussin hamnarbetare hade sökt skydd i ett lagerskjul på kajen. Regnet vräkte ner. Vi väntade på att det skulle sluta eller åtminstone minska. En kontrollant i kostym räknade en stuv med apelsinlådor.

– Du kan la ge oss några apelsiner, sa en storvuxen stuvador.

Kontrollanten gav honom ett ringaktande ögonkast och skakade på huvudet, nej, det går inte.

– Lådorna är väl försäkrade?

– Givetvis, sa kontrollanten.

Stuvaren gick dit och petade till en låda så den drattade ner. De tunna bräderna gick sönder och apelsinerna rullade över cementgolvet. Vi plockade och åt. Kontrollanten blev mäkta upprörd och rädd.

– Försäkringen betalar, ropade vi när han försvann ut genom skjutdörren.

En månad senare jobbade jag över en kväll. Vi var fyra man som stuvade säckar med torrmjök i Britannias lastrum. Hon låg vid Stigbergskajen och gick i fast trafik på London med passagerare och en del gods.

Jag frågade min jobbkompis vad torrmjök kunde användas till. Han förklarade att den smakade fan att dricka men gick bra till pannkakor.

Hemma på Jungmansgatan åt vi pannkakor rätt ofta. Det var billig mat.

– Ska vi dela på en säck, sa jag.

– Jag är solo och käkar ute, sa han.

Texten på säckarna var på engelska. Jag förstod inte allt men tillräckligt för att fatta att en säck torrpulver motsvarade ett helt badkar med mjök.

Vi fick ner sista slinget och då råkade jag repa håll på en papperssäck med gripsen. En steward som stått och tittat på lastningen hämtade tomma påsar och slängde ner till oss. Vi delade bytet broderligt. Jag bar iland mina påsar, inlindade i vardagskavajen.

Hemma på gården försåg jag grannarna med torrmjök. Nästa kväll doftade det pannkaka från åtminstone fem lägenheter.

Asfaltlagret

Åtta man häckade i diverseförmedlingens barack på Värmlandsgatan. Total stiltje rådde. Inga jobb ropades ut. Sömnigheten härskade. Vi var sju yngre och en äldre. Jag kände ingen.

– Ska vi gå och fika, frågade jag killen bredvid på den väggfasta bänken.

– Jag har inga stolar, sa han.

Andhämtningen var det enda som hördes därinne. Om man åtminstone haft en tidning. Någon stoppade sin pipa.

Det ringde. Förmedlaren tog luren. Efteråt öppnade han luckan.

– Är någon av er snickarkunnig?

Enstaka gånger kunde det komma fina påhugg. Då gällde det att vara snabb så ingen hann före.

– Jag har jobbat som snickare, ljög jag och flög upp från bänken. Helt lögnaktigt var inte mitt påstående. Jag kunde hantera hammare och såg.

– Det är en lagerlokal som ska isoleras, sa förmedlaren, du har väl verktyg?

– Visst, sa jag och tog lappen med adressen.

Firman var engelskägdd och låg långt ut på Hultmans holme. Jag cyklade hem till Masthugget efter tumstock och fogsvans med mera. Solen gassade.

Karln som hälsade mig välkommen i lagerlokalen var svensk och kallade sig ingenjör. Han var dubbelt så gammal som jag och mycket hövlig. Jag sa mitt namn och funderade på att kalla mig snickarmästare men avstod.

Företaget gjorde affärer med asfalt i tunnor. Filialen i Göteborg hade tydligen öppnats lagom till säsongen. Det var i maj och underhållet av gator och vägar hade just börjat. Men ingenjören pratade om den kommande vintern. Somliga är ute i god tid.

– Lokalen måste bli frostfri, sa han, kan ni garantera det?

– Jadå, sa jag och tänkte att det brukar alltid finnas någon man kan fråga.

Byggnaden var av trä med brädväggar på reglar och yttertak av korrugerad plåt, en lada kort sagt. Golv av betong. Fanns det isolering under? Antagligen inte, sa han. Det går nog inte att få frostfritt bara med att isolera, sa jag. Nej, det förstod han också. Han tänkte skaffa en varmluftsfläkt.

Trävarufirman jag jobbat hos förut sålde isoleringsmattor av svart papp med glasull inuti. Jag tänkte cykla dit och rådgöra med den rödhårige. Han svarade för lastningen, skrev följesedlar och kände till alla sorters material.

Ingenjören ville veta vad han skulle beställa hem. Först måste jag mäta och se hur mycket som går åt, sa jag och tog fram tumstocken. Javisstja, sa han, det kanske är enklast att Källberg gör beställningen själv?

– Jag tänker åka till någon av trähandlarna på Gullbergskajen och se vad dom har, sa jag.

– Källberg skulle kanske föredra att ta arbetet på entreprenad?

– Njae, sa jag för jag visste inte riktigt vad ordet betydde.

– För vår del går det lika bra på löpande räkning, sa han.

Löpande räkning? Jag var rädd för att avslöja min okunnighet och göra bort mig men måste svara.

– Jag vill ha en femma i timmen, sa jag och glodde honom stint i ögonen.

Det var mycket, förmodligen lika mycket som han själv med sin höga examen tjänade. Han såg verkligen inte ut som någon epaingenjör.

Hade han prutat till tre kronor skulle jag tackat ja och tyckt att betalningen var hyfsad. Men han accepterade mitt bud utan knot och vi skakade hand som bekräftelse.

Det tog en god stund att mäta längd, bredd och höjd. Vi hade inte diskuterat hur innertaket skulle se ut så jag knackade på hos honom i kontorsskrubben. Skulle isoleringen läggas jäms med takbjälkarna eller i höjd med hanbjälkarna eller följa sparrarna upp till nocken?

Han flackade med blicken. Svaret dröjde.

– Det får Källberg avgöra, sa han slutligen.

Mitt främsta intresse var att jobbet skulle ta lång tid. Men jag ville också göra ett snyggt arbete. Spikade jag innertaket på nedersta tvärbjälkarna skulle lokalen bli en avlång låda. Om jag lät det följa de snedställda taksparrarna upp till de övre tvärbjälkarna skulle jag få brutet innertak. Det blev både snyggare och tog längre tid.

Vid matdags cyklade jag till en servering på Mårten Krakowgatan och fortsatte sedan till den rödhårige på trävarufirman. Han tyckte jag skulle ta dubbla lager isoleringsmattor av den tjockaste sorten och täcka över med treetexskivor.

Jag gjorde en hastig uträkning. Det blir ju ett helt lastbilsladd med material, invände jag. För tusan, det är väl inte du som betalar, sa han.

Lasset skulle komma nästa morgon. Jag stannade kvar ett tag och pratade med gamla arbetskamrater för att få tiden att gå. Hjärtat bankade av fröjd när jag tänkte på min höga timlön, men jag sa inget om den för jag tyckte det var oanständigt också att ha så bra betalt utan att arbeta.

Isoleringsmattorna vägde åtskilliga kilo styck. Jag blev tvungen att skaffa grova snören och hissa upp de hala åbäkena för att kunna spika fast dem på väggarna. Det tog flera dagar att täcka alla väggar med dubbla lager. Mattornas kolsvarta pappyta slukade nästan dagsljuset från den öppna porten. Fönster fanns inte.

Taket återstod att isolera och det var svårare. Jag kunde inte klara det på egen hand och sa åt ingenjören att skaffa en hjälpare. Han ringde till diversearbetsförmedlingen som lovade skicka en man.

Jag hade väntat mig att herr civilingenjören skulle göra invändningar och tycka att det blev för dyrt men han såg nöjd ut och protesterade inte det minsta. Först långt efteråt fattade jag att det naturligtvis blev mycket billigare att låta ett par löshästar göra jobbet än att anlita en byggmästare med bil och kontor och allt möjligt som kostar.

Killen jag fick till hjälp nästa dag var anställd vid järnvägen. Han hade tjänstgjort några söndagar utan att ta kompliment och hade fått ihop åtta fridagar. Dem använde han till extrajobb. Han tänkte skrapa ihop det som fattades till handpenningen på en motorcykel.

– Jag får nästan tre spänn i timmen, sa han, det är mer än jag tjänar vid järnvägen. Hur mycket har du?

– Drygt tre bagis, sa jag.

– Ja du är ju ansvarig.

Att man visste vad varenda käft tjänade var självklart på alla ställen där jag jobbat. Endast tjänstemännen teg om sin lön men sådana djur räknades inte. Jag fick en känsla av att jag börjat förfalla.

Han hette Holger och var från Sundsvall. I Göteborg hade han bott sedan han muckat från lumpen. Det som intresserade honom mest var motorer, motorcykelmotorer. Han pratade oavbrutet om tvåtaktare och fyrtaktare, cylindertopparnas form, tändsystem, ventiler och kamaxlar.

En Zündapp med liggande cylindrar eller en hederlig Harley, det var frågan. Han ville veta vad jag ansåg.

– Köp en Triumph, sa jag, det finns ingen båge med bättre drag i.

Nää, vrålåk ville han inte ha. Harley och Zündapp var tysta maskiner, förnäma. Tack vare liggande cylindrar var tyngdpunkten på Zündappen så låg att den gick otroligt stadigt, nästan som en bil. Med Harley Davidson var det något liknande.

– Är det en bil du vill ha?

– Det har jag inte råd med.

Vi stod på några plankor jag lagt ut på takbjälkarna fyra meter ovanför cementgolvet. Han spände isoleringsmattorna så mycket han orkade mellan taksparrarna och jag spikade. Mellan hanbjälkarna hade vi satt upp extra regler på högkant att fästa mattorna i. Annars fick de hängbuk eftersom avståndet mellan takstolarna var bortåt en och en halv meter.

Ibland tog vi rökpaus och satt och slöade däruppe. Jag hade sagt åt honom att vi inte fick förhasta oss. Han hade samma intresse som jag av att få jobbet att räcka länge och sa ifrån när jag glömde mig och spikade alltför nitiskt.

Ingenjörn kom och inspekterade ett par gånger varje dag.

– Det ser ju fint ut, sa han var gång och återvände till telefonen.

Storleken på treetexskivorna var 1,2 x 2,5 meter, färgen ljusgrå. Jag skaffade en hyvel på firmans bekostnad och fasade av kanterna en smula och lät skarvarna bilda ett snyggt trappstegsmönster.

Det gav arbetsglädje att se de dystra väggarna förvandlas till ljusa och vackra ytor. Vi glömde oss och jobbade för fullt tills han eller jag kom på att det gick för fort. Då traskade vi ut och solade oss ett tag bakom lagerladan.

I innerfickan på min utslitna vardagskavaj låg Riddarna kring Dannys bord. Jag kunde Steinbecks inledning utantill och drog slutet på den för Holger, om hur Danny firade sin 25-årsdag med kompisarna just som USA förklarar krig mot Tyskland 1917.

Vinet sjönk i flaskorna och patriotismen steg i de tre människors bröst. Utanför ett rekryteringskontor i Monterey hurrade de för Amerika och utmanade Tyskland på kniven. Rekryteringssergeanten vaknade av skrälet, drog på sig uniformen och gick ut för att få tyst på fyllbultarna. Det slutade med att han värvade dem.

Sergeanten ställde upp dem på linje framför sitt skrivbord. De fyllde alla krav sånär som på nykterheten, och sedan började sergeanten med att rikta sina frågor till Pilon.

– Vilket vapenslag vill du komma till?

– Det skiter jag i, sa Pilon ogenerat.

– Vi behöver nog sådana som dig i infanteriet. Och Pilon blev inskriven där.

Han vände sig sedan till Big Joe, som höll på att nyktra till.

– Vart vill du komma?

– Jag vill komma hem, sa Joe i eländig ton.

Sergeanten skrev in honom också vid infanteriet. Slutligen vände han blicken mot Danny som sov där han stod.

- Vart vill du komma?

- Va?

- Vilket vapenslag?

- Vad då? Vapenslag?

- Vad kan du göra?

– Jag? Jag kan ingenting.

- Vad har du gjort förut då?

- Jag? Jag är mulåsnekusk.

- Jaså. Hur många mulor kan du köra i spannet? Danny lutade sig framåt och sade opersonligt och yrkesmässigt:

– Hur många har ni?

– Ungefär trettitusen, sade sergeanten.

Danny viftade med handen.

– Sela på dem, sade han.

Och så for Danny till Texas och körde in mulor så länge kriget varade. Och Pilon marscherade kring Oregon med infanteriet, och Big Joe kom i fängelse, vilket längre fram ska få sin förklaring.

Jag tystnade och tittade förvånat på Holger.

– Hur fan kan man göra lumpen frivilligt, sa han. Det var det enda han yttrade. Han hade inte hajat ett smul.

Pärlor för svin, tänkte jag. Vi gick in och fortsatte med spikningen. Han började igen med sitt motorsnack.

– Jag skiter i dina jävla motorcyklar, sa jag. Sedan teg vi i en halvtimme.

Skivorna i taket var besvärliga att baxa på plats. Vi hissade upp en i taget och måste stå på knä däruppe för att komma åt i skarven mellan vägg och tak. Jag mätte och gjorde urtag för bjälkarna med såg och stämjärn.

Mot slutet av andra veckan kom två killar och monterade värmeflärten. Det tog knappt en dag. När de provkörde den blev det hett som i en bastu hos oss under taket.

– Stäng av för helvete, skrek Holger. Men de skrattade bara och lät flärten gå så det dånade. Vi klättrade ner och sprang ut.

Grusplanen bakom ladan var gul av maskrosor. Montörerna stängde av flärten och åkte sin väg. När vi vilat en timme återvände vi till arbetet. Luften under taket var fortfarande i hetaste laget men så småningom silade värmen ut genom porten.

Ett par dagar innan Holger skulle börja vid järnvägen igen kom han underfund med att han ville ha ledigt sista dagen. Som du vill, sa jag. Vi hjälptes åt att hissa upp och fästa de skivor som fattades i taket. Spikningen kunde jag klara ensam.

Jag rörde mig i snigelfart och lyckades få arbetet att räcka i två dagar till. När allting var putsat och klart hämtade jag slutavlöningen.

Det låg en femtilapp extra i kuvertet.

– För att arbetet är så välgjort, sa ingenjörn. Han var mycket nöjd. Jag också.

Landsförrädare

Stalins skalle hängde i en stor ballong. Ljuskäglor från starka luftvärnsstrålkastare svepte över natthimlen mot sitt mål, det väldiga porträttet av världskommunismens överhuvud. Det var höjdpunkten sista kvällen i Öst-Berlin, finalen på Tredje Världsongdomsfestivalen för Fred och Vänskap.

Efteråt ordnade vi fredsmöten hemma i Göteborg. Jag blev utsedd att tala på Kungstorget. Det var en söndagseftermiddag och många unga flanerade på Avenyn. Killen som hyrde ut högtalaranläggningen riggade upp grejerna och började spela jazzskivor som Lennart haft med sig.

Jag tyckte vi visade falsk flagg med sådan musik men ändrade åsikt när hundratals nyfikna ungdomar strömmade till. Donald skulle vara mötesordförande. Musiken avbröts och efter en kort presentation överlämnade han ordet till mig.

Vilken känsla! Jag hade aldrig talat i en mikrofon. Alla tittade när jag glad och skraj gick fram till talarstolen. Minst tusen personer hade samlats. De verkade vänligt intresserade.

Eftersom jag var alldeles färsk som folktalare hade högtalarkillen för säkerhets skull skruvat upp volymen ordentligt. Det hade jag ingen aning om. Bäst att ta i så det hörs, tänkte jag och ropade med mina lungors fulla kraft i mikrofonen.

Effekten var fantastisk. Folk på Avenyn tvärstannade. Orden skallade ända upp till Götaplatsen. Jag blev förskräckt och sänkte rösten åtskilliga decibel. Ljudkillen reagerade likadant och sänkte volymen kraftigt. Min röst blev plötsligt en viskning.

Åhörarna tittade förvånat. Jag kom av mig, såg inte orden jag skrivit med blyerts på pappersarken för hela kroppen skakade. Skräcken varade några ohyggliga ögonblick. Jag kom igång igen och redogjorde för meningen med ungdomsfestivalen i Berlin.

Både ljudkillen och jag hittade så småningom rätt volym. Jag talade om Berlins ruiner och ungdomens vilja att bygga en bättre värld med mera. Åhörarna tröttnade och började gå. Jag höjde rösten för att hålla dem kvar. Det hjälpte inte. Publiken minskade med tre fjärdedelar fast jag bara höll på i tio minuter.

Efter den lärrika starten skulle jag tala en kväll på Hultmans holme. Festivalkommittén stod som arrangör men i praktiken var det partiföreningen som höll i trådarna. Den bestod i huvudsak av Putte och två till.

Det var mulet och rätt mörkt, såpass skumt att den lilla lampan på talarstolen var tänd. Jag började läsa upp mitt handskrivna tal. Ganska mycket folk hade kommit, kanske femtio personer. Det var inte fy skam med tanke på hur litet bostadsområdet var.

Plötsligt slocknade lampan. Strömavbrott. Orden försvann och jag hade gärna försvunnit jag med. Det blev spöklikt tyst.

– Prata för fan, väste Putte.

Jag insåg att jag inte kunde komma ihåg mina skrivna ord om festivalens idéinnehåll och började istället berätta episoder från göteborgsdelegaternas liv och leverne under de fjorton dagarna i Berlin. I början kom orden trögt och trevande, sedan gick det lättare.

De unga tyskarna i Freie Deutsche Jugends blåa skjortor hade t ex dille på att samla autografer. Inte bara ett fåtal av dem utan alla, sammanlagt tre miljoner blåskjortor. Göteborgarna blev mycket smickrade i början och skrev villigt både namn och adress i alla framsträckta block.

Men det urartade, blev för mycket. Somliga började skriva annat: Varm Korv, Salt Sill, Skit På Dig osv.

Publiken skrattade och inspirerade mig att berätta om dansen på gatorna, idrottstävlingar, folkdansgrupper på scenen i den väldiga Werner-Seelenbinder-Halle och annat roligt.

– Nu räcker det, viskade Putte och jag rundade av med en skildring av hemfärden, då utmattade festivaldeltagare låg och sov överallt på tåget från Trelleborg. Åhörarna applåderade.

Efteråt blev Putte och jag bjudna på kaffe hos ett äldre par i en enrummare. Alla kåkar var av trä, gamla och förfallna. Putte kände varenda kåft. Han var som en vanlig människa fast han tagit studenten, vilket säkert ingen annan i området gjort.

Senare talade jag på andra platser i stan och i oktober ville fackföreningen på Volvo att jag skulle komma till deras månadsmöte och berätta om festivalen. Majoriteten på bilfabriken röstade kommunistiskt så det var partikamrater i styrelsen. Men jag kände ingen av dem.

Mötet hölls en tisdagskväll i en lokal vid Järntorget.

Efter åtta punkter på dagordningen blev det min tur. Jag hade slutat använda manuskript vid det laget. Då såg man publiken på ett helt annat sätt, såg hur den reagerade.

Jag hade upptäckt att det gick lättare att få folk att lyssna om jag använde mitt eget språk och berättade om mina egna och kompisarnas upplevelser. När jag använde det offentliga partispråket för utläggningar om fredens krafter och folkens vilja tappade åhörarna intresset.

Det var mycket folk på mötet. Under de inledande förhandlingarna käftade sossar och kommunister om hur olika problem skulle lösas. Så var det på alla fackföreningsmöten i Göteborg. Jag bemödade mig om att inte låta alltför propagandistisk och efteråt fick jag svara på ganska vänliga frågor.

En ville veta om det satt många Stalinbilder i Berlin. Jag svarade att jag sett affischer på honom och Marx, Engels, Lenin, Pieck och Ulbricht. Porträttet under ballongen nämnde jag inte.

Den som frågade mest hette Ivar Börjesson, gammal socialdemokrat. Han och jag turades om med korta inlägg från talarstolen. Vi diskuterade bland annat hur en bestående fred skulle åstadkommas i världen. Hans argument gick åt det pacifistiska hållet. Jag hävdade att de revolutionära befrielsekrigen var berättigade.

Det blev en hövlig dialog. De flesta lyssnade uppmärksamt. Så småningom slog ordföranden klubban i bordet och sa att nu måste vi nog sluta om vi ska orka upp i morgon. Jag avtackades. Honorar var det aldrig tal om.

På vägen ut kom Börjesson och jag överens om att fortsätta diskussionen per brev. Vi stod på trottoaren och skrev upp varandras adresser. Telefon hade jag inte. Det var ovanligt med telefon hos vanligt folk, för dyrt.

Snart kom det brev från honom. Han skrev om Gandhi och om att han själv var reformist därför att reformismen tillät demokratin att fungera. Även om rösträtten inte alltid var så mycket att hurra för, så var den dock bättre än att inte ha någon talan alls.

Jag svarade att demokratin inom fackföreningsrörelsen inte var mycket att skryta med så länge förbundsledningarna valdes på livstid och inte kunde avsättas.

Och hur nomineras egentligen kandidaterna vid kommunalval och riksdagsval? Inte kommer det in någon katt bland hermelinerna där inte, skrev jag. Några få i toppen kontrollerar att bara lydiga jäsägare blir utsedda. Bråkstakar som ifrågasätter det bestående har inte en chans att bli nominerade.

Han framhöll i ett senare brev att socialdemokratin reformerat bort det gamla svenska klassamhället och ansträngde sig att göra det nya bättre. Vi reformister har handlat medan ni revolutionärer bara pratat. Småfolkets stora fattigdom, den största orättvisan av alla, har avskaffats tack vare SAP.

Felet med er socialdemokrater är att ni bara vill reformera och reparera utan att röra själva fundamentet, svarade jag. Vi kommunister tänker krossa den rådande maktstrukturen och upprätta folkligt.

Den viktigaste förändringen gäller äganderätten till industrier och andra väsentliga produktionsmedel. Den rätten kan inte fortsätta att vara i privata händer om du och jag ska få något att säga till om.

Han ansåg inte att äganderätten hade så stor betydelse. Mer avgörande är arbetarregeringens ekonomiska politik som slussar över resurser från näringslivet till stat och kommun och därmed till dig och mig, skrev han.

Det du kallar folkmakt kallar jag fåtalets diktatur, den kommunistiska partiledningens envælde. Folk på arbetsplatserna i öststaterna har mindre att säga till om än vad vi har. Arbetarna därborta har ju inte ens rätt att byta jobb utan måste gå till myndigheterna och be om lov först.

Vi fortsatte att skriva då och då i kamratlig ton under vintern. Men i februari fick jag plötsligt ett hästskt och elakt brev från honom, helt olikt de andra. Det kom strax efter att Fritiof Enbom häktats, anklagad för att ha lämnat försvarshemligheter åt ryssarna.

Alla tidningar utom de kommunistiska tryckte dagligen fantastiska historier som Enbom berättat för säkerhetspolisen. Att han fablade var lätt att inse. Den omskrivna radiosändaren exempelvis var ju trasig och hade legat på en vind i ett årtionde. Men sådana bagateller bekymrade inte redaktörerna. Den antikommunistiska propagandan var viktigare.

SKP döptes till spionpartiet. Alla kommunister kallades landsförrädare. Jag antog att Börjesson smittats av den pågående kampanjen. Det gjorde mig besviken och förbannad. Jag skrev omgående ett ilsket svar.

Just då hade jag läst en bok av Lenin. Den var på danska och innehöll artiklar han skrivit om första världskriget medan det pågick. I ett reaktionärt krig måste den revolutionära klassen önska sin egen regerings nederlag, slog han fast 1915.

Lenin hänvisade till kommunistiska manifestets ord att arbetarna inte har något fosterland. Proletärer i alla länder förena er i kampen mot kapitalet!

Förvandla imperialistiska krig till inbördeskrig, hade Basel-resolutionen uppmanat 1912, två år före första världskrigets utbrott. Men när det bröt ut blev nästan alla arbetarledare fosterlandsvänner och förrådde internationalismen. Idén om en värld utan gränser drunknade i nationalismens träsk.

Lenin hade rätt tyckte jag. Startade borgerskapet krig för sina profitters skull borde arbetarna i eget intresse vända kampen mot makthavarna i hemlandet, inte mot sina klassbröder i andra länders arméer.

Det krig som föreföll mig sannolikast då, i februari 1952, var ett gemensamt västmaktsangrepp mot Sovjetunionen. Hade inte rader av krigshetsare föreslagit att Moskva skulle atombombas kanske!

Jag skrev till Börjesson att arbetarna aldrig blir av med kapitalisterna utan att gripa till vapen. Profithajarna kommer inte frivilligt att lämna köttgrytorna. De har polis och militär till sitt försvar om arbetarklassen på allvar skulle hota deras privilegier.

Att Sovjetunionen hatas och fruktas av kapitalisterna och deras skrivkulier beror på att ryssar och andra folk i unionen kastade sina kapitalister på sophögen för 35 år sedan, skrev jag.

Om storfinansen i Sverige drar in vårt land i ett angreppskrig mot Sovjet så kommer jag som kommunist att bekämpa ett sådant krig och önska Sverige och dess regering nederlag. Det enda meningsfulla i en sådan situation är att förvandla angreppskriget till ett inbördeskrig där soldaterna vänder vapnen mot sina egna makthavare.

Den ståndpunkten delas av alla kapitalistiska länders kommunister, slutade jag och klistrade igen brevet. Något svar fick jag inte och snart glömde jag alltihop för viktigare saker.

Flera månader tidigare hade Esther och jag beslutat att göra en lång resa genom Frankrike och Italien till våren. Mitt övertidsknogande och hennes förmåga att hushålla med slantarna samt den billiga hyran på Jungmansgatan hade fått reskassan att växa ordentligt. Vi räknade med att nå målet och ha tusen kronor i slutet av mars.

Tove, ett år gammal, skulle under tiden vi var borta bo hos Esthers föräldrar i Jylland. Dit tänkte vi åka tåg och sedan lifta söderut genom Västtyskland, Holland, Belgien och så vidare.

I hamnen där jag jobbade och på andra arbetsplatser i Göteborg diskuterades de förestående fackliga valen. Ganska många var intresserade. På Kulan och liknande ställen hade socialdemokraterna majoritet. Hamnen och varven var säkra kommunistiska fästen. På somliga industrier vägde det jämnt.

Volvo var ett sådant ställe. Där pågick agitationen för fullt. På valdagen delade sossarna ut ett flygblad som blev en politisk bomb.

Vi kommunister önskar ett SVENSKT nederlag om kriget kommer! stod det på flygbladet. Så otvetydigt har fredskämpen Sture Källberg uttryckt sig i en brevväxling med en medlem av Volvos verkstadsklubb!

Jag blev så upprörd att jag skakade när jag fick reda på det. Satans förbannade svin! Brevet jag skrivit var ju privata! Nu hade valda delar offentliggjorts och dessutom förvanskats så att meningen blev en helt annan. Jag som trott att Börjesson var en hederlig karl! Hur kunde han låna sig till en så skitig handling?

Det gick upp för mig att hans sista brev varit en provokation. Jag tjockskalle hade snällt gått i fällan!

När jag åkte till kommunistiska arbetarkommunens expedition på Andra Långgatan för att berätta om bakgrunden kände jag mig ovanligt ung och dum.

Ordrätt kunde jag inte återge brevet eftersom jag inte hade någon kopia, men jag förklarade hur jag skrivit, att om storkapitalet drog in Sverige i ett västligt anfallskrig mot Sovjetunionen, då kommer jag att bekämpa det och önska mitt land nederlag, precis som Lenin skrivit 1915. Men i flygbladet hade meningen förfalskats till att jag önskade ett nederlag om Sverige blev angripet.

Kamraterna på expeditionen lyssnade tigande. Efteråt var de mycket sparsamma med kommentarer. Jag fick en smygande känsla av att de inte riktigt trodde på det jag berättat.

Kan man verkligen offentliggöra privatbrev på det här sättet, undrade jag och fick till svar, att i den antikommunistiska kampanj som pågick var allting tillåtet.

En känsla av överklighet fyllde mig när jag cyklade hemåt. Hade volvosossarnas gemena trick gjort mig till en skum figur även bland mina egna? Jag hade väntat mig varmt kamratligt stöd från funktionärerna på expeditionen men istället mötts av reserverad kyla.

Vid närmare eftertanke tyckte jag att deras attityd var berättigad. Det fanns åtskilliga exempel på att provokatörer nästlat sig in i revolutionära rörelser för att göra skada.

Jag hade kommit till Göteborg från England för bara något år sedan, fått jobb på Sockerbruket och ansökt om medlemskap i SKP vid en tidpunkt då folk hellre lämnade partiet än sökte inträde. Ingen visste något om mitt tidigare liv utöver vad jag själv berättat.

Egentligen fanns det inte en enda bland kommunisterna som verkligen kände mig. Och nu hade kamraterna på Volvo förlorat klubbvalet tack vare min oförsiktighet och politiska

naivitet. Det hade kanske blivit socialdemokratiskt styre ändå men det gick inte att bevisa. Jag fick skylla mig själv om jag misstänktes för att vara en skurk.

Den nya styrelsen på Volvo bjöd in mig till debatt i Folkets hus. Jag rådgjorde med kamraterna på Andra Långgatan som sa, att sossarna behövde ventileras mina brev offentligt för att våga publicera valda delar i den socialdemokratiska pressen. Annars kunde jag stämma dem för brytande av brevhemligheten samt förtal. Men jag borde trots det tacka ja.

Några dagar före mötet blev jag mycket sjuk. Esther konstaterade att jag fått mässlingen. Vi fnissade åt att jag drabbats av en barnsjukdom. Tove klarade sig konstigt nog.

Jag skrev till klubbstyrelsen på Volvo att jag inte kunde komma på grund av mässling och om de inte trodde mig kunde de skicka hem någon för att titta. Nästa kväll knackade det på dörren. In kom två stadiga karlar. De verkade generade.

– Här ska ni få se, sa jag och krängde av mig pyjamasjackan från min rödflammiga lekamen.

De förklarade att de aldrig tvivlat på att jag var sjuk. Anledningen till besöket var endast att de ville diskutera nytt datum för mötet i Folkets hus. I slutet av nästa vecka är jag nog på benen igen, sa jag. De föreslog fredag kväll och jag var överens.

Esther ville bjuda dem på något med de tackade nej. De hade inte ens satt sig utan stått kvar vid dörren och kastat förstulna blickar på vårt ynkliga spisrum. Jag såg hur de tänkte, att det är väl för att han bor så här som han har sådana åsikter.

Jag hade varit på benen ett tag och kände mig ganska kry när fredagskvällen kom. Möteslokalen var smockfull, nog ett par hundra, de flesta i slips och kavaj. Jag kände mig ganska lugn och var säker på att jag ansikte mot ansikte med Börjesson kunde få honom att erkänna, att hela historien med flygbladet och mina privatbrev var ohederlig och svinaktig.

Ordföranden meddelade inledningsvis att Börjesson tyvärr var förhindrad att närvara. Ett sus gick genom salen. Alla fattade att det var politiskt rävspel.

Själv blev jag förvirrad. Var Börjesson trots allt hederlig, hade han tänkt berätta sanningen och hindrats att komma? Sedan fick jag reda på att han körts till ett vilohem fjorton dagar för att lugna nerverna.

Ännu ett av deras smutsiga trick, tänkte jag och kände harmen stiga. Jag fick ordet och berättade om brevväxlingen och att somliga ord och meningar uteslutits i flygbladstexten så att innehållet förfalskats. Min ilska tilltog och jag höll ett brandtal om reaktionära krig som förvandlas till inbördeskrig och proletär revolution. Jag fick alla att lyssna intensivt.

Sedan blev det Gunnar Johanssons tur, erfaren socialdemokratisk fackföreningsman och politisk debattör.

– Källberg tar inte tillbaks något, han bara slätar över, började han. Att påstå att Sverige endast kan dras in i ett anfallskrig är absurt. Anföll kanske finnar och polacker Sovjet 1939? Under finska vinterkriget tillsatte Kuusinen en kommunistisk förräddarregering i Terijoki och sedan gjorde Quisling likadant när nazisterna ockuperade Norge.

Bägge utgick från diktatorerna Hitler och Stalin som världsfrälsare och då fick fosterlandskänslorna fara. Kuusinen hyllas än idag på ledarplats i Ny Dag och Arbetar-Tidningen. Källberg försöker bara berätta sagan om vargen och lammet i ny version!

Jag kände till att Otto Ville Kuusinen flytt till Moskva efter rödgardisternas nederlag i finska inbördeskriget 1918 och blivit en av ledarna i sovjetstaten. Men Terijoki hade jag aldrig hört talas om.

Mötesordföranden gav mig ordet för replik. Jag stod tyst några ögonblick i talarstolen och tänkte efter hur jag skulle svara. Ett par hundra allvarliga ansikten var riktade åt mitt håll. Jag kände mig mycket ensam.

– Johansson talar på borgerligt vis om Finland 1939 utan att nämna något om 1918 då finska arbetare, torpare och annat fattigfolk gjorde väpnat uppror för att få ett drägligare liv, sa jag. Den finska överklassen ropade på hjälp och tyska trupper kom till undsättning så att borgerlighetens vita skyddskårer segrade.

Deras hämnd blev fruktansvärd. Tusentals avväpnade rödgardister sattes i läger och fick svälta ihjäl. Ledande kamrater som inte lyckats fly österut arkebuserades. Kuusinen var en av de få som klarade sig. Han har hela tiden bekämpat den finska bourgeoisie som under andra världskriget inte ens drog sig för att göra Finland till Nazi-Tysklands bundsförvant. Kuusinen är ingen förrädare!

Johansson fick ordet och höll ett anförande om att kommunister aldrig lyckats få majoritet någonstans i demokratiska val.

Jag hade just läst dansken Kai Moltkes bok, De Baltiske Folks Frihedskamp, och svarade att i Riga fick bolsjevikerna egen majoritet i novembervalet 1917 och i Livland tre fjärdedelar av rösterna.

Arbetarmakten i Riga krossades 1919 av tyska trupper vars befälhavare, Rüdiger von der Goltz, fick sina order från den dåvarande socialdemokratiska regeringen i Berlin. Efter den så kallade befrielsen av Riga mördades 4 500 av stans organiserade arbetare, vilket motsvarade tre procent av den befolkning som fanns kvar. Offren kallades säkert också landsförrädare!

Många av åhörarna nickade erkännande åt mina ord. Jag tyckte att jag klarat mig någorlunda helskinnad i debatten. Flera begärde ordet och jag väntade mig att få stöd från kommunistiska kamrater. Men de uttalade sig särdeles försiktigt. Ingen av dem vågade försvara min uppfattning om inbördeskrig och proletär revolution. De visste antagligen inte att de därmed också förnekade Lenin.

Efter ett tag strandade diskussionen i den gamla vanliga trätan mellan sossar och kommunister om vardagsfrågor. Jag såg att murveln från Ny Tid slutat anteckna.

På lördagsmorgonen gick jag ner till tidningsgubben på Järntorget. Ny Tid hade slagit upp debatten i Folkets hus över fyra spalter på första sidan. Referatet var lika förvanskat som flygbladet. Det talade om spionpartiets landsförrädiska mullvadsarbete i vårt land på Moskvas order och påstod att kommunisterna önskar svenskt nederlag om det blir krig. Jag kallades kommunistisk fredskämpe vilket var utomordentligt skumt 1952.

När expeditionen på Andra Långgatan öppnat gick jag dit. Kamraterna där visste att jag skulle åka till Jylland samma dag, men jag sa att jag kunde stanna kvar i Göteborg till veckan därpå om det behövdes. Nej, det var inte nödvändigt, tyckte de, ovädret har nog blåst över nu. Då ses vi i höst, sa jag.

Hemma hade Esther packat våra saker. Vi satte Tove i barnvagnen och for till järnvägsstationen. Jag fyllde 24 år den dagen.

Utesluten

På väg norrut från Italien blev Esther sjuk och tappade orken. Färden över Alperna blev mödosam. Från Heidelberg fick vi lift ända till Hamburg med en stor lastbil. Det var i juli och hett. Vi och några till satt på flaket hela dagen.

När vi nådde fram till hennes föräldrahem i södra Jylland var hon alldeles slut. Doktorn kom.

– Gulsot, sa han.

Jag fick fortsätta ensam. I Köpenhamn sökte jag upp en kamrat jag kinesat hos tidigare. Han bjöd på te och jag berättade om färden genom Väst Europa. Sedan började vi prata politik.

– Hur känns det att vara utesluten, frågade han.

– Va? Jag? Du skojar!

Nej, ingalunda. En funktionär i DKP som visste att vi var vänner hade varnat honom för mig. I april hade det kommit meddelande från Göteborg att jag uteslutits ur partiet.

– Det var som fan! Tro mig, det hade jag ingen aning om! Då kanske det är mindre lämpligt att jag slafar här?

– Vem tar du mig för!

Sedan berättade han att han också uteslutits en gång.

Under andra världskriget hade han seglat från Jylland till England med en fiskebåt, tagit värving i brittiska armén, skickats till Malta och därifrån till Haifa efter kriget.

Han uteslöts för att han varit brittisk soldat i Palestina med uppdrag att bekämpa den judiska självständighetsrörelsen. Det var den officiella anledningen till uteslutningen.

Den verkliga orsaken var att han som aktiv DKU:are bekämpat dogmatismen i ungdomsförbundet och hävdade att arbetsstilen måste ändras om förbundet skulle överleva. På grund av sina hädiska tankar kastades han ut ur både DKU och DKP. Men året därpå fick DKU ny styrelse. Förbundet gav honom och andra kritiker rätt, bytte fot och upphävde uteslutningen. Även partiet tog honom till nåder igen.

Vi diskuterade min uteslutning. Jag berättade om det förbannade flygbladet som sossarna delat ut på Volvofabriken.

Hade partiledningen i Göteborg varnat fler än danskarna för mig? Kanske det holländska kommunistpartiet också? Och det franska? Antagligen.

I Amsterdam hade Esther och jag bott hos en kamrat som vi blivit bekanta med på ungdomsförbundets kontor. Jag försökte dra mig till minnes hur han reagerat när vi träffades men kom inte ihåg något särskilt. Visste han inget eller brydde han sig inte om det?

Nästa dag fortsatte jag till Göteborg. I spisrummet på Jungmansgatan låg en hög norska tidningar. Lite senare kom en norrman in genom dörren och tittade förvånat på mig.

– Hur har du kommit in, sa han, jag hyr den här lyan.

– Det är jag som har kontraktet, sa jag.

Han var storvuxen och uppträdde stöddigt. Jag undvek gräl, ville inte gärna få stryk. Han sa att Roffe fått tag i en egen lägenhet och hyrt ut spisrummet till honom för ett par månader sedan. Roffe var min jobbarkompis som fått låna spisrummet medan vi var borta.

Jag sa åt norrmannen att han kunde bo kvar några dagar tills han fått tag i ett hyresrum. Han sa att spisrummet var hans och att det var jag som fick ge mig iväg, han tänkte inte flytta. Jaså, inte det. Jag drog fram den ihopfällda sängen och bäddade åt mig vid kortväggen.

Före sex nästa morgon ringde hans väckarklocka. Han var bilmekaniker på en verkstad i andra änden av stan och skulle äta frukost på ett fik innan jobbet började. Jag somnade om och sov halva förmiddagen. På kvällen bjöd jag hem ett par kompisar. De var införstådda med min plan och satt kvar och pratade högljutt halva natten så att intränglingen inte kunde sova.

Han svor och hotade men vi var ju tre. Nästa kväll kom två andra kompisar. Tredje morgonen sa norsken att han skulle skaffa ett hyresrum och på kvällen hämtade han sin väska.

Jag mötte en bekant partimedlem nere i stan. Han låtsades inte se mig. Jag blev besviken men kände också förakt. Att han var så feg att han inte vågade stanna och hälsa förvånade mig faktiskt.

Skulle jag gå till kommunistiska arbetarkommunens expedition på Andra Långgatan och fråga på vilka grunder jag uteslutits? Jag tänkte efter och fann att det var meningslöst. Ingen där skulle ge mig ett hederligt svar.

Innan vi åkte hade jag ju talat om för dem vilka huvudstäder jag skulle till så att det skulle gå att nå mig poste restante om det var något. Men ingen hade skrivit och talat om att jag inte längre ansågs värdig att vara partimedlem.

I ungdomsförbundet var det annorlunda. När det omvandlades till Demokratisk Ungdom hade det fått en lösligare organisation. I DU var jag välkommen. Där betraktades jag inte som skum utan blev adjungerad till distriktsstyrelsen som sekreterare och började skriva protokoll.

– Vi skiter faktiskt i vad fårskallarna på kommunexpeditionen tycker, sa Sverker.

Den inre kretsen av unglubbister ansåg att jag blivit illa behandlad och borde få upprättelse. Allihop tyckte att uteslutningen var ett korkat beslut. Men ingen gick och slog näven i disken på kommunexpeditionen.

Det skulle bli riksdagsval i september och SKP låg illa till. Den antikommunistiska propagandastormen kring Enbomsrättegången och Catalinan, ett svenskt spionflygplan som ryssarna skjutit ner i sovjetiskt luftrum, hade skadat partiet avsevärt.

Jag såg i Arbetar-Tidningen att Masthuggets kommunistiska bostadsförening inbjöd alla valarbetare i stadsdelen till sin lokal en kväll och gick dit. Sorlet hördes ända ut på gatan. När jag steg in genom dörren blev det dödyst.

– Du är inte med i partiet längre, var det någon som sa.

– Jag har nyligen fått reda på det, sa jag och stod kvar vid dörren.

Då såg jag att Bengt reste sig upp. Han hade varit med i Internationella brigaden och kämpat för republiken i spanska inbördeskriget. Min första tanke var att nu blir jag handgripligen utkastad. Bengt harklade sig.

– Är Sture en förrädare så är jag det också, sa han. Volvoflygbladet var en socialdemokratisk provokation. Uteslutningen av honom är ett misstag som måste rättas. Vi kan vara glada att han vill vara med och arbeta och inte har vänt oss ryggen. Jag går i god för honom!

Instämmande mummel hördes. Bengt hade stor auktoritet.

Kamraterna kände till att han varit ytterst nära att bli arkebuserad när han vägrat lyda order om anfall på ett frontavsnitt i Spanien. Han hade just tagit befäl över ett kompani skandinaver

som skulle blivit köttfärs på några sekunder om de lämnat bröstvärnet och stormat fram mot Francosidans koncentration av kulsprutor och granatkastare.

Bengt räddades av högre befäl som skickats att inspektera terrängen. De gav honom rätt och han fick leva.

Vi delade ut valmaterial om kvällarna och hade snart avverkat varenda brevlåda i stadsdelen. Många av de urgamla träkåkarna ovanför Masthuggstorget var vinda och sneda med branta trappor som knakade hemtrevligt. Det påstods att kommunen hade planer på att riva hela rasket och bygga modernt.

– Aldrig i livet att vi flyttar härifrån, sa hyresgästerna. Tror dom att vi vill lämna våra backiga gator för något platt gårde utanför stan? Nej, nej, nej!

Jag fick jobb på Eriksbergs varv, tvåskift till att börja med inne i svetshallen. Efter ett par månader lyckades jag byta till dagtid ute på staplarna. Karlarna därute, en tusenhövdad skara, röstade massivt kommunistiskt i fackliga val. Bara var femte röstade socialdemokratiskt.

På senhösten föreslog ordföranden i den kommunistiska fackklubben på staplarna att jag skulle ansöka om återinträde i SKP. Jag svarade att det kunde jag göra, förutsatt att jag fick klart besked om varför jag blivit utesluten och dessutom fick se varningsbrevet som skickats till DKP och andra broderpartier.

Han sa att han inte kände till det där men lovade att höra efter nästa gång han kom till Andra Långgatan. Veckan därpå förklarade han att jag skulle få brev med motiveringarna för min uteslutning. Jag skrev under ansökningen om återinträde och blev medlem igen. Något brev fick jag givetvis inte, trots upprepade påstötningar.

Senare tog jag reda på vad som stått i tidningarna om mig efter att jag rest från Göteborg sista lördagen i mars. GP hade ingenting. Chefredaktör Rolf Edberg hade skrivit en söndagsbetraktelse i Ny Tid med rubriken Opassande öppenhet.

Källberg får inte en rad som referat i Arbetar-Tidningen för sina tappra försök att förklara och försvara den kommunistiska ideologin, skrev han bland annat. Det kan man förstå. Han är så trogen mot ideologin att han blir otrogen mot taktiken. Kommunisterna kommer naturligtvis att förneka honom.

Man kan naturligtvis säga att Källberg inte kan tala i alla kommunisters namn. Kvar står emellertid att han framlagt den kommunistiska synen sådan han uppfattat den.

För vår del finner vi öppenheten prisvärd...

På måndagen hade Arbetar-Tidningen en kommentar på ledarsidan, rubricerad Ny Tid och Källberg:

Ny Tid samt högerns ledande organ Svenska Dagbladet har i ett par dagar sökt leva högt på vad en person i Göteborg, Sture Källberg, anges ha skrivit i en tydligen omfattande privatkorrespondens med en socialdemokrat på Volvo.

För vårt vidkommande – alltså för kommunistiskt vidkommande – räcker det för dagen med konstaterandet att samtliga hans uttalanden står i den allra bjärtaste kontrast till en kommunistisk uppfattning. Uttalandena är okommunistiska från början till slut. De står i avgjord strid mot såväl marxistisk teori som kommunistisk praxis...

Två dagar senare varnade partiveteranen Knut Bäckström Arbetar-Tidningens läsare för skumma typer som infiltrerat partiet. Hans artikelrubrik manade: Se upp med de nya metoderna från våra fiender!

Han citerade Stalin och skrev att varje försök som göres att framställa det kommunistiska partiets insatser i fredskampen som endast en skylt utåt måste slås tillbaka med allt eftertryck. Fredsarbetet är vår främsta uppgift och allt som skadar detta skall bannlysas.

Fienden försöker genom speciella agenter sprida skadliga uppfattningar inom partiet. Sådana element måste avslöjas och oskadliggöras, och om de erhållit partibok skall den naturligtvis tas tillbaka utan vidare...

Edberg skrev en ny kommentar i Ny Tid. Kommunisterna har tagit illa vid sig av fredskampen Sture Källbergs opassande öppenhet, började han och citerade sedan Arbetar-Tidningens ledarstick om mina okommunistiska uttalanden.

Inte illa rutet, fortsatte Edberg. Den idealistiske Källberg uteslöts på några tryckrader ur kommunismens ideologiska gemenskap.

Där står alltså den ärlige Källberg, utstött av de sina. Antingen skall han med allt eftertryck övertygas om sina villfarelser (och göra avbön) eller också förlorar han partiboken.

Nu behöver emellertid Sture Källberg inte ta alltför illa vid sig. Han har större kanoner än Gunnar Adolfsson och Knut Bäckström på sin sida...

Adolfsson svarade i en signerad artikel på Arbetar-Tidningens kultursida. Edberg skrev sedan ytterligare en kommentar som Adolfsson i sin tur svarade på.

Då var jag redan i Hamburg – utan en aning om att jag blivit partipolitisk pingpongboll i Göteborg.

Langare

När jag valdes till kassör i distriktsstyrelsen fanns det bara några kronor kvar i kassan. Skulderna uppgick till flera tusen. Demokratisk Ungdom hade inga bidrag; vi fick stå på egna ben.

Tidigare höll ungtkommunisterna till i partihuset på Andra Långgatan. Då var det åtminstone inga problem med hyran. Men när vi bildat DU blev det nödvändigt att hyra lokal ute på stan, annars skulle ingen ha trott på oss när vi bedyrade vår oavhängighet.

Medlemsavgiften hade tidigare varit 2 kr i kvartalet. I DU var den bara 2 kr om året för att det skulle gå lättare att värva medlemmar. Det gav inga lysande inkomster till distriktskassan.

Juldagens kväll brukade vi ha fest och tjäna skapligt med pengar. Det kom mycket folk eftersom biografer och alla andra nöjen höll stängt. Endast ogudaktiga ungtkommunisterna vågade vanhelga juldagen med dans.

Vanliga lördagsfester gav sällan nämnvärda överskott. Ibland gick de med förlust.

Om somrarna hyrde vi en båt med plats för ett par hundra och ångade ut till en skärgårdsö med dansbana några kvällar. Var vädret fint kunde vinsten bli hyfsad.

Största delen av distriktets inkomster kom från amerikanska lotterier. Vinsten var alltid en cigarettlimpa. En stock cigaretter, sa man i Göteborg. Det skulle vara Lucky Strike, Chesterfield eller Camel. Svenska giftpinnar var för dyra. Engelska Players ville ingen ha.

Cigaretterna bytte vi till oss mot brännvin på båtarna i hamnen, en stock mot en halvliter. Tullarna visste att dessa bytesaffärer aldrig gjordes för egen vinnings skull och tittade därför åt något annat håll. Ordföranden för stans kommunister, riksdagsman Knut Senander, var tullare och flera av hans kolleger hade kommunistisk medlemsbok. Det underlättade.

Brännvinet gav oss en del huvudvärk. Det var ransonerat och tilldelningen bestämdes av inkomsten. Den som tjänade mycket pengar fick köpa fyra liter sprit i månaden. Vanliga dödliga tilldelades tre liter eller två på motboken, fattiglappar bara en.

Det fanns enstaka partikamrater som sällan eller aldrig drack något. Vi fick låna deras motböcker med underskrivna fullmakter och kunde köpa ut hela ransonen. Kommunistiska sjömän som mönstrat av och väntade på ny hyra tog hand om byteshandeln på båtarna.

Jag jobbade på Eriksbergs varv och sålde ett lotteri varje lördag. Lotterna var från 1 till 99 och kostade lika många ören som numret man fått. Sammanlagt blev det 49,50 kr.

En halvpanna i byte för cigarettstocken kostade drygt 15 kr och ringen med lotter ett par kronor. Nettot blev över 30 kr på varje amerikanskt lotteri som såldes.

Mina jobbarkompisar ute på staplarna köade för att köpa när jag ställde mig vid kaffeschoppet med lotterna. Hann jag inte sälja alla gick resten åt i matsalen klockan elva och sedan var det dragning. En gång vann lott nummer ett.

– Har ni sett! Den jäveln vann 200 cigaretter för en ettöring! Somliga har svinaktig tur, tyckte vinnarens kompis.

Rolf brukade också sälja lotter på varvet men var trög med redovisningen. Han gick som lärling hos elektrikerna och tjänade dåligt. Flera andra klubbister hade ibland svårt att skilja lotteripengarna från sina egna slantar. Jag jagade dem som en hök.

En kille med 25 kr i skuld till distriktet kom till lokalen en kväll med en ny läderportfölj i näven. Han hade som vanligt inga pengar. Jag tog portföljen i beslag. Kamraterna tyckte det var rätt åt honom.

Lennart hade varit kassör före mig. När jag fick klart för mig hur illa distriktet låg till ekonomiskt skällde jag ut honom för att han låtit skulderna växa ohejdat.

Han jobbade på konfektionsfabrik och kom till lokalen en lördagseftermiddag med en kartong skjortor. Försäljningen av dem skulle bättra på ekonomin. Ingen frågade hur han fått tag i skjortorna men distriktsordföranden och jag beslutade, att endast kamrater vi litade helt och fullt på fick köpa dem.

DU-klubbarna i stan visade gärna film på sina medlemsmöten. Det drog folk. Enbart tal och diskussioner blev för träigt. Men att hyra film och projektor kostade pengar. Varenda klubb led av kronisk kassabrist, precis som distriktet.

Något ljushuvud kom på att USIS, som nyligen öppnat kontor i Göteborg, visade film gratis. Förkortningen stod för United States Information Service, i den kommunistiska pressen kort och gott klassad som Förenta staternas spioncentral i Sverige.

USA med flera hundra militärbaser utanför sitt eget territorium var för oss huvudfienden. Var det inte lite väl magstarkt att be USIS visa film hos oss? Vi diskuterade frågan och kom på leninistiskt vis fram till att man bör utnyttja fienden om det går. Sådan verklig leninism fanns inte i partiet, bara bland oss unga.

Jag fick i uppdrag att skaffa deras filmkatalog och cyklade ner till USIS skinande utställningslokal. Följande kväll satte vi oss några stycken och prickade för politiskt neutrala filmer om jazz, djur och natur.

Killarna på USIS var mycket servicemedvetna och ryckte ut med kort varsel i sin skåpbil för att visa de filmer klubbarna beställt via distriktet. USIS stod det med meterhöga bokstäver på bilens sidor. Det blev ett talesätt bland oss, att när man ser USIS-bilen utanför en ungdomsgård då är det DU som har möte.

En gång när vi hade jazzfilm på programmet pajade ljudet. Vilken succé! Det såg väldigt komiskt ut när saxofonisterna eller trombonisterna reste sig upp och blåste, för att inte tala om när trummisen hamrade som en däre utan att något hördes.

Vårt machiavelliska förhållande till filmvisarna tog tvärt slut. Chefen för USIS i Göteborg förklarade helt frankt en dag att Demokratisk Ungdom var en kommunistisk täckorganisation som amerikanska skattebetalare inte hade någon anledning att bistå med filmvisningar.

Jag svarade samvetslöst att vi var utomordentligt demokratiska och påpekade att USIS enligt sin stadga inte kunde neka oss att låna film. Han bad mig dra åt helvete.

Det var i slutet av mötessäsongen så det gjorde inte så mycket. Sommaren var i antågande med nya fröjder. Jag ringde rederiet som vi brukade beställa skärgårdsbåt av och frågade hur mycket hyran hade gått upp. För er är det färdighyrt, svarade en sur kamrer.

Räkningarna för fjolårets sista två resor var inte betalda trots åtskilliga kravbrev under hösten. Det hade jag ingen aning om, svarade jag sanningsenligt. Jag förklarade att den gamla styrelsen blivit fockad och att jag tillhörde den nya. Han sa att han inte intresserade sig ett dyft för våra interna bataljer.

Jag försökte förhandla. Först krävde han att vi skulle betala hela skulden omedelbart men sedan prutade han lite. Slutbudet blev att vi skulle göra en delinbetalning på 300 kr inom en vecka för att få boka båten till sommarens första resa.

Eftersom jag lovat att betala tyckte jag det var min skyldighet att själv skaffa pengarna. Jag förde bok men ansåg inte bokföringen vara kassörens viktigaste åtagande.

Fast hur in i glödheta skulle jag få ihop så mycket på så kort tid? Jag grillade flera kamrater som kunde tänkas ha sparbanksbok men samtliga svor på att de inte hade några slantar undanstopgade. Förmodligen hade de dystra erfarenheter av att låna ut.

På ett mathak träffade jag Åke, en klok pudel man kunde anförtro sig åt. Vi hade jobbat kompis på kajen tidigare. Han föreslog brännvinslangning.

– Du är inte klok, sa jag, tänk om vi åker dit?

Han menade att risken var ringa eller ingen alls. Hundratals halvpannor byter ägare på Järntorget varenda lördagskväll, sa han, jag har själv köpt där när jag varit torrlagd. Snutarna syns ju på långt håll, inte behöver man falla i deras armar.

Jag tvekade. Tänk om vi har otur och åker fast, envisades jag. Får snuten reda på att Demokratisk Ungdom ska ha pengarna kommer det att stå på första sidan i varenda tidning.

– Äh, sa Åke, om vi torskar säger vi naturligtvis att vi langar för egen räkning.

Vi begrundade detta möjliga öde ett tag. Böter var väl inte hela världen, men föraktet från kamraterna...

– Läger vi på en tia måste vi långa 30 halvpannor, sa jag.

– Så här i slutet av månaden kan man lägga på 15 spänn, sa han. Då räcker det med 20 stycken.

Det var torsdag. Jag kunde bara organisera ett dussin halvlitrar med så kort varsel. Åke åtog sig att skaffa resten.

Vi skulle träffas i hörnet av Nordhemsgatan och Tredje Långgatan. Det började skymma. Jag hade flaskorna i en resväska. Åke kom med uppknäppt överrock. Den bulade ut av buteljerna han hade i alla fickor på kostymen.

Kvällen innan hade jag varit ute på spaning och hittat en diskret port med sönderslagen belysning på Fjärde Långgatan. Dit gick vi. Där i halvmörkret flyttade Åke över alla sina pavor utom två till min väska. Fler tordes han inte ta med sig till Järntorget. Jag önskade honom lycka till när han travade iväg.

Det dröjde innan han kom tillbaka. Affärerna har inte kommit igång riktigt än, sa han och stoppade på sig två halvpannor, hej så länge. Han hade dem i byxfickorna för att de skulle puta ut så lite som möjligt.

Jag stod kvar i portvalvets dunklaste hörn, gungade på skosulorna och lyssnade, lyssnade. Tänk om snuten kommer? Då står man i en råttfälla och har ingenstans att ta vägen.

Vindsdörren högst upp i trappuppgången var olåst men det fanns ingen dörr genom brandmuren till vinden i nästa hus. Om snutarna kom kunde jag lika gärna stanna där jag var.

En spårvagn skramlade förbi borta på Linnégatan. Strax efter kom Åke och hämtade två nya flaskor. Jag slappnade av lite. Jösses, det här är kanske enklare än jag trodde. Åtminstone med en så snabb och klyftig kille som han.

Nästa gång han kom kände jag en vag brännvinsdoft. Det hörde till att köparen öppnade halvlitern samtidigt med betalningen och provsmakade att spriten inte var uppblandad med vatten. Säljaren brukade också bli bjuden på en munfull, en s k gångare.

– Drick inte för mycket, vädjade jag.

– Ingen fara, sa han och försvann som en skugga. Porten hade välsmorda gångjärn och förde inget oväsen. Himlen var mulen och blev allt dunklare.

Idealiskt. Men hjärtat hamrade fortfarande hårt i bröstkorgen.

Jag avundades Åke. Han slapp stå som ett träd. Jag ville gärna byta men trodde inte jag skulle klara av det. Hur gjorde man? Vilka hemliga tecken använde säljare och köpare för att få kontakt och följas åt in i pissoaren? Åkes snabba falkögon uppfattade förmodligen minsta antydning.

Det var inte bara de vanliga fyllhundarna som köpte dyra halvpannor på Järntorget. Vanliga jobbare fanns också bland kunderna. Några satt kanske och drog en spader eller hade lite fest och fick slut på munoljan. Då skickades en kurir till den välkända pissmuggen för att skaffa en halva.

Välbärgade gick förstås hellre på Henriksberg eller andra dyra restauranger.

– Rika svin skulle jag inte vilja sälja något åt, sa Åke.

Flera i huset hade gått ut och två kommit in utan att upptäcka mig. Nu hördes mödosamma steg uppifrån och ett gläfs. Just vackert! Jag smög ut, gick tvärs över gatan och kastade en blick uppåt huset. Nej, ingen stod och glodde i något fönster.

En gammal dam och hennes terrier gick långsamt genom porten. När de försvann om hörnet återvände jag. Väskan stod kvar inne i den mörkaste vrån. Åke kom för påfyllning. Jag berättade om hunden. Håll dig ur vägen när kärringen kommer tillbaka, sa han. Ja det är lätt att säga, sa jag.

Åter stod jag och väntade, väntade. Inte bara på Åke utan på den förbannade terriern också. Jag började ångra att jag gett mig in i detta vansinniga företag. Att ta risker gick väl an. Men att utlämna sig åt slumpen på detta idiotiska vis?

Jag ställde mig på gatan. Var hon ute och rastade jycken eller hade hon gått och hälsat på någon? Somliga gick visst en timme med sin lurviga kärlek. Vad får folk att bli hundägare?

Kommersen på Järntorget hade kommit igång på allvar. Det minskade raskt i väskan. Åke gick inte lika spänstigt längre.

– För helvete, ta det försiktigt, väste jag.

– Fan vad du har blivit skraj, sludrade Åke.

Varje gång han kom gav han mig pengarna, ville inte riskera att bli rånad på en massa tior. Jag hade sedelbuntar nerkörda i byxfickorna. I jackan var det lättare att sno dem. Jag tänkte inte bli plockad som en höna.

Åke hämtade det sista brännvinet och vi gjorde upp om summan han lagt ut på Systemet. Han tyckte vi skulle gå och dansa när han sålt de två sista men jag var inte klädd för dans. Dessutom hade jag väskan att ta hand om.

Jag ville vara ensam, gå långsamt, andas ut. Glädja mig åt att ha 300 kr att betala rederiet med.

När vi gick ut genom porten kom tanten med hunden. Jag höll upp dörren. Hon tackade hjärtligt. Terriern morrade.

Åke kryssade mot Järntorget. Jag vandrade uppåt Masthugget. Från Eldaregatan kunde man se centrala stan och älven och stora delar av Hisingen.

Värmemätning

Demokratisk Ungdom växte. Nya klubbar bildades i Göteborg och distriktsstyrelsen behövde ständigt pengar. Jag fick mer och mer att göra som kassör.

Vår nye ombudsman Hasse hade jobbat flera år i Norrbottensdistriktet. Däruppe var det tradition att ungtkommunisterna tog in kosing på stora fester.

Utan att blinka hyrde han Lisebergs rotunda och ett dansband, gjorde färggranna små affischer på spritstenciler och prackade på klubbarna lassvis med biljetter att sälja i förväg. Jag bävade. Men tillräckligt många letade sig dit genom snöslasket. Något nämnvärt överskott blev det dock inte. Göteborg var inte Norrbotten.

Jag hade ansvaret för alla räkningar, fordringar, insamlingar, lotterier, skrifter, märken och annat som kunde säljas. Att skaffa de pengar distriktet behövde tog allt större del av min tid. Jag slutade som varvsarbetare.

Hasse avlönades som väl var av partiet. Det nämndes aldrig öppet. Om någon av medlemmarna intresserat sig för bokföring skulle han eller hon upptäckt att distriktet inte hade något lönekonto. Men det var aldrig någon som frågade om annat än det aktuella kassasaldot. Revisorerna var införstådda och pålitliga.

Mina egna tillgångar sinade snabbt när jag inte längre hade avlöning från varvet om torsdagarna. Jag började leta efter någon möjlighet att försörja mig utan att hela dagarna gick åt.

En slarvig medlem hade som vanligt låtit bli att redovisa lotterna han fått. Att han sålt dem var jag övertygad om för det gjorde han alltid. Men det brukade vara segt med redovisningen trots att han tjänade bra.

Han jobbade i byggsvängen. Jag for ut till Högsbotorp för att plocka honom på pengar. Det var en stor arbetsplats med rader av halvfärdiga byggen och mycket folk. Jag frågade både här och där utan att hitta honom.

I en stor kåk vid det blivande torget såg jag en kille som borrade i ett element och satte fast någon sorts termometer. Jag blev nyfiken. Han berättade att den mörka vätskan i glasröret avdunstade mycket långsamt. Minskningen kunde avläsas på skalan och sedan gick det att räkna ut hur mycket värme som använts.

Han granskade mig.

– Söker du jobb?

– Njae...

– Håkan sa att han behöver en till.

Jag blev väldigt intresserad.

– Är förtjänsten hyfsad?

– Rätt skaplig om man är snabb.

Han gav mig ett telefonnummer och sa att jag skulle ringa på kvällen när chefen var hemma. Det gjorde jag och dagen därpå träffades vi i Högsbotorps framväxande centrum. Kalla mig Håkan, sa han.

Håkan var en uppåtsträvande mindre företagare med blond kalufs och ungefär trettiofem år på nacken. Han skötte verksamheten i Göteborg åt Svensk Värmemätning AB. Mina fåtaliga arbetsbetyg intresserade honom inte. Han ställde några frågor och sa att jag kunde börja direkt.

Borrmaskin och skarvsladdar, skruv och mätare fanns i hans förrådsskrubb. Han gav mig nycklar dit, visade hur jobbet skulle göras och försvann.

Glad i hågen tände jag pipan och betraktade rummet där jag skulle börja, en stor lokal med många platta element på väggarna. Jag skulle borra hål genom en punktsvets mitt på varje och sätta fast mätarhöljet med en plåtskruv.

Arbetet gick fort och lätt. Jag borrade och monterade mätare på alla element i varenda lokal och skrubb på bottenvåningen. Sedan var det bara att fortsätta uppåt i bygget. Jag hade styckpris och tyckte jobbet var en guldgruva.

Håkan hade varnat mig för läckage. Somliga punktsvetsar var sneda och då kunde man lätt borra hål in till vattnet i elementen. Började det läcka vid skruven skulle man linda den med blånor för att få hålet tätt.

Men jag hade tur. Inte ett enda element läckte. Det skröt jag lite med då jag hunnit upp på tredje våningen och träffat en rörkrökare. Han höll på och bytte några defekta kranar.

– Vi får väl se när jag släpper på vattnet, sa han.

Jag visste inte att elementen var tomma. Vetskapen gjorde mig nervös. Han lovade att säga till när han var klar. Då han hojtade var jag beredd med blånor i fickan, oljekanna och skruvmejsel.

På tredje våningen läckte det på ett par ställen. Jag skruvade loss mätarhöljet, lindade lite blånor om skruven, oljade så blånorna satt kvar och drog åt. Det blev tätt på båda ställena. Andra våningen var värre. Värst var det i bottenvåningen.

Tunna strålar strilade från flera av elementen. När jag tog bort skruven pissade vattnet rakt ut. Jag tackade min lyckliga stjärna att det inte var parkett på golvet.

Somliga hål var mycket besvärliga att täta och jag fruktade att gängorna som plåtskruben skurit i godset skulle börja glappa. I så fall måste hålet svetsas. Men allt ordnade sig till slut.

Då var jag dödstrött och la mig raklång på linoleumsgolvet. I fortsättningen arbetade jag försiktigare och blev snart expert på att undvika läckor.

Jobbet var fritt. Jag kunde komma och gå efter eget gottfinnande. Om ett distriktsstyrelsemöte drog ut till sena kvällen låg jag ibland och drog mig till åtta nästa morgon. Sådana förmåner var nya för mig.

Förut hade min arbetsdag alltid börjat sju, ibland tidigare. Så hade det varit sedan jag slutat skolan vid tretton års ålder, bortsett från perioder då jag hankat mig fram på sparade pengar.

Håkan kom och inspekterade någon enstaka gång. Han predikade gärna värmemätningens välsignelser. Folk skulle må bättre om det var tjugo grader varmt i lägenheterna istället för tjugofem. Men det största slöseriet svarade varmvattnet för.

Han berättade om en undersökning i två stora, likadant byggda fastigheter i Stockholm. Familjerna som bodde i dem var jämförbara. Det gick åt dubbelt så mycket varmvatten i kåken som inte hade värmemätning. Förklaringen var inte att de som hade värmemätning snålade väldigt mycket på värme och varmvatten, förklaringen var att de andra slösade våldsamt.

Men hyresgästföreningarna bekämpade värmemätningen, ansåg den asocial, tyckte den drabbade familjer med barn. Håkan skakade på huvudet. Slöseriet kommer ju på hyrorna, sa han. Alla som hushållar tvingas betala tribut för slashasar som slarvar.

– Har du några barn själv?

– Två halvstora flickor som slösar så in i helvete under duschen. Det får jag betala, sa han. Vi bor i villa.

– Då vore det väl bra för dig om grannarna fick vara med och pröjsa?

– Dom har också halvstora slösare. Mina är förresten så stora nu att dom är ute och ränner om lördagskvällarna. Då sitter man hemma i köket och biter på naglarna och hoppas att dom inte ska bli med barn. Man minns ju hur man var själv i dom åren.

Jag vart förvånad över hans öppenhet. Själv kände jag inget behov att prata med honom om personliga saker.

Han började klaga på skatter och pålagor. Det var så svårt att vara företagare i Sverige. Jag var också missnöjd med Sverige fast av motsatt anledning, att det gick så lätt att sko sig.

Om något år skulle han och familjen emigrera till Australien förklarade han. Jag berättade om en familj jag kände till som återvänt totalt utblottad till Göteborg efter tre år i Sydney.

– Man ska ha ett kapital med sig, sa han, då har man alla chanser att få det bra.

– Hur ska det gå till om det är så svårt att vara företagare här?

Han tittade på mig ett tag. Är du kommunist, frågade han. Jag nickade. Han ryckte på axlarna och sa att han sket i vad jag tyckte, huvudsaken var att jag jobbade bra.

– Så att du kan tjäna pengar på mitt arbete?

– Just det!

Han skrattade och hoppade in i bilen, en stor amerikanare. Jag gillade honom. Han var åtminstone ingen hycklare.

Monteringen räckte ett par veckor till. Jag började fundera över vad jag skulle klara uppehållet med närmast. Återvända till hamnen? Där kunde man åtminstone vara borta någon dag utan att be om lov som ett skolbarn.

Det lutade åt hamnen. Då frågade Håkan om jag ville bli avläsare. Ja gärna. Du kan få ett område här i närheten, sa han och förklarade hur jag skulle göra. Värmemätarna avlästes en gång om året och vätskenivån i varje mätare antecknades noga på ett tryckt kort. Glasröret med vätska skulle bytas mot ett nytt och mätaren plomberas.

Man kunde inte bara gå in i ett hus och ringa på. Särskilda lappar skulle sättas upp i porten ett par dagar i förväg med uppmaning till folk att hålla sig hemma eller lämna nyckeln till någon granne.

I allmänhet var frun i familjen hemma när jag kom. Det tog bara några minuter att läsa av och anteckna, byta glasrör och plombera. Ibland stod en soffa framför det största elementet så att föga värme spreds. Mätaren däremot visade stor förbrukning på grund av hettan bakom soffryggen.

Jag förklarade sambandet och föreslog annan möblering. Någon blev sur. Vad hade jag med möbleringen att göra? Värmemätning var förresten ruffel och båg! Jag svarade inte. Hon trodde antagligen att jag ville ha bort soffan för att slippa flytta på den.

Somliga soffor var för övrigt tunga as och ibland blev jag tvungen att först maka undan bord och fåtöljer. Efteråt skulle allt ställas på plats igen.

Flertalet hemmafruar var påfallande vänliga och verkade glada att få någon att prata med en stund. De höll reda på sina krälände ungar så att mitt arbete inte hindrades. Många bakade och bjöd på goda bullar. Kaffe tackade jag nej till, det tog för lång tid.

Varmvattenmätarna satt på röret i skåpet under diskbänken och i badrummet. Bara enstaka skåp var skitiga och illaluktande.

Det fanns lägenheter jag inte kom in i. Jag skrev att jag skulle återkomma nästa dag och stoppade lappen i brevlådan. Ibland hjälpte det.

Håkan var lika angelägen som jag att avläsningen skulle bli färdig. Han skaffade mig en huvudnyckel som jag fick kvittera på särskilt formulär. Med den kunde jag öppna alla cylinderlås i hela området.

Det kändes som otillbörligt intrång att gå in i en lägenhet när ingen var hemma. På ett ställe låg kläder och saker slängda överallt. Någon verkade ha letat efter något och plötsligt rusat därifrån. Det gick upp för mig att jag kunde bli misstänkt om någon gjorde inbrott utan att bryta upp dörren.

I en prydligt möblerad lägenhet var allting täckt av damm. Ingen hade satt sin fot där på månader. Varmvattenmätarna visade knappast någon förbrukning alls. Det låg heller ingen post innanför dörren. Jag ringde Håkan och berättade om det på kvällen och han skulle kontakta hyresvärdens kontor dagen därpå.

Jag vände mig snabbt vid centralnyckeln och tyckte inte längre att det var obehagligt att använda den. Men jag ringde alltid långa signaler på dörrklockan först. Det hände att någon låg och sov och yrvaket öppnade.

En gång hann jag in i vardagsrummet, övertygad om att ingen var hemma. Jag satt på huk med tången och plomberade en mätare när jag hörde barfotasteg och vände mig om. En naken kvinna kom gående. Hon var ovanligt frodig, för att inte säga svällande, men samtidigt välformad och vacker.

Jag började på en ursäktande förklaring. Hon log och viftade avvärjande med handen. Fortsätt du, sa hon bara och gick ut i köket. När jag läste av mätarna där satt hon alldeles bredvid med skrevande ben och skalade ett äpple. Jag skyndade mig att bli färdig och retirerade hastigt ut i hallen.

– Välkommen åter, ropade hon och skrattade.

Skura skithus

Sverker frågade om jag ville hänga med på ett jobb i Gamlestan. Tja, kanhända. Vadå för sorts jobb? Rengöring? Vafan, har du blivit skurkärning? Ah, din skämtare, det där går jag inte på.

Han blev ivrig och började förklara. En kompis till honom hade en städfirma och själv var han ett slags kompanjon som åtog sig vissa jobb när firman inte hann med. Nu handlade det om att skrubba tvättrummen och skithusen på en spinnerifabrik. Fönstren skulle också ha en omgång.

Det skulle ge skapligt med stålar.

Jag försörjde mig i hamnen, ett fritt arbete. Man kunde komma och gå som man ville och vara borta en tid utan att någon frågade. Hamnarbetet var alltså inget hinder men jag hade moraliska betänkligheter.

Sverker var ungtkommunist han också och jag kunde inte förstå varför han höll till hos en liten privat skitfirma. Vi kommunister skulle jobba på stora arbetsplatser och agitera för socialismen. Hur skulle annars det privata ägandet av storbolagen kunna avskaffas?

Han avfärdade mina försiktiga invändningar, skrattade åt min tveksamhet. Inbillade jag mig att det spelade någon roll vad vi båda sysslade med en vecka eller två?

Den sortens undanflykter tyckte jag var skenheliga.

Jag lät bli att svara. Likväl hade en gnutta tvivel landat i min skalle.

Jag började rationalisera mina tankar om kommunistisk moral. Borde inte hans uppfattning väga tyngre än min, eftersom han kämpat för socialismen mycket längre än jag? Dessutom hade han en äldre bror som varit ordförande i kommunistiska ungdomsförbundet.

– Häng med för fan, vi kommer att trivas ihop, sa han.

Lossa och lasta båtar var ofta skitjobb med dåliga ackord. Jag lockades av Sverkers antagande att vi skulle kunna göra en femma i timmen, bra mycket mer än jag brukade tjäna på kajen.

– Kör till, sa jag. När ska vi börja?

– På måndag.

Han åtog sig att ta dit hinkar och borstar, trasor och tvättmedel. Vi skulle träffas utanför fabriksporten lite före sju.

Jag gick hemifrån kvart i sex för säkerhets skull. Gamlestans fabriksområde var stort och jag visste inte riktigt var spinneriet låg. Jag åkte från Linnégatan, bytte till den bruna vagnen vid Drottningtorget, skramlade förbi Olskroken och hoppade av vid Säveån.

Konduktören hade sagt precis hur jag skulle gå. Jag kom i god tid och satte mig att vänta utanför fabriksporten. Det var en mild oktobermorgon med blå himmel. Gräsplätten jag vilade på skimrade av dagg.

Kvinnor strömmade in genom porten. De flesta var unga och talade finska. Jag blev mer och mer intresserad. Rengöringsjobbet var kanske som att bli insläppt i ett harem? Inte för att jag visste hur ett sådant fungerade men jag dagdrömde om vackra varma så gott som nakna kvinnor.

Vakten i portbåset kastade då och då en granskande blick åt mitt håll. När kvinnoströmmen sinat kom han ut och frågade om jag sökte jobb. Nej, jag har två redan, sa jag. Han glodde misstänksamt och gick in igen.

Var i helvete håller Sverker hus? Klockan är ju snart sju! Jag tittade än en gång åt alla håll och fick äntligen syn på honom. Han kånkade på spannar och långborstar. Kom och hjälp till din slöfock, flåsade han. Jag hasade mig upp.

Han visade vakten ett papper och vi blev insläppta. Jag stannade på gården och tittade uppåt fasaden på fem långa rader med fönster. Vart och ett hade minst tjugo rutor.

– Ska vi putsa allt det här?

– Det sitter lika många på andra sidan, flinade Sverker.

– Du är inte klok, det tar ju en månad!

– På gavlarna finns det nästan lika många.

– Din djävla svindlare! Vad är det du lurat in mig i? Inte kan man göra pengar på fönsterputsning om man är otränad.

Sverker lugnade mig med att vi inte skulle använda gummiskrapa, bara tvätta med mjuk långborste, spola av med vattenslangen och låta rutorna självtorka.

En chef i kostym tog emot oss. Sverker lät väldigt självsäker när de pratade. Chefen sa åt en förman att lotsa oss till förrådet. Där fick vi nycklar till en skrubba att ha grejerna i. Jag hängde jacka och byxor på en spik och tog på mig en gammal overall.

Vi började i det tvättrum som låg närmast. En hinna av fett och damm täckte väggarna. Vi skurade med rotborstar och grönsåpa. Efter en halvtimme var högerarmen förlamad och jag skurade med vänstern en stund så gott det gick. Vi arbetade utan avbrott.

Efter tvättrummet kom toaletterna. Där var det ännu skitigare. De ordinarie städerskorna torkade bara muggar och golv. Väggarna klubbade av ingrodd smuts och tobaksrök. Här hjälper det inte med såpa, sa Sverker och slängde åt mig en burk Fenom.

Jag hällde hälften i en hink varmvatten, ställde mig på toalettsitsen för att nå upp och började skrubba.

– Stopp för helvete din idiot, skrek Sverker, med Fenom måste man skura nedifrån och upp och torka av direkt, annars blir väggarna randiga.

Han visade hur man skulle göra. Fick medlet vara kvar några minuter för länge började det fräta på den gulvita färgen. Jag startade nere vid golvet och arbetade mig uppåt i full fart.

Ingen kom och störde. Tjejerna gick väl till någon annan avdelning när de blev nödiga eller röksugna. Haremsdrömmarna rann av tillsammans med skiten.

Toaletternas inskriptioner verkade ganska romantiska, hjärtan med pilar och initialer, läppar som längtade efter kyssar, vackra ord om kärlek, tror jag. Det mesta stod på finska, så det fanns kanske grovkorniga inskrifter också. Fast nog märktes det att kvinnor hållit i pennorna. Inga dreglande ståkukar och drypande kåtfittor.

Övre delen av väggarna var inte lika smutsiga. I gengäld rann det frätande skurvattnet efter armarna och in på kroppen. Jag undrade om skinnet skulle bli randigt men Sverker försäkrade att det inte var någon fara. Det brukade bara svida lite.

Jag löste problemet genom att knyta trasor om handlederna. Men händerna for illa.

Gummihandskar hade vi inte en tanke på. Det var omanligt.

Sverker var en bra jobbkompis. Han sparade sig inte och försökte aldrig smita från skitiga och tungarbetade ställen. Vi var ungefär lika snabba och det underlättade. Kamratskapet kan vara svårt att upprätthålla om man ska dela inkomsten med en snigel eller drönare.

Han talade en utpräglad sydsvensk dialekt men jag visste inte riktigt var den hörde hemma, i södra Halland kanske. Det blev aldrig av att fråga, varken var han kom ifrån eller vad hans farsa höll på med.

När vi gjort klart på första våningen fortsatte vi på andra och tredje. Där vimlade det av tjejer. Oändliga rader av snurrande spolar med vit tråd fyllde stora hallar. Luften hölls mycket fuktig för bomullens skull och det var 30 grader varmt.

Dammet hängde i luften trots fukten. Maskineriet skramlade och rasslade. Kvinnorna hastade fram i träskor eller sandaler utmed raderna och lagade tråd som gått av. De hade tunna vita bomullsrockar på sig. Fingrarna rörde sig otroligt snabbt.

Jag tvättade fönster i rasande fart, några minuter bara på varje. Utsidan var ansträngande. Spröjsarna var av gjutjärn. Fönstren gick inte att öppna annat än upptill, där det fanns en lucka att kränga ut överkroppen genom tillsammans med långborsten och vattenslangen.

Vi höll på med skithusen på borte halvan av fjärde våningen när två finskor kom ut och tog rökpaus. De såg ut att vara några år äldre än vi. Den enas rock glipade framtill och visade att hon inte hade några underkläder. En knapp fattades och bröstet skymtade.

Min overall var mörkblå av svett. Sverker jobbade med bar överkropp. Vi begrep inte vad finskorna sa men att de pratade om oss var tydligt. De pekade och skrattade bullrande, tyckte tydligen det var urkomiskt med karlar och skurborstar.

Jag sköljde av händerna och gick fram till dem och började prata men möttes av huvudskakningar, de förstod inte eller låtsades inte förstå. Sverker kom. Vi luktade svett lång väg. Kvinnorna pratade högljutt och log utmanande. Jag räckte ut handen för att ta henne med glipande rock på bröstet men hon grep mig om handleden och höll den i ett järngrepp. Hon var starkare än jag och skrattade triumferande.

– Okay, jag ger mig, sa jag och räckte armarna i vädret. Fnissande försvann de in till sina spinnsolar.

– Inte värt att reta brudarna här, sa Sverker.

– Dom är ju flera hundra, sa jag.

Högst upp i fabriken träffade vi tre unga tjejer som talade bra svenska. De kände sig övergivna i Göteborg och längtade hem till små orter i norra och mellersta Finland, platser de antagligen lämnat för alltid. Det gick inte att försörja sig där.

Deras enformiga jobb på spinneriet gav inga lysande inkomster men de var ändå ganska nöjda, levde sparsamt och skickade ibland hem lite pengar till föräldrar och syskon. För dem som hade arbete därhemma var lönerna bra mycket sämre än i Sverige.

Jag frågade hur många spolar var och en hade hand om och blev förbluffad över antalet. I Svensk-Rumänska föreningens månadstidning hade jag nyligen läst om en rumänska som utnämnts till arbetets hjälte på ett spinneri. I Gamlestan skötte varenda tjej fler spolar än den berömda rumänskan.

Hur kunde det komma sig? Var det kapitalistiska Sverige femtio procent effektivare?

– Vi hävdar ju att socialismen är överlägsen, sa jag.

– Inte ifråga om utsugning, sa Sverker.

Fabrikens dammigaste fönsterrad hade vi sparat till sist. Den satt i en avdelning på nedre botten, mot baksidan. Där kardades bomullen och luften var tjock av damm. Av ren självbevaringsdrift höll man munnen stängd därinne. Näsborrharna blev ludna inuti.

– Inte fan är det någon idé att putsa fönstren här, sa förmannen, det kommer att se likadant ut i morgon. Sopa bort skiten, det räcker!

Han hämtade en meterbred sopkvast och jag borstade fönster så jag höll på att kvävas.

Under tiden ledsagade Sverker en snubbe från kontoret som inspekterade och godkände rengöringen. Karderiet hade han ingen lust att granska.

Förtjänsten för oss blev nästan åtta kronor i timmen. Det var enastående bra betalt. Finskorna tjänade knappt en tredjedel.

Akvariet

Förbundsradsmötet i Stockholm hade dominerats av kritik och intriger. Sista kvällen skulle den ledande kadern träffas. För att supa oss sams, som ordföranden Folke sa.

Det var han och Erik, Alfén och Janne, Lasse, Hasse, jag och ett par till. Torrlagde Kjell blev inte bjuden.

Vi träffades hos Rolf och Ingrid som nyligen fått en modern tvåa i Bagarmossen. Ingrid hade lagat käk. Vi skålade och smorde kråset, sjöng och öste spydigheter över förbundskansliet. Ingen hade sovit mer än några timmar de sista dygnet så spriten gjorde snabbt verkan. Snart hade vi slutat sjunga och börjat skråla.

Folke tyckte att var och en skulle skåla med värdfolket. Han började. Vi andra ställde oss i rad. Folke fyllde på Rolfs glas hela tiden.

Ingrid blev sur och gick ut i köket. Rolf svalde tappert den ena supen efter den andra och blev så asfull att han inte kunde stå på benen.

Vi skrattade så vi skrek när han sjönk ihop och vi hjälptes åt att lyfta upp honom på soffan. Ingrid kom och skällde ut honom men han lallade bara och viftade med handen.

– Era förbannade svin, skrek hon och tog sin kappa och slog igen ytterdörren.

Vi fortsatte tills det bara fanns tombuteljer på bordet. Några snubblade ut i köket med disk. Rolf låg på rygg och snarkade med vidöppet gap. Janne fixade kaffe.

Folke tyckte vi skulle ordna en överraskning åt värdfolket. Vadå för överraskning? Ett akvarium! Var? I badkaret! Alla tiders förslag!

Huset var alldeles nybyggt. Kåken bredvid stod halvfärdig. Där låg en hög med sprängsten. Erik och jag gick ut i kölden i bara skjortärmarna och rullade fram en stor stenbumling till Rolfs balkong. Lägenheten låg i bottenvåningen. De andra kom ut på balkongen och med gemensamma ansträngningar fick vi stenen över räcket och kånkade in den i badrummet.

– Ta det lugnt nu för fan så vi inte repar emaljen!

Alfén spolade vatten i karet. Folke öppnade en burk sardiner och hällde i. Det måste väl för helvete vara växter i ett akvarium, sa Lasse och sänkte ner ett par blomkrukor.

Vi vände Rolf på sidan med truten omtänksamt utåt golvet ifall han behövde spy och lämnade lägenheten. Senare hörde vi att Ingrid var urförbannad och att Rolf fått mobilisera ett antal polare för att lämpa ut stenblocket.

Invigningen

Blacken hade kolsvart bakåtkammat hår. Han var längst så frisyren syntes tydligt ovanför de andras skallar. Jag lärde känna honom på en dans Demokratisk Ungdom hade en lördagskväll. Vi hade hyrt lokal i övre änden av Masthugget vid en gata som gränsar till Slottsskogen.

Han var ganska reserverad i början. Svarade enstavigt. Bakom honom stod några killar och lyssnade uppmärksamt. Att han var gängets ledare märktes på den respekt de visade.

Jag sa åt Konjak att bjuda upp honom. Hon var nästan lika lång som han och gillade att dansa. Han blev lite förvånad men framförallt glad att bli uppbjuden av en så stilig brud. Vi brukade ha demokratisk dans på våra fester. Det gick trögt. Tjejerna ville inte gå och välja ut en kille, de föredrog att själva bli utvalda.

Efter dansen föreslog hon honom att bli medlem i DU-klubben. Senare kanske, sa han undvikande och återvände till sitt gäng. Du är för het på gröten, sa jag. Konjak skrattade. En snyggis som han har man väl lov att bli varm på, sa hon. Vänta bara, han kommer säkert och bjuder upp mig.

Det gjorde han men hon lyckades inte värva honom som medlem. Efter midnatt pratade jag med honom om att det borde finnas en ungdomsgård i Masthugget. Han blev intresserad, sa att det var djävligt kallt att stå på hörnet om vinterkvällarna. För ungdomen fanns det ingenstans att ta vägen.

Vi kom överens om att diskutera vidare måndag kväll. Du kan väl komma till DU-lokalen, sa jag, den ligger på Klamparegatan i hörnet av Nyströmsgatan. Ja, jag vet var ni håller till, sa han.

Lasse jobbade som instruktör i distriktet. Han tyckte att vi skulle göra en uppvaktnings hos kommunens gubbar och kräva en ungdomsgård.

– Är det någon idé att gå till dom, undrade Blacken, kommer dom inte att bara prata bort oss?

Liss tyckte inte heller att det var så klyftigt. Rose-Marie och Siv hade också sina tvivel. Okay, sa Lasse, vi får hitta på något bättre.

Klubbarna i stan höll på och sålde ett studielotteri och jag frågade Blacken om inte hans gäng kunde åta sig att sälja några. Vi gjorde upp om att träffas onsdag kväll på hörnet nedanför porten där Blacken bodde. Där brukade gänget samlas.

Lotterna kostade en krona och det var tio i varje häfte. Jag tog med mig tjugo häften för säkerhets skull men trodde knappt hälften skulle gå åt.

Gänget stod och väntade när jag kom. Hur många har du, frågade Blacken. Jag tog fram bunten. Han granskade sin skara och gjorde ett överslag.

– Du tar tio och du också, sa han till de båda killar som stod närmast. Du kan sälja tjugo på ditt jobb och du tio, fortsatte han.

Det var ingen diskussion. Killarna nickade och tog emot. I ett nafs hade han fördelat lotterna. Han tog tre häften själv. De båda yngsta fick hjälpas åt att sälja ett häfte.

– Alla redovisar till Sture i morgon kväll på DU-lokalen, sa han och sedan pratade vi om annat.

Dagen därpå fick alla arbetare sin veckolön. Den delades ut på torsdagarna. Det var därför Blacken sa att jag skulle komma på onsdagskvällen med lotterna.

Varenda en i gänget hade sålt sina lotter och kom med pengarna på torsdagskvällen. Lasse och jag var mäktigt imponerade och satt halva natten och diskuterade skillnaderna mellan vår egen organisation och Blackens gäng.

Våra medlemmar åtog sig visserligen att sälja lotter men det dröjde alltid innan det blev av och redovisningen släpade efter i veckor och månader. Somliga lånade av lottpengarna och gick på bio. Jag som var distriktskassör skällde och tjatade jämt på slöfockarna.

Annat var det med Blacken. Han gav order. Killarna lydde.

Mig veterligt använde han aldrig knytnävarna. Han upprätthöll inte disciplinen, den upprätthöll sig själv. Deras samhörighet var starkare än vår. Berodde det på att de bodde i samma kvarter och hade växt upp tillsammans? Gänget påminde om ett klansamhälle.

– Blir det revolution har nog dom bättre förutsättningar än vi att kämpa, sa Lasse.

– Dom kanske gör revolution utan oss, sa jag.

Vi var valda. Blacken däremot var utkorad, en framvuxen ledare. Han uttryckte klanens gemensamma vilja. Om någon inte längre godtog det fick avhopparen lämna flocken och gå sina egna vägar. Så var det hos oss också, fast med den skillnaden att många fler kom och försvann igen mycket snabbare än i Blackens gäng.

Flera veckor höll Lasse och jag på och ältade frågan om ungdomsgården. På Skepparegatan fanns en ledig tomt. Den användes som lekplats. Vi tyckte att stan kunde ställa dit en barack åt ungdomen att vara i om kvällarna.

– Nu har jag det, sa Lasse en dag, vi kallar till möte och inviger den obefintliga ungdomsgården!

Jag var med på noterna direkt. Vi snackade med Liss och Reinhold, Sten, Wivi och några till. Alla tyckte förslaget var bra. Vi bestämde att invigningen skulle äga rum fredag kväll.

Djungeltelegrafén gick för fullt. Efter skolan på fredagen cyklade några småkillar omkring på Masthuggets backiga gator med pappskivor på ryggen.

K O M 1/2 7
till Lekplan
Skeppareg. 5

stod det skrivet med blå färgkrita på pappen.

Mitt i veckan åkte Lasse på bjudresa till Ungern. Det var inte meningen men någon blev sjuk och han fick chansen. Stick du, sa jag när han erbjöd sig att stanna hemma för att hjälpa till med invigningen. Jag åtog mig att hålla talet i hans ställe.

Tänk om det bara kommer några stycken, malde det nervöst i min skalle. Helt i onödan. Det kom tre hundra. Varenda ung människa i Masthugget var där.

Vi sjöng. En dragspelare stod på en bänk och ackompanjerade. Sedan blev det min tur.

Skaran framför bänken larmade öronbedövande. Jag ropade för full hals att det snackats i åratal om en ungdomsgård i Masthugget utan att det blivit någon. Nu får det var färdigbluddrat! Vi kräver att stan flyttar hit en provisorisk gård redan i höst!

Publiken skrånade bifall. Jag fortsatte att vråla om att stans myndigheter äntligen måste få ändan ur vagnen osv. Någon röt åt åhörarna att hålla käften så att talet gick att höra.

– Vi har väntat länge nog, skrek jag, nu säger vi ifrån att vi måste få någonstans att ta vägen!

Jag slutade med ett resolutionsförslag att överlämnas till myndigheterna. Kraven antogs med ett ja som ekade mot väggarna så att folk öppnade fönstren. Sedan skulle vi välja några att gå till rådhuset och förhandla. Över tjugo namn föreslogs. Det är för många, skrek jag och fick mötet att välja de tio första. Jag skulle vara delegationens talesman.

Till slut förklarade jag den obefintliga ungdomsgården invigd.

Vi hade varskott tidningarna och nästa morgon stod det en liten artikel i Göteborgs-Posten och en stor på eftermiddagen i Arbetar-Tidningen. Ny Tid skrev inte en stavelse om oss.

Efteråt slog det mig att vi borde ha tågat iväg från mötet i en högljudd demonstration genom stan till rådhuset. Gått bara utan polistillstånd. Blivit stoppade av snutarna och fått några gripna och körda till snuthäcken. Det hade varit effektivare.

Du är då inte mycket till revolutionär som inte fattade en så enkel sak, sa jag till mig själv.

Vi var fyra killar och sex tjejer vid uppvakningen hos stans fastighetsdirektör följande lördag. Han sa att tomten på Skepparegatan var reserverad för en ungdomsgård men det var ovisst om byggnadsnämnden kunde godkänna den. Barnavårdsnämnden hade yttrat sig positivt i frågan och han hoppades att en provisorisk gård skulle komma på plats snarast.

Därefter rann alltihop ut i sanden. Naturligtvis. Vi hade blivit lurade av myndigheternas trevliga uppträdande mot oss.

För mig innebar rabaldret med ungdomsgården att jag blev kung över Blacken och andra gängledare i Masthugget ett par månader framåt. De kom till lokalen på Klamparegatan och kände sig hemma. Så fort jag öppnade munnen lyssnade de uppmärksamt.

Om jag höll på med bokföringen och mina cigaretter tog slut kunde två gängledare tävla om att få gå och köpa nya. Den utkorade tog det som en stor ära att jag lät honom uträtta ärendet. Först blev jag en smula generad men sedan trivdes jag som kung. Den tid det varade.

Spettkakor

Malmö hade jag åkt igenom då och då, på väg ut eller hem. Två gånger hade jag kommit dit barskrapad och tagit ett tillfälligt påhugg. Nu skulle jag bli invånare i stan.

Kalla vindar och snöslask hälsade välkommen när jag klev av tåget. Jag parkerade ryggsäcken i bagageinlämningen, gick ut i blåsten och kom till Stortorget med statyn av fläskmajestätet, han som ledde erövringen av Danmarks östra halva så att Köpenhamn hamnade i kanten av riket och inte som tidigare mitt i.

Folk småsprang hukande längs trottoarerna och stampade in genom någon dörr. Själv värmdes jag mig en stund i ett varuhus och traskade sedan in bland kåkarna på andra sidan kanalen. Där någonstans skulle kommunistiska partidistriktets expedition ligga.

En medelålders kamrat hälsade mig välkommen och bjöd broderligt på kaffe. Bror hette han, en vänlig själ och inte alls någon arg proletär. Högar med gamla tidningar omgav honom. Han var redaktör, fotograf, reporter och allt möjligt för tidningen Folkviljan. Bladet kom ut en gång i veckan.

Det var min första dag som funktionär i ungdomsförbundet, eller instruktör som vi titulerades i Demokratisk Ungdom. Mot kvällen träffade jag det ledande gänget i Malmö DU-klubb, en mycket livaktig skara som höll igång en rad olika verksamheter i det kommunala Ungdomens hus. Alla talade bråkande skånska, ett mjukt läte jag gillar.

Kassören hette Ivan och var skånsk till kroppsformen. Klubbens kassa var förstås tom. Vad hade jag väntat mig? Skulle jag få någon avlöning måste jag nog själv ta itu med problemet.

DU-gänget visste varför jag kommit. Femte Världsongdomsfestivalen skulle äga rum i Warszawa de två första veckorna i augusti. Vår ärade förbundsledning i Stockholm hade beslutat om en gränsträff i Malmö innan dess för ungdom från Östersjöländerna och hade utsett mig att organisera den. Logi för 400 var redan beställt i Ungdomens hus till pingst.

Vi hade bortåt fyra månader på oss att förbereda evenemanget. Men det fanns ingenstans för mig att hålla till och jobba. Klubben hade varken kontor eller telefon.

– Finns det inte något litet rum vi kan få hyra i Ungdomens hus? Hon som frågade var lång och ljus och hette Britt.

Ett par stycken fick i uppdrag att tala med föreståndaren om saken. Förhoppningsvis skulle det ordna sig. Men telefon? Väntetiden var mellan tre och fem månader då, år 1955.

– Kommer en cirkus till stan så får dom telefon samma dag, sa Mocke, en mörk kraftig bit. Det måste finnas möjligheter att få förtur.

Klockan gick och jag frågade om jag kunde kinesa hemma hos någon. Dagen därpå tänkte jag läsa annonser om lediga rum eller i värsta fall gå till en hyresbyrå.

– Du kan dela rum med mig, sa Karl-Erik, min rumskompis har just flyttat.

Han var i min ålder. Jag följde med honom. Vi hämtade ryggsäcken på stationen och åkte spårvagn utåt Östra Förstadsgatan.

Tanten han hyrde hos blev glad att jag kom. Därmed slapp hon besvär med att skaffa en ny hyresgäst. Rummet var brunmurrigt med fönster åt gatan. Lägenheten låg i ett gammaldags stenhus. Det var högt i tak.

Allting artade sig bra tyckte jag och försökte komma ihåg namnen på DU-klubbisterna innan jag somnade: Ivan, Britt, Mocke, Sotis, Ingvar, Laila, Bimbo...

Föreståndaren fixade ett kontorsrum i Ungdomens hus. Jag uppvaktade Televerket, pratade med den ene, den andre och den tredje och blev till slut lovad en telefon veckan därpå.

Men pengar?

Enklaste sättet var att göra en massa amerikanska lotterier. Fast då måste man ha åtråvärda vinster. Hemma i Göteborg var vinsten alltid en limpa amerikanska cigaretter, smuggel som man bytte till sig på båtarna mot halvpannor med brännvin. I Malmö gjorde man inte den sortens affärer.

Jag fick reda på att föreningarna i Malmö brukade sälja varulotterier på stan och frågade klubbisterna om de haft något sådant. Nej, tyvärr. DU-klubben hade ansökt om tillstånd flera gånger hos polisen och fått avslag med motiveringen att klubben inte var ansluten till ABF. Och sossarna i ABF vägrade att släppa in klubben eftersom den styrdes av kommunister, dvs landsförrädare.

En dag gick jag till polishuset och blev upplyst om att vice polischefen var ansvarig tillståndsgivare för lotterier.

– Kan man få tala med honom?

– Ett ögonblick!

Skrivmaskiner knattrade överallt. Jag slog mig ner på en väntsoffa och bläddrade i en tidskrift.

– Nu är han ledig och tar emot.

Jag kom in i ett ombonat rum och presenterade mig. Han hette Arbin, en vänligt leende man i 50-årsåldern. Jag undvek att bli aggressiv, så istället att det antagligen uppstått något missförstånd med Demokratisk Ungdoms ansökningar om tillstånd att sälja varulotterier i Malmö.

Han förklarade att föreningar, anslutna till något studieförbund, i regel beviljades tillstånd. Om DU-klubben anslöt sig till ABF skulle problemet vara ur världen.

Jag svarade att ABF vägrade acceptera oss. Han blev uppriktigt förvånad, hade aldrig hört talas om något liknande. Då kommer frågan givetvis i ett annat läge, sa han.

– Finns det någon lag som ger studieförbunden monopol på fritidsstudier, frågade jag.

– Neej, sa han eftertänksamt, det finns det förstås inte.

– Olika föreningar har väl rätt att ta hand om sina studier själva?

– Jaa, det har ni naturligtvis rätt i, den sidan av saken har jag faktiskt inte tänkt på. Villkoret om anslutning till studieförbunden har varit praxis för tillståndsgivningen här i Malmö.

Han lovade att vi skulle få ett lotteritillstånd om jag skrev en ansökan med bifogad studieplan.

På väggen bakom skrivbordet hade han en vacker turistaffisch från Lago di Como. Jag berättade att jag varit där och bott på vandrarhemmet vid sjön. Vi var några stycken som brukade låna roddbåt av en lurvig gubbe nere vid bryggan.

En kväll bjöd han hem oss och det visade sig då till vår förvåning att gubben var professor i konsthistoria vid universitetet i Milano. Vi trodde han var fiskare.

Vice polischefen tyckte det var en trevlig historia och frågade om jag ville ha kaffe. Jag var inte mycket för kaffe men tackade givetvis ja. Han beställde av sekreteraren och sedan satt vi och pratade åtminstone en halvtimme.

DU-klubbarna i södra Sverige skulle ha årskonferens i Malmö en lördag och söndag. Jag förvandlade konferensen till studiedagar, ljög ihop en studieplan och postade den ihop med ansökningen om lotteritillstånd. Man fick nämligen bara sälja lotter om vinsten gick till studier eller välgörande ändamål.

Så hade myndigheterna bestämt. Resultatet blev att många föreningar studerade flitigt, åtminstone på papperet. Ingen kontrollerade vad pengarna användes till. Alla visste att föreningarna inte skulle överleva utan lotterier.

Tillståndet beviljades omgående. Innan jag skrev ansökningen hade vi ivriga diskussioner om vilken sorts vinster vi skulle ha. Det började bli modernt med grillad kyckling och vi beslutade oss för kycklingar.

Grilla dem hade vi tyvärr inte resurser till.

– Det får vinnarna göra själva.

Vi hyrde en flyttbar kur och började sälja lotter en lördag. Platsen vi fått låg på ett promenadstråk vid Kungsparken. Det verkade lovande för där flanerade många stadgade par med ordnad ekonomi. Lotterna kostade femtio öre och vi hade vinst på var tionde lott, en läcker kyckling, rensad och inslagen.

Tjejerna i klubben skulle avlösa varann i den grönmålade kuren. I luften fanns en föraning av vår.

Jag stod och iakttog folk och kom snart underfund med att männen gärna köpte lotter men att fruarna stretade emot.

– Tror du jag har lust att ställa mig i köket och laga till en kyckling när vi kommer hem?
hörde jag en ilsken kvinnoröst säga.

Det gick minst sagt trögt med försäljningen. Jag försökte hålla modet uppe med optimistiska uttalanden om att det skulle gå bättre nästa dag men trodde inte själv på det.

– Vad fan ska jag ha en rå kyckling till, sa en glad ungarl när han vunnit en. Den kan ni behålla!

Vi kämpade hela söndagen med kycklingarna, skrek oss hesa:

– Köp lotter!

– Fina vinster!

– Femtio öre för en kyckling!

– Köp en lott!

Den ena efter den andra av klubbisterna kom och frågade hur det gått och hjälpte till att ropa. På kvällen hade vi över hälften kvar av kycklingarna vi beställt i första omgången.

Ivan och jag lånade en bil och åkte runt till olika matställen som hade öppet. Vi sa som det var och lyckades sälja kycklinglagret utan nämnvärd förlust.

På måndagen besökte jag Arbin på polishuset och berättade om felsatsningen. Var det möjligt att ändra vinstlistan? Det ska vi väl kunna ordna, sa han. Lättad gick jag till mitt kontor och ringde för att få reda på vad andra föreningar hade använt som vinster i sina lotterier.

Jo spettkakor! En stor som högsta vinst, några små som andra, tredje och fjärde. Resten i mindre bitar så att det blev vinst på var åttonde lott.

Spettkakor är inte annat än ägg och socker. Förr torkades kakorna på träspett framför öppen eld. De består till stor del av luft och är mycket lätta.

Billigaste bagaren höll till i utkanten av stan. Jag väntade mig ett förfallet hus men kom till en fin villa med bageriet som tillbyggnad. Bagaren hade levererat vinster till åtskilliga varulotterier och visste precis hur det skulle vara.

Han undervisade mig i konsten att sälja lotter. Alla vinster ska ligga framme så det blir ett berg av spettkaksbitar på disken och överallt med de stora vinsterna högst upp. Då stannar folk och köper.

Jag skulle uppge bruttopriser i vinstplanen, samma priser som i butikerna.

– I ett 5 000 kronors lotteri ska du ha vinster för 2 500 brutto. Mitt nettopris på en så pass stor leverans ligger 35% lägre. Ni betalar bara 1 625 kr. Mellanskillnaden går till klubben. Vad sa du att den hette?

– DU-klubben. DU som i Demokratisk Ungdom.

– Har jag aldrig hört talas om. Är det en ny förening?

– Ja tämligen ny.

Han gav kredit utan vidare, krävde inga garantier. Föreningar har jag aldrig blivit lurad av, sa han.

När den nya vinstplanen godkänts insåg jag att platsen vi hade vid Kungsparken inte var särskilt bra. Jag hälsade på igen hos min vän Arbin och berättade en rolig historia. Han bjöd på kaffe och gav oss lov att stå på Södergatan nära Stortorget, bästa stället i stan.

Platstillståndet skulle komma om några dagar men vi kunde börja sälja lotter med detsamma. Begärde någon patrullerande poliskonstapel att få se det papperet skulle vi säga att vi fått muntligt tillstånd av vice polischefen att stå där.

Vi började sälja en vanlig vardag. Lottkuren lyste gul invändigt av spettkakor inslagna i cellofan. Ingrid sålde och jag skulle avlösa när hon hade rast.

Då hon haft öppet ett par timmar gick jag dit. Jag såg på långt håll att hon var väldigt glad. Det stod en lång kö framför disken.

– Fantastiskt, viskade hon till mig och pekade mot handväskan på golvet. Den var fullproppad med mynt. Hon hade tömt kassaskrinet flera gånger.

Jag bar väskan till ett bankkontor i närheten och växlade till mig flera hundralappar. Innan kvällen var en femtedel av lotteriet sålt och jag fick min första avlöning.

Pingstspelen

Böndernas politiska ungdomsförbund SLU hade sommaren 1954 fått låna Pildammsparken några dagar för sin stora ungdomsträff i Malmö. Då kunde väl vi i Demokratisk Ungdom få låna den till våran gränsträff pingsten 1955?

- Parken är för stor.
- Vi kan väl låna ett hörn.
- Det gjorde SLU.
- Ändå bröt dom nästan ryggen av sig.

Varenda kväll diskuterade vi den kommande gränsträffen. Hur den borde vara. Vad deltagarna skulle göra. Hur vi skulle locka dit publik.

En gräsplan i Pildammsparken rymde tusentals människor. Kunde vi klara av ett så omfattande arrangemang? Hur skulle vi bära oss åt?

- Folk kommer kanske bara man slår på stort?
- Vi är väl inga äventyrare heller!
- Tänk om det ösregnar?
- Du din dystergök!
- Får vi hit bra sovjetartister kommer halva Malmö.
- Sossarna som styr lånar nog inte ut någon park till oss.

Vi beslutade att skicka en ansökan åtminstone. Jag formulerade den, skrev om fred och vänskap och att vi väntade besök av ungdomar från Danmark, DDR, Polen, Sovjetunionen, Finland och nedre halvan av Sverige.

Som vanligt fattades kapital. Jag gick till polishuset och talade med vice polischefen om tillstånd för ett varulotteri med spettkakor som vinster. Ni har ju nyss sålt ett, sa han, ni kan bara få tillstånd till ett om året.

– Det var för DU-klubben, sa jag, nu söker jag för DU-distriktet.

– Jaså, jaha?

Han drog på munnen och funderade lite. Jag berättade att vi tänkte göra en gränsträff för ungdomar kring Östersjön. Det tyckte han var en god idé. Han lovade oss att få sälja ett lotteri till och jag ljög ihop en passande studieplan om språk och östersjöländernas historia. Veckan därpå kom tillståndet.

På morgnarna läste jag Sydsvenskan. Arbetet var en eftermiddagstidning. En dag hade Arbetet en förstasidesrubrik om oss.

KRYPTOKOMMUNISTISKT

PROPAGANDASPEKTAKEL

I MALMÖ UNDER PINGST

Fritidsnämndens styrelse beslutade på förmiddagen att upplåta en del av Pildammsparken åt den kommunistiska täckorganisationen Demokratisk Ungdom för en så kallad gränsträff i pingst med ungdom från länderna runt Östersjön...

Ivan hade köpt tidningen på hemväg från jobbet. Vi blev illa berörda av den hätska tonen men var samtidigt glada. Att vi fick låna parken var en stor seger.

Plötsligt brann det i knutarna. Knappt två månader återstod till pingst. Diskussionerna blev handfasta.

– Ska vi ha dans?

– Självklart.

– Modern eller gammal?

– Bägge delarna.

– Var får man tag i dansbanor?

Ingen visste. Jag fick i uppdrag att ta reda på det. Och att höra efter på förmedlingen vad en dansorkester kostade. Samt en trio som lirade gammaldans.

Det visade sig att vi var sent ute. Enda dansorkestern av klass som inte redan var engagerad till pingst bestod av elva musiker och kostade därefter. Jag slog till direkt av rädsla för att bli utan och fick styrelsens välsignelse bakefter. En bra orkester är alfa och omega för varje festarrangör. Det är musiken som drar folk.

Nya frågor dök upp hela tiden. Skulle vi ha inträdesbiljetter eller dansbiljetter? Bägge delarna kanske? Tog vi inträde måste vi inhägnat festplatsen. Med vad i så fall? Valde vi dansbiljetter behövdes räckel runt dansbanorna. Och vakter. Och en kur att stå och sälja biljetter i. Och någon i kuren och så vidare.

Ständigt kom vi på nya saker. Elektricitet exempelvis. Kablar, sladdar, lampor. Fråga elverket om uttag. Fråga någon elfirma om att hyra material. Fråga, fråga, fråga!

Praktiskt taget varje kväll hade vi styrelsemöte med massor av frågor på dagordningen. Vad skulle vi döpa evenemanget till? Festivalträffen? Nää, obegripligt. Östersjöländernas ungdomsträff. Ah, det låter som scoutkåren. Gränsträffen i Pildammsparken? Kanske det.

Några kvällar senare föreslog någon Pingsträffen. Det anknöt till tidpunkten vilket är en fördel.

– Folk kan tro att det är pingstvännerna.

- Dom ordnar väl för fan inga fester med dans!
- Pingstspelen då?
- Jaa! Pingstspelen i Pildammsparken!

Med ens var alla eniga. Namnfrågan avfördes från dagordningen. Men mycket återstod. Vem ordnar kaffeservering? Vi måste ha varm korv. Och glass. Saft till ungarna om vi ska ha familjefest på pingstdagen. Och tusen kanelbullar. Underhållning?

Finansminister Ivan och jag satt och räknade en söndag. Vi hade redan bundit oss för stora utgifter utan några garantier för motsvarande inkomster. Var gick det att få loss riskkapital? Hos ungdomsförbundet? Jag ringer dit i morgon, sa jag.

Vi försökte räkna ut antalet frivilliga vi behövde att hjälpa till under pingsten och baxnade. Det fanns inte tillnärmelsevis så många i DU-klubben. Att betala folk var inte att tänka på. Allt jobb måste göras ideellt.

Ivan fick en idé. Om vi hyr en buss för en söndagsutflykt till lådgubben vid Finjasjön och säger åt gänget att ta med alla sina kompisar på gratisresa dit så kanske vi blir femtio stycken. Sedan gäller det bara att dra in dom i arbetet.

- Lådgubben? Vem fan är det?
- Ett original som byggt ett kråkslott av gamla lådor utanför Hässleholm. Varenda skåning har hört talas om honom.

En söndagsförmiddag med vår i luften for vi norrut. Det var omkring fyrtio i bussen. De flesta hade jag aldrig sett. Många var okända för Ivan också. Vi sjöng och skrålade.

Lådgubben ville ha en krona i inträde av varje besökare. Han var känd för att ogärna ge tillbaka på en femma eller tia och sa alltid att han saknade växelpengar. Ivan betalade för hela busslasten.

Bygget var uppfört kring några stora träd i strandkanten. Det såg ut att vara hopspikat av tioåringar, snett och vint med gångar att krypa i, tittgluggar och skrangliga stegar till rummen ovanför, somliga ända uppe i trädtopparna. Överallt trängde dagsljuset in genom springorna.

Gubben hade nyligen flyttat ut. Vintertid bodde han på ålderdomshem i stan. Han blev barnsligt förtjust över att vi var så många och uppskattade dem som hoppade och skrek och levde apa i träden. Vinden blåste i hans gråa hårtestar. Han var själv ett lekfullt barn.

På hemvägen berättade jag och flera andra om Pingstspelen. Vi förklarade att vi behövde hjälp. Alla visste att Demokratisk Ungdom stod i opposition till samhällets makthavare och kände en spontan lockelse att vara med och visa, att ungdomar kunde klara av stora saker utan inblandning av självtillräckliga gamla stötar.

Jag tog kontakt med Demokratisk Ungdoms förbundsledning i Stockholm och tyckte att förbundet kunde hosta upp åtminstone ett par tusenlappar till hjälp åt oss i Malmö. Det blev avslag direkt på grund av ebb i kassan. Så lät det jämt: vi har inga pengar!

Ivan och jag gick till kommunistiska partidistriktets expedition på Amiralsgatan. Samma svar där. Styrelsen och ombudsmännen blev förskräckta när de fick höra vilka stora summor vi redan bundit oss för. Ivrigt råddes vi att skära ner utgifterna. Ingen av dem kunde förklara vad vi i så fall skulle göra. Slopa Pingstspelen eller vad?

Samtidigt försäkrade de av hela sitt hjärta att de önskade oss framgång. Ivan och jag tittade på varann med samma tanke i huvudet: fega kräk!

Det var lönlöst att prata om pengar med dem ens i form av lån. Jag sa att det viktigaste var att vi fick hjälp av så många som möjligt under pingsten, finanserna kunde vi ordna själva. De lovade att agitera för saken och trodde att många kamrater ville hjälpa till.

Ivan och jag gick hem till hans vindslya på Lorengatan. Vi var djupt besvikna.

– Vilka djävla småborgare, sa jag.

– Dom vågar inget och vinner aldrig något heller i den här stan, sa Ivan.

En dag kom jag på en detalj som ingen av oss tänkt på. Toaletter! Man kan inte ha fest för tusentals personer utan avträden.

– Var hyr man skithus?

Inget svar. Alla skakade på skallen.

Tidigare hade jag ringt runt halva Skåne i jakt på dansbanor. Till slut hittade jag en farbror som kunde skaffa ett par stycken. Hade han dess att hyra ut? Nej, sa han, men fråga gatukontoret i Malmö. Jag följde rådet och problemet löste sig efter diverse uppvaktningar hos chefen, en mäktig herre med dresserad sekreterare på vakt utanför innersta dörren.

Antalet ärenden växte oavbrutet. För att hinna med allt köpte jag en scooter att pila kors och tvärs genom stan med. Den var mycket snabbare än apostlahästar och kommunala kommunikationer.

I spårvagnsfönstren hängde skyltar med reklam för Pingstspelen i Pildammsparken. Den röda texten på vit kartong lyste lång väg. Det var inte särskilt dyrt heller.

Vi hade också tryckt affischer som DU-klubbisterna och deras kompisar och kompisarnas kompisar satt upp i hela Malmöområdet. Snart skulle varenda käft i stan veta vad vi förberedde.

Två skoltjejer väntade utanför mitt kontor en eftermiddag när jag kom farande. De undrade lite blygt om de fick vara med och hjälpa till. Javisst, gärna! Vad vill ni göra?

– Vi tänkte rida omkring inne i stan med plakat på ryggen om Pingstspelen.

– Det är ju en lysande idé! Hur många är ni?

– Vi är sex som håller ihop i ridklubben. Plakaten kan vi göra själva. En av oss har en storasyster som går i reklamskola och gärna hjälper till.

Mitt hjärta bultade av lycka. Det vimlade av ungdom som ville vara med. En kille ringde och talade om att han var sportflygare. Han och kompiserna ville cirkla över Malmö på pingstafton med reklam för Pingstspelen hängande efter planet.

De kunde låna bokstäver och tampar billigt hos en bekant. Bränslekostnaderna skulle de stå för själva.

Jag fick rapporter om att nynazisterna börjat sabotera våra affischer genom att klistra tryckta pappersremсор snett över. För att få exakta uppgifter åkte jag ut och inspekterade, skrev upp adresserna och for till polishuset.

Kommissarien jag gjorde anmälan hos skakade på huvudet. Han förklarade att polisen måste ta förövarna på bar gärning för att kunna ingripa.

– Det är med andra ord fritt fram att sabotera?

– Tyvärr. Han dröjde lite och tittade på mig. Ta saken i egna händer, sa han, gå och hälsa på uppe på deras kontor!

Jag tackade för tipset och lovade att inte avslöja var jag fått det. Han skrattade och önskade lycka till.

Nassarnas kontor låg på andra våningen i en fastighet mitt i stan. Jag tog med mig Sotis, lång och stark, och min rumskompis. Vi smällde upp kontorsdörren med ett brak. Mannen bakom skrivbordet var liten till växten och såg rädd ut.

– Vi är från Demokratisk Ungdom, röt jag. Om ni inte slutar att klistra era förbannade nassetexter över våra affischer kommer ett dussin av våra bästa slagskämpar hit och gör kaffeved av er kontor!

Den lille hukade sig. En yngre karl kom ut från toaletten och stannade i dörrhålet, redo att retirera in igen. Han såg lika förskräckt ut som den andre.

Ingen av dem yttrade ett ord. Vi gick ut med buller och bång.

– Få se om det hjälper, sa min rumskompis.

– Jag kan stå här utanför någon kväll och skrämma dom lite, sa Sotis.

Det behövdes inte. Affischerna lämnades i fred. Demokratisk Ungdoms förbundssekreterare hälsade på i Malmö och min första fråga gällde sovjetartisterna.

– Vi hoppas fortfarande att några ska komma, sa Erik, förbundets sekreterare.

Tidigare hade förbundsordföranden Folke skrivit att vi skulle ta det som en positiv överraskning om det kom några. Av Eriks svävande svar förstod jag att det var utsiktslöst.

Han förklarade att det i alla fall skulle komma en rysk funktionär från Komsomol och hålla tal på mötet i Pildammsparken på pingstdagen. Ryssen skulle bo på hotell. Det dög inte att han som andra erbjöds en slaf i Ungdomens hus. Kvinnlig tolk skulle han ha med sig så det blev två hotellrum som vi skulle betala.

Jag redogjorde för ekonomin och Erik blev förfärad. Vi hade bundit oss för utgifter på cirka 30 000 kr. Det var mycket pengar, tre årslöner för en fabriksarbetare.

Han förklarade att Folke rekommenderade oss att skära ner utgifterna till 5 000 kr. Jag trodde inte mina öron. Var han så korkad? När jag tänkt efter insåg jag att förbundsledningen garderade sig, ville ha ryggen fri om vi gjorde fiasko. Om det mot förmodan gick bra kunde de vara med och dela äran. Slå sig för bröstet som äkta opportunisterna.

Ivan lyckades bli sjukskriven och kunde hjälpa till med förberedelserna hela dagarna. Vi diskuterade hur vi skulle få tag i ett litet kontor att ha i parken under spelen.

Det var i husvagnarnas barndom. En sådan vore lämplig men vi kände ingen husvagnsägare. Arbetare började ha råd att köra bil men hade ännu inte skaffat bilhus att släpa på som sniglar.

– Zigenarna kanske, sa Ivan.

Vi tog scootern till zigenarlägret utanför stan. Ivan satt bakpå och gav tecken med utsträckt arm i gathörnen.

Zigenarna var påfallande vänliga. Vi fick låna en husvagn mot att de fick ha en inne på festplatsen att spå folk i. Överenskommelsen bekräftades med handslag.

Pingsten närmade sig alltför snabbt. Våra eviga styrelsemöten i demokratisk ordning om kvällarna tog för lång tid. Vi beslutade om en uppdelning av arbetet istället och bildade åtta grupper med en ansvarig i varje. Han eller hon fick befogenhet att fatta alla beslut på egen hand.

Jag skulle vara pyramidens överste med rätt att avsätta gruppchefer som inte klarade jobbet och att utse en ny med omedelbar verkan. En kille fick till exempel ansvaret för att inhägnast festplatsen. För att hjälpa honom på traven rådde jag honom att kontakta gatukontoret. Där fanns det kanske hoprullade spjälstaket att låna.

– Eller fråga vägförvaltningen om snöstaket, sa jag.

Men han var för osäker, fick inte ändan ur vagnen. Han blev påfallande lättad när jag utsåg en annan som staketansvarig.

Två dagar återstod av Ivans sjukskrivning. Sedan måste han återvända till jobbet på Ädelmetall där bland annat guldsprot från tandläkarna smältes till plattor om ett gram vardera.

Jag sa att jag klarar inte av allt som ska göras, du måste dupera doktorn så du blir sjukskriven ett tag till.

– Det blir inte lätt, sa Ivan som såg ovanligt frisk ut.

Ingen i klubben var arbetslös. Jobb fanns överallt. Skulle jag be någon av tjejerna ta ledigt och sköta vårt kontor fram till pingst? Ingrid kanske? Britt? Bimbo? Ah, bäst att vänta och se hur det går med Ivan.

Ansiktet lyste på honom när han kom från doktorn.

– Han sjukskrev mig två veckor till innan jag hann öppna käften, ropade Ivan. Då jag fick intyget sa han så ingen annan hörde, att kan ni sätta den där jävla Lindvall på pottan i pingst så har ni min välsignelse!

Lindvall var välkänd i Malmö, en socialdemokratisk pamp med många fackliga och kommunala uppdrag och samtidigt chef för Folkets park.

Ivan kliade sig i huvudet. Hur kunde doktorn veta vad patienten Ivan Rapp höll på med? Han kanske är gammal clartéist precis som Tage Erlander, föreslog jag.

Sent en eftermiddag ringde en tjänsteman i stans förvaltning och frågade efter herr Källberg. Själv hade han von i efternamnet. Han talade om att parkförvaltningens styrelse skulle ha sammanträde nästa morgon, det sista före pingst.

– För att det definitiva beslutet om upplåtelse av Pildammsparken ska kunna klubbas måste herr Källberg lämna in en ritning över festplatsen som visar dansbanornas, kioskernas och det övrigas placering, sa han.

– Det hade jag ingen aning om, sa jag.

– Nej, jag förstod det och därför ringer jag. Det är inte rätt att en myndighet försöker lägga hinder i vägen på det här viset efter att principbeslutet är fattat. Men om herr Källberg lämnar ritning och förklarande text hos vaktmästaren klockan åtta i morgon bitti ska jag sörja för att ärendet kommer upp på styrelsemötet eftersom jag förbereder dagordningen.

Jag tackade honom uppriktigt och började genast med ritningen eller snarare skissen. Han fick den i god tid.

Men parkförvaltningen tappade inte sugen utan försökte sätta krokben för oss igen. Med bara några dagars varsel krävdes vi på 5 000 kr i garantisumma. Motiveringen var att SLU året innan skräpat ner och trampat sönder i Pildammsparken vilket vållat kommunen extra arbete och kostnader.

Vi hade bara några hundralappar i kassan. Det var måndag och på kvällen ringde jag till Svängsta i Blekinge och förklarade situationen för Ossian, DU-klubbens ankare där. Kunde

han låna ihop en tusenlapp bland kamraterna där och i Asarum och skicka pengarna till oss före fredag? Han lät ganska betänksam men lovade att försöka.

Efteråt ringde jag till andra klubbar i distriktet och slog larm. I Malmö tog många klubbister itu med problemet och hemsökte partikamrater och bekanta. Före veckans slut hade vi lyckats låna ihop till garantisumman.

Alla festarrangörer annonserade i Sydsvenska Dagbladet. En erfaren räv på deras annonskontor rådde mig att boka plats dagen före pingstafton för annonsen om Pingstspelen.

– Folk bestämmer sig på fredagen för vart dom ska gå på pingstafton, sa han.

Jag beställde hela översta tredjedelen av nöjesannonsersidan. Det kostade men han hade övertygat mig om att det skulle löna sig. Vi gjorde ut texten tillsammans och han gav oss kredit till efter helgen.

Han rådde mig dessutom att ha en blänkare på nöjessidan en vecka tidigare. Jag beställde en textremsa tvärs över sidan högst upp.

– Vad bra den syns, sa klubbisterna efter att ha sett blänkaren på morgonen.

– Vi annonserar i Sydsvenskan idag, hörde jag en tjej säga till sina kompisar på Ungdomens hus. Jag visste inte ens vad hon hette.

Dagarna före pingst lyssnade vi intensivt på väderleksrapporterna. Någon tog reda på vad en regnförsäkring kostade. Den var svindyr och vi hade hur som helst inga pengar att betala med. Kredit gavs ej.

Dansbanorna lades ut och bodarna monterades upp. Ett stort arbetslag yngre och äldre karlar inhägnade festplatsen en kväll, spettade hål, slog i stolpar och spände upp spjälstaket. Stämningen var optimistisk.

Farbrorn med dansbanorna skakade på huvudet åt bodarnas uppställning i en stor halvcirkel med en dansbana i vardera änden. Han muttrade något om amatörer.

– Gör festplatsen mindre, rådde han, ställ stånden på vardera sidan med en gata i mitten. Det måste vara trångt om man ska få folk att göra av med pengar! På en så här stor yta går dom bara omkring och trivs!

Jag förklarade att vi inte var ute efter att tjäna storkovan. Gick det jämnt upp var vi nöjda. Han fnös åt sådant tal.

Dagen före pingstafton vaknade jag halv sex och for till järnvägsstationen för att köpa Sydsvenskan. Jag ville se vår stora annons om Pingstspelen och njuta.

Vädret var strålande och högtrycket skulle hålla i sig över helgen. Gatorna låg tomma och tysta, fåglar kvittrade i träden. Jag var glad som en lärka och satt på scootern och sjöng.

Vad i... jag stirrade på nöjessidan och höll på att tappa tidningen. Annonsen fanns inte! Det gick runt i huvudet på mig. Vad hade hänt? Jag bläddrade igenom hela tidningen. Ingenting om Pingstspelen.

I rasande fart körde jag till Sydsvenska Dagbladets hus. Där var folktomt. Jag hittade en vaktmästare. Han ringde och fick tag i nattredaktörn som hänvisade till tidningens ägare, major Wahlgren.

– Var bor han?

Jag fick adressen. Ett yrvaket hembitråde öppnade och försökte få mig att återkomma senare. Jag trängde mig in genom dörren och sa åt henne att väcka honom. Hon tordes inte.

– Då gör jag det själv, sa jag och ryckte upp en dörr från hallen.

– Nej, nej, kved hon och tassade iväg.

Han kom i morgonrock, röd i ansiktet. Munnen som ett streck. Jag övervägde vad det skulle kosta att klippa till honom och var så förbannad att jag skakade.

– Är det ni som beordrat att annonsen om Pingstspelen skulle lyftas ut? Min stämman skalv.

– Ja! Vi har ingen anledning att stödja er verksamhet!

Hans uppriktighet kylde ner mig några grader.

– Det var åtminstone klart besked, sa jag. När krämare inte ens vill tjäna pengar måste det vara allvar! Adjö!

Jag åkte och väckte Ivan. Vi kom fram till att en jätteannons i Arbetet var den enda möjlighet som stod till buds.

– Fast dom kanske vägrar dom också.

– Vi får se.

Arbetet var inte tillnärmelsevis lika bra att annonsera i. Jag åkte dit men fick vänta ett tag. Det var fortfarande tidig morgon och annonsfolket hade inte hunnit komma.

Annonschefen blev eld och lågor när han hört min historia. Han avdelade flera stycken att göra en stor och snygg annons om Pingstspelen.

På eftermiddagen då tidningen kommit ut sa klubbisterna jovisst, för all del, men det hade varit bra mycket bättre med Sydsvenskan.

Sportflygaren ringde och sa att han inte fick flyga med texten om Pingstspelen i Pildammsparken bakom planet. Han hade blivit fullkomligt överraskad, frågat varför och hänvisats till Luftfartsverket i Stockholm. Där kunde ingen svara på hans fråga. Den chef som fattat beslutet var oanträffbar.

– Jag förstår ingenting av det här, sa han. Jag berättade för honom om Sydsvenskan. Vi som arrangerar Pingstspelen är kommunister, sa jag. Det är förklaringen.

– Men det är ju för djävligt! Får en myndighet bära sig åt på det här viset?

– Ja tydligen. Men vi har en joker i ärmen, sa jag och berättade för honom om skoltjejerna som skulle rida omkring i stan med plakat dagen därpå.

Klockan åtta på pingstaftons morgon ringde en av flickorna och sa att stallet fått ridförbud hela helgen. En veterinär hade tagit prover och sagt att det fanns risk för att hästarna fått någon smittosam sjukdom.

– Vi red ju i går kväll, då var det inget fel på hästarna, sa hon. Men när jag kom dit nyss fick jag inte ens gå in i stallet.

– Hästarna kommer säkert att vara alldeles friska igen efter pingst, sa jag.

– Men vi har ju gjort så fina plakat om Pingstspelen.

– Ibland arbetar man förgäves men tack i alla fall. Du kommer väl till Pildammsparken i kväll?

– Jadå! Hela gänget ska dit.

Vid elvatiden ringde en dam från firman vi anlitat och meddelade att mannen som skulle montera fyrverkeriet och sätta fyr på rasket efter midnatt tyvärr blivit sjuk. Jag blev inte ens förvånad längre.

Nu fattas det bara att dansorkestern lämnar återbud, sa jag till Ivan.

Han såg dystert ut för en gångs skull.

Jag gav order om att Nils-Erik skulle släppa allt annat och bli fyrverkerimästare.

– Ta reda på hur man monterar, fråga i järnhandeln efter instruktionsböcker, leta på biblioteket, åk taxi för att spara tid, ta någon till hjälp, gör vad fan du vill!

Nils-Erik var den ende av killarna i klubben som hade tjänstemannajobb. Han åtog sig uppdraget utan att tveka. Det fick bli som det kunde.

Snart skulle danskarna anlända med öresundsåten. Göteborgarna kom med tåg. Smålänningar och blekingar började droppa in. Allt klaffade. Klubbister hämtade vid kajen och stationen, fördelade slafarna i Ungdomens hus och skötte utspisningen. Jag hade inte längre grepp om allt som hände.

För att lugna ner mig åkte jag hem och bytte kläder. Skulle det komma tillräckligt med folk? Spänningen kändes ända ner i tårna. Vi hade satsat djärvt och utmanande. Att våra politiska motståndare konspirerat och motarbetat oss tyckte jag inte alls var konstigt. Det var vi eller dom.

Åtskilliga par promenerade mot Pildammsparken när jag for dit. Vid ingången stod redan en mindre kö framför vändkorsen vi hyrt. Jag strosade omkring och såg att alla bodar var bemannade.

Bimbo förklarade lyckligt att det kommit fler än väntat som ville hjälpa till, så alla kunde bli avlösta efter en timme. Ivan satt bred och trygg i den lånade husvagnen. Alla skulle redovisa hos honom.

Lite längre bort stod den andra vagnen. En zigenerska tittade ut genom dörren. Jag gick fram och hälsade. Hon spådde att det skulle komma mycket folk.

Elvamannaorkestern började spela. Kön vid ingången växte. Den starka spänning jag känt släppte.

Jag gick upp till Nils-Erik som monterat fyrverkeripjäserna bland buskarna på en kulle och höll vakt över dem.

– Är du beredd?

– Alltid redo, sa han och skrattade.

Jag gick ner till stora dansbanan och gav tecken. Musikerna blåste fanfar och jag höll ett kort tal om den kommande Femte Världsungdomsfestivalen i Warszawa i augusti för fred och vänskap. Jag hälsade våra ryska, finska och danska gäster välkomna.

Varken tyskar eller polacker hade kommit och bara två ryssar. Det var inte mycket till Östersjöträff så jag pratade om gränsträff istället och avslutade med att vi nu skulle skjuta salut med fem skott för Femte Världsungdomsfestivalen.

Det dröjde innan första skottet small upp på kullen. Andra skottet kom strax efter. Sedan gick det en god stund. Pang! Det fjärde dröjde en evighet. Jag stod och iakttog publiken, flera tusen personer. Många började fnissa, ingen verkade otålig. Men orkesterledaren blev nervös.

– Bäst att vi börjar spela nu, väste han i örat på mig.

– Vänta lite till!

Pang! Äntligen!

Femte och sista skottet small strax efter, orkestern tutade, publiken applåderade och dansen kom åter igång. Jag gick och tröstade Nils-Erik. Han svor över dessa satans laddningar som dröjde så länge med att smälla.

Ivan sorterade mynt och sedlar. Han berättade att en stadgad partikamrat gick vakt innanför stängslet med sin hund, en ovanligt from jycke som ingav respekt enbart på grund av sin storlek. Vetskapen om vakthunden spred sig bland killarna utanför som tänkt planka och komma in gratis.

Senare fick vi rapporter om att Malmö Folkets park var ganska glest befolkad. Flera stycken hade varit där och spanat. Nyheten gick som en löpeld bland klubbisterna:

– Vi har tömt folkparken!

Fyrverkeriet blev en oförglömlig upplevelse. Färgerna sprakade mot natthimlen. Sedan for plötsligt raketer åt alla håll. Några kom fräsande ur buskarna rakt mot publiken. Folk skuttade iväg som kaniner, hukade sig och skrattade när nästa fräste fram alldeles ovanför skallen. Så småningom for pjäserna rakt upp igen som de skulle.

Nils-Erik dök upp, sotig i ansiktet, med brända händer och ganska nöjd. Du klarade det, sa klubbisterna uppskattande.

Vivi från Stockholm spelade dragspel och ett stort gäng dansade i ring under demonstrationen genom stan på pingstdagens eftermiddag. I täten gick fanbärarna.

Tal hölls i parken. Det var sommarvärme, folk satt i gräset. Han från Komsomol hade säkert fyllt fyrtiofem och vi undrade hur gamla medlemmarna egentligen var i det ryska ungdomsförbundet.

Efteråt blev det familjefest. Fullt med folk. Hasse i spetsen för göteborgarna lekte med ungarna så det stod härliga till. På kvällen var det dans igen.

Tidningarna skrev förstås inte en rad om våra evenemang. Vi hörde ju inte till de anständiga.

Annandagens kväll var alla möra. Danskar, smålänningar och andra långväga hade åkt hem. Danspubliken var mindre än tidigare kvällar. Alla medarbetare verkade hållögda. Organisationen knakade i fogarna men höll.

En fjortonårig grabb stod i pilkastningen. Jag frågade vad han hette. Han hade inte blivit avlöst på flera timmar. Värsta hungern hade han stillat hos korvgubben. Jag sa åt honom att gå till Ivan och få vad korvarna kostade men han vägrade. Han ville inte ta ett enda öre från klubben.

Pingstspelen tog slut vid midnatt. Alla som hjälpt till samlades i serveringstältet, drack kaffe och åt upp vad som fanns kvar. Jag tackade kända och okända för hjälpen och blev så gripen att orden stockade sig i halsen.

Det dunkade i skallen. Vacklande av trötthet kom jag fram till scootern, åkte hem och somnade med kläderna på. Efter ett par timmars sömn kvicknade jag till igen och återvände.

På festplatsen gick en lång rad klubbister och deras kompisar bredvid varandra och plockade bort varenda papperslapp från gräsplanen. Det hade jag tänkt att vi skulle göra tisdag kväll. Solen gick upp. Vi rev bodarna och staketet och staplade materialet snyggt och prydligt.

Jag åkte hem till Ivan. Dörren vid uppgången till hans vindslya var olåst som vanligt. Jag tassade upp på knarrande trappsteg. Han låg på rygg i sängen och snarkade med kläderna på.

Fönstret stod öppet. Det var ljusan dag. På bordet låg sedelbuntar och travar med enkronor och andra silverpengar bredvid en stor hög kopparmynt. Jag ruskade liv i honom och föreslog att han skulle låsa dörren.

Han hade cyklat hem och haft säcken med mynt som en stor sten på pakethållaren. Tröttheten hade övermannat honom när han satt och räknade.

Vi började skratta. Exakt hur mycket pengar som kommit in kunde han inte säga men det rörde sig om ungefär 30 000 kr. De sammanlagda utgifterna skulle bli cirka 38 000 kr. Vi hade gått back utan att gå på öronen.

Chefen för parkarbetarna ringde senare på dagen och sa att festplatsens gräsplan aldrig varit så ren. Inte en fimp eller papperslapp hade han hittat.

– Ni måste ha en enastående disciplin, sa han.

– Nää, det var ett gäng som stannade och städade alldeles frivilligt, sa jag.

Många unga vi aldrig sett förut deltog i arbetet med Pingstspelen. Efteråt försvann de ur DU-klubbens åsyn fortare än de kommit.

Senare i veckan gick jag till polishuset och talade med vice polismästaren. Han hade varit i Pildammsparken på pingstdagen och tyckt att festen för barnen var trevlig.

– Hur gick det ekonomiskt för er?

– Vi gick back åtta tusen och skulle behöva sälja ett par-tre spettkakslotterier.

Han satt tyst en stund. Ibland har föreningar utanför Malmö fått tillstånd att sälja lotterier inne i stan, sa han eftertänksamt. Har ni inte en klubb ute i Limhamn?

– Jovisst, sa jag, både där och i Arlov.

Han visste antagligen lika bra som jag att Demokratisk Ungdom inte hade någon verksamhet alls i Malmös utkanter. Jag lämnade polishuset med löfte om lotteritillstånd för de två obefintliga klubbarna.

Till midsommar hade vi betalat alla akuta pingstskulder.

Warszawa

Vi köpte femton armbandsur. Sådana var det brist på i Polen. Det stred visserligen mot min och Ivans ideologiska övertygelse att hålla på med dylika affärer men DU-klubben behövde pengar. Vi sa inget om klockorna till de andra i styrelsen.

I Warszawa fanns det en särskild butik man kunde gå till och sälja begärliga varor. Eftersom den socialistiska staten godkänt sådan handel kan det väl inte vara något större fel att vi utnyttjat möjligheten, resonerade vi.

– Fast egentligen är det ju för jävligt!

– Det tycker jag med.

Vi var fyrtiofem stycken från Malmö som skulle till Warszawa och Femte Världsongdomsfestivalen i augusti 1955. Många hade flyttat semestern för att kunna följa med. De stadigaste deltagarna kom från brottarklubben Sparta.

En kväll på vårvintern hade Sven och jag visat en film från Fjärde Världsungdomsfestivalen i Bukarest 1953 för IK Spartas medlemmar i deras lokal. Sven skötte projektorn och jag berättade lite om Svenska Festivalkommittén och Demokratisk Ungdom.

På frågestunden efter filmvisningen ville Spartas ordförande veta om vi som höll i trådarna var kommunister. En känslig fråga då när den proamerikanska propagandan var bedövande i gamla Sverige.

Officiellt bestod Festivalkommittén av kommunister, socialdemokrater, kristna och andra. Demokratisk Ungdom brukade presenteras som fristående, inte som SKP:s ungdomsförbund.

– Ja, vi som styr är kommunister, sa jag.

Sven hajade till men de andra blev inte förvånade. Först tänkte jag säga det vanliga, att ledningen representerade olika politiska åsikter, men jag gissade att ett hycklande svar skulle göra åhörarna skeptiska och tog chansen att vara ärlig. Det visade sig att brottarna inte hade några fördomar om oss.

Jag berättade också om den gränsträff vi planerade till pingst i Pildammsparken. IK Spartas ordförande hakade på och sa att då kanske Sparta kunde ordna idrottstävlingar ihop med oss någon dag under pingsten. Jag tyckte det var en fin idé. Han sa att han skulle tala med MAI om saken. Det gjorde han.

När Riksidrottsförbundets ledning fick kännedom om planerna blev det annat ljud i skällan. Spartas brottare hotades med avstängning under ett år om klubben deltog i den pingsträff Demokratisk Ungdom skulle ha.

När Spartas ordförande ringde och delgav mig det ultimatum han fått var han gruvligt förbannad. Men han blev tvungen att vika sig. Elitbrottare som inte får tävla är snart ur räkningen.

De följde med till Warszawa istället. Störst var Kulladalarn, men Gustav Freij och de andra grabbarna var inte precis några veklingar heller. Freij var sedan ett par år världsmästare i grekisk-romersk stil och hade tagit guld respektive silver vid OS 1948 och 1952. Arbetets sportchef Lennart Strandberg, berömd f d sprinter, var också med.

Alla i delegationen hade gul skjorta eller blus. Plaggen beställde vi från Svenska Festivalkommittén med undantag för Kulladalarns. Skjortor i hans storlek fanns inte. Jag kutade omkring i Malmö för att få en sydd åt honom och hittade till slut ett tyg av någorlunda rätt kulör i en affär som sålde barnkläder.

– Det här måste vara fel, sa tanten när hon fick lappen med bröstmått, armlängd och 54 i kragnummer.

Den färdiga skjortan skulle räckt som fodral åt en gammaldags kommod.

Större delen av de fyrtiofem delegaterna var omkring tjugo år. Kost och logi, biljetter till evenemangen i Warszawa samt resan tur och retur ingick i priset som var och en betalade. Dessutom hade de flesta sparat ihop en hundring i fickpengar.

Ivan och jag var överens om att plocka av dem pengarna så snart som möjligt, mot löfte om zloty i utbyte redan på ankomstdagen. Vi misstänkte att det skulle bli besvärligt eller omöjligt att komma över deras svenska kronor när vi anlände och de upptäckte att begagnade nylonskjortor och blusar, klockor, skor och annat lätt kunde säljas till höga priser.

En svag bris krusade Östersjön. Alla höll till på däck och lapade sol. Endast Ivan satt i skuggan. Han tog emot pengar och skrev namn och belopp på en lista. Som lockbete lovade vi lite högre kurs än den officiella polska växelkursen.

Festivaldeltagarna från övriga Sverige reste med samma färja. Från Sassnitz skulle vi åka tåg. Det stod och väntade, ett extratåg av gamla vagnar med träbänkar. Kolrök bolmade in och bredde lager av sot över oss. Att ha fönstren stängda blev för varmt.

Tåget slamrade fram på det slitna östtyska järnvägsnätet. Vi sjöng och tittade ut. Allt verkade mycket större än i Sverige, bangårdar, fabriker, jordbruk, kreatursflockar. Kvällen blev natt och vi kom till Polen.

Resenärerna sov efter förmåga på bänkar, golv och bagagehyllor. Polacker från festivalens organisationskommitté klev på tåget i Poznan och hade ritningar med sig på skolorna i Warszawa där vi svenskar skulle inkvarteras. Det fanns uppgifter om antalet slafar i sal A, B, C osv.

Vi delegationsledare satt resten av natten och gjorde listor över vilka som skulle bo i respektive skola och sovsal. Allt var klart då vi närmade oss Warszawa.

I stans utkanter stod grå husruiner. Vi stirrade på krigets resultat. Ibland låg stora berg av mursten mellan gatorna. Närmare centrum var allt nybyggt. Bussar väntade vid järnvägsstationen och fraktade oss till förläggningarna.

Skolan vi sydsvenskar skulle befolka låg vid en gatstump som hette Zelazna. Inkvarteringen gick perfekt. Varje gruppleddare visste var hans eller hennes grupp på åtta–tio killar eller tjejer skulle hålla till. Alla hann vaska av sig sotet och sedan fick vi lunch.

– Jag sticker iväg och säljer klockorna så fort jag käkat, sa jag till Ivan.

Ett par polacker kom fram till vårt bord och hälsade. De förklarade med bekymrade miner att ett tjug sydamerikaner anlant oanmälda på förmiddagen, de kom visst från Ecuador. Kunde vi tränga ihop oss och utrymma en sal åt dem att bo i?

Ivan gav mig en snabb blick. Helvete också! Utrymningen av en sal innebar att vi måste organisera om alla salar för att hålla gruppindelningen intakt. Det gick heller inte an att tjejer och killar sov i samma rum.

– Naturligtvis kan vi tränga ihop oss, sa jag glatt.

Polackerna tackade och försvann. Jag hade den avundsvärda uppgiften att förklara den nya situationen och klev upp på bordet, klappade i händerna och ropade muntert att det var dags att göra ommöbleringar så att en nyanländ grupp sydamerikaner också fick plats i skolan. Protesterna blev inte så starka som jag fruktat.

Militärslafarna skuffades tätare ihop och en del släpades skramlande genom korridoren från en sal till nästa. De var i två våningar och zinkfärgade. Några skåningar somnade utmattade efter ansträngningen, andra gick ut och tittade på stan. Jag pinnade iväg med armbandsuren i fickorna.

Gata heter ulica på polska och jag skulle till en stor en som hette Marszalkowska. Först traskade jag kilometervis på den breda Swierczewskiego till Plac Dzierzynskiego och tyckte synd om små barn som måste lära sig stava på polska.

Spårvagnar rasslade fram på Marszalkowska men jag hade inte en enda zloty att betala med och hastade vidare. Gatan verkade vara en mil lång, solen glödde obarmhärtigt och jag hade inte sovit på över ett dygn.

Till höger låg det väldiga kulturpalatset, en stalinkrokan som i Moskva. Senare hörde jag att åbäket kallades Sankt Josefskatedralen av polackerna.

Jag gick och gick, halvsprang emellanåt, kom småningom in under höga kolonnader som skuggade trottoaren och hittade äntligen butiken. Den var sval som en källare. Mannen bakom

disken talade tyska. Jag räckte fram en klocka. Han skruvade loss boettens baksida och tog en lupp.

Granskningen gjorde honom belåten, han nickade förnöjt när jag plockade upp fjorton till. Han bjöd en i mitt tycke svindlande summa zloty för dem. Jag gjorde en hastig summering i huvudet. Det blev minst sex gånger växelkursen, jämfört med vad vi betalat för klockorna i Malmö.

Han räknade upp en ljuvlig trave polska hundralappar åt mig. Jag kvitterade notan, stoppade bunten i fickan och gick ut på den pampiga gatan med dess massiva byggnader. Nu hade jag pengar till spårvagnen åtminstone och hoppade ombord på en. Konduktören viftade avvärijande med tången – festivalungdomar åkte gratis!

– Vad ska vi göra med alla zloty som blir över, sa Ivan efter en hastig beräkning som visade att bara hälften av sedelbunten skulle gå åt till dem som stod på hans växlingslista.

– För mycket pengar har väl aldrig varit något problem, sa jag, det ordnar sig nog.

Vilket det sannerligen gjorde. Svenskarna i de andra förläggningarna nåddes snabbt av ryktet att man kunde växla pengar hos oss. Nästa kväll viftade Ivan förnöjt med en ansenlig bunt svenska sedlar.

Det räckte bra att täcka Malmö DU-klubbs resterande skulder och till att starta höstverksamheten med. Vi var glada men stockholmarna i den svenska delegationsledningen blev sura.

Enligt deras mening hade förbundet ensamrätt på varuaffärer och valutaväxling. Ta er i häcken, sa vi, förbundskassören får skylla sig själv. Att han inte avyttrat det medförda varulagret och fått fram zloty i tid kunde inte vi rå för.

Värmlänningarnas delegationsledare fattade först flera dagar senare att man kunde skaffa svenska pengar genom växlingen. Den gode Kjell kom då till oss med en kartong gula festivalskjortor och ville byta dem mot en bunt zloty som vi hade kvar. Gärna det, sa jag, skjortorna går säkert åt förr eller senare.

– Vad fan ska han med zloty till nu? Det finns ju inte en käft som växlar sina kronor längre, sa Ivan när Kjell gått.

– Att han är korkad kan ju inte vi hjälpa, sa jag.

De flesta behöll naturligt nog sina kronor sedan de upptäckt hur lätt det var att sälja kläder och skor till fabulösa priser. En göteborgstjej sålde rubb och stubb inklusive underkläderna; hon behöll bara en klänning och en jacka. Hemma hade hon alltid haft ont om pengar. Tack vare socialismen blev hon tillfälligt rik.

En stockholmsböna sålde sina två par skor och gick barfota. Snart fanns det en hel flock barfotatjejer med svarta fötter.

Teatrar och utomhusscener hade program morgon, middag och kväll med artister från fem världsdelar. Vi lyssnade på konserter och körsång, såg dansande afrikaner, pekingopera, cirkus, film, mimare, javanesisk dockteater... Slaget om biljetterna stod varje dag.

Ungdom från skilda nationer träffades och diskuterade levnadsvillkor och utbildning. Färgade från kolonierna hade överläggningar med vita från kolonialmakterna. Större delen av Afrika styrdes fortfarande av engelsmän och fransoser, belgare, portugiser och spanjorer.

Man kunde gå på Cervantesafton och Mickiewiczfton, idrottstävlingar och konstatställningar, fotbollsmatcher och studentbaler. Det var massmöte för fred, träff för östersjöländernas ungdom, karneval och lägerbål.

Förstesekreteraren i SUKP, Nikita Chrusjtjov, besökte Warszawa under festivalen och åtta hundra utvalda skulle få trycka hans hand en kväll. Ännu fler skulle stå och glo bakom rep i den stora salen. Det var otroligt hur somliga bönade och bad att få vara statister på denna uppvisning.

Efter aftonprogrammen samlades tiotusentals unga i centrum, vid kulturpalatset och på Dzierzynskiplatsen, av svenskarna döpta till Stora och Lilla Sexualtorget.

Jag var kär i Ulla från Göteborg men hade nästan aldrig tid att träffa henne, med undantag för någon gång vid midnatt. I närheten av Plac Dzierzynskiego låg en lummig park.

En dag stack jag från mina plikter och hoppade på ett förortståg tillsammans med henne. Vi steg av i närheten av floden Wisla eller Weichsel som den kallades på svenska, dvs tyska. Vi följde den sandiga stranden många kilometer till en vacker och folktom trakt.

Där solbadade vi och njöt av ensamheten. Jag var utvakad och sov en stund mellan sandkullarna, vaknade av flygmaskinsbuller. Piloten i ett litet propellerplan hade fått syn på oss och surrade omkring som en geting.

Ulla vinkade åt honom. Han dök och maskinen såg ut att gå rakt ner i floden men vrålade uppåt igen i sista sekunden. Vi tröttnade snart på hans konst. Det gjorde inte han. Ulla klädde på sig. Han fortsatte med loopingar, rollar och viftande vingar. Motorvrålet var mycket störande. Vi gav upp och gömde oss i en skogsdunge.

Den enmotoriga vrålpapan försvann äntligen. Vi njöt av stillheten ända till kvällen och kom hem vrålhungriga.

Det gick extratåg till Oswiecim, en stad i södra Polen som tyskarna kallade för Auschwitz. En kväll följde jag med och sov för första gången på länge en hel natt. Vi låg travade på britsar från golv till tak.

Koncentrationslägret var mycket större än jag hade föreställt mig. Människor avlivades i industriell skala och somligt blev råvara, kvinnohår t ex, godsvagnar med avklippt hår gick till industrier i Tyskland. Kvinnorna dog i det angränsande lägret Birkenau.

Två miljoner människor dödades på denna plats. Flertalet var judar.

Två miljoner!

Många tusen föstes in i gaskamrarna varje dag. Från brännugnarna bolmade fet rök. Offren kom från olika länder i Europa.

Verksamheten pågick under fyra år. 1 genomsnitt förintades alltså 40 000 individer per månad. Arkitekter och tekniker har ritat och räknat, använt sina kunskaper för att göra dödandet så effektivt som möjligt. Resultatet överträffade antagligen alla förväntningar.

Han som visade oss runt var f d fånge i Auschwitz. Över ingången läste vi lögnen: Arbeit macht frei! Även de som blev arbetskraft och inte gasades direkt dog, i allmänhet av svält.

Nu är lägret museum. Sovbaracker i snörräta rader på en oändlig leråker, taggrådsstängsel, torn för beväpnade vakter. Ingen tog sig ut levande.

Vi kom till lagret. En väldig bing rymde tusentals par skor. Bredvid låg en stack glasögon, tillräckligt för att fylla en hel järnvägsvagn. Och ringar, förlovningsringar och vigselringar, ingenjörarringar, silverringar, alla sorters ringar.

I ett rum låg ett berg av resväskor. Jag stod ett par meter från en mycket vacker ung fransyska. Plötsligt ropade hon till och pekade. Hon kände igen sina föräldrars väska. De hade gripits i Rouen under ockupationen och sedan aldrig hörts av. Hon hade för länge sedan förstått att

ingen av dem var i livet men visste inte var de dött. Nu fick hon veta det och jag kan inte glömma hennes ögon.

Två unga svenskor började fnissa hysteriskt. Några blev arga och hyssjade men guiden tog flickorna i försvar. Han tyckte att deras oskyldiga skratt var en naturlig reaktion i detta massdödens museum.

Tåget vaggade norrut i ett leende landskap. Bönderna såg fattiga ut. De körde ofta en parstängsvagn med bara en häst så att stången skavde och slog mot hästens bog. Jag fattade inte att körkarlen kunde vara så lat att han inte gitte byta från stång till skaklar så att hästen slapp bli mörbultad.

– Lody-lody-lody! Glassgummorna ropade sin ramsa precis som vanligt i Warszawa. Solen gassade.

På den föregående festivalen, i Bukarest, hade invånarna varit översvallande vänliga. Polackerna däremot var ofta sura och reserverade, ibland öppet fientliga. Det berodde antagligen på att de fick betala en stor del av festivalkalaset utan att någon frågat dem.

Spriten var fantastiskt billig i Polen. Varenda dag söp sig åtskilliga svenskar asfulla. Av den anledningen kallades alla till möte på stockholmarnas skola. Ordföranden Folke, som själv inte spottade i glaset, blåste upp sig som en kalkon och höll en dundrande nykterhetspredikan.

– Nu får det vara slutsupet i den svenska delegationen!

Åtta hundra åhörare svarade med ett stort fniss.

Killarna köpte vodka och tjejerna körsbärslikör för den långa resan hem. Somliga tappade sina flaskor och svor och snyftade.

En godsvagn hade kopplats mitt i tåget att ha bagage i, men den var nästan tom. Vi klättrade in i den några stycken och hade dörrarna öppna åt båda sidor. Det fläktade skönt.

Jag retade Ulla så att hon sparkade mig på smalbenet, en hästspark. Aj, skrek jag, fick tag i träskon och slängde ut den. Hon började skratta och kastade den andra också. Sandalerna hade hon sålt så hon kom hem till Göteborg på bara fötter.

En malmötjej blev sjuk under hemresan och fick hög feber. Jag åkte ambulans med henne till sjukhuset i Sassnitz. Hon undersöktes av en storvuxen doktor, en barsk kvinna som såg elak ut.

– Flickan måste stanna här för observation!

Jag översatte. Tjejen blev livrädd. Hon bönade och bad att jag skulle ta henne med mig till färjan. Jag kan gå själv, viskade hon och försökte komma upp.

– Hon ska följa med den svenska delegationen hem, sa jag. Doktorn blev röd av ilska.

– Vågar ni ta det på ert ansvar?

– Ja!

Doktorn skrev några rader på ett papper och räckte det till mig. Det stod att jag fritog henne från ansvar. Jag skrev under. Tjejen grät av lättnad. Febern började antagligen sjunka så fort vi kom ombord.

Sommaren höll i sig hemma i Malmö. Jag var utmattad och for iväg till Ribersborgsbadet om eftermiddagarna, simmade, sov i gräset, läste Birger Sjöbergs roman Kvartetten som sprängdes och blev normal igen efter några dagar.

Kockums

Gänget var inte längre vad det varit. Medlemmar gifte sig, försvann, åkte in i lumpen, ledsnade, fick andra intressen. Sotis stack till sjöss. Ivan hade flyttat till Stockholm redan i september.

Demokratisk Ungdoms verksamhet i Malmö skrumpnade. Kassan började sina. Min lön var den största utgiften. Jag gick till arbetsförmedlingen och sökte jobb.

Kockums varv ropade efter folk. Vi var tolv som hänvisades dit. De andra var yngre än jag. Ingen av dem hade sett ett varv. Jag som jobbat på Lindholmen och Eriksberg i Göteborg ett par år fick nyfikna frågor om hur det var att bygga båtar.

Jag sa sanningsenligt att det är tungt, skitigt och kallt som satan på vintern när man står utan lä tjugo meter upp i isvinden. Men då man vant sig trivs man och förtjänsten brukar vara skaplig.

Flera av dem kom från Blekinge och Småland, unga grabbar som tröttnat på bondlandet och åkt till Malmö. Största problemet var att skaffa tak över huvudet. Bostad med egen ingång var inte att tänka på, det fick bli hyresrum med två slafar hos någon gnidig kärring.

Kockums var ett modernt företag. Vi slussades in i deras biograf och fick se film om att bygga båtar, inspelad under soliga sommarkvarnar. Efteråt blev det rundvandring på varvet. Det var i slutet av veckan. Vi skulle återkomma halv sju måndag morgon och få klädsåk, placeras ut och börja arbeta.

Alla var där i god tid. En ingenjör hämtade oss i väntrummet.

– Vem av er heter Källberg.

– Jag.

– Personalchefen vill tala med dig klockan nio.

– Varför inte med detsamma?

– Han har inte kommit än.

Jag förstod direkt vad det rörde sig om. I Göteborg var det känt bland arbetarna att varven hade svarta listor med namn på kommunister och andra bråkmakare. Jag tog för givet att de samarbetade med alla varv i landet om svartlistningen.

Min arbetskamrat Camel på Eriksberg sa en gång apropå en lokal strejk, att gubbarna var så rädda att han praktiskt taget fick bära ner somliga från stapeln för att få dom att sluta jobba.

Lydnaden är fastnitad i ryggraden på flertalet arbetare, lydnaden och fegheten. Det vet befäl och företagsledare. De vill inte ha in uppkäftiga typer på arbetsplatsen.

Klockan nio knackade jag på hos personalchefen. Han började babbla om att det tyvärr inte hade visat sig möjligt att bereda mig arbete på varvet därför att antalet anställda var fulltaligt för närvarande och...

– Det är väl därför ni anställde elva blåbär som aldrig satt sin fot på ett varv, sa jag. Ni har förstås ringt till varven i Göteborg och tagit reda på vem jag är?

Han nickade och reste sig upp. Audiensen var slut.

– Jag ska ha betalt för två timmar eftersom jag har väntat här i onödan, sa jag.

Endast ögonen röjde hur irriterad han blev. Rösten var lika hal som förut. Han ringde till lönekontoret och skrev sedan ett papper åt mig att visa upp.

Det blev två timmars minimilön, sju kronor och några ören.

Över kanten

Vägen genom Halland var smal och slipprig av väta. Jag kom iväg sent från Malmö, skulle till Göteborg. Scooterns strålkastare borrhade ett ensamt hål genom höstmörkret. Trafiken hade nästan upphört.

Min kanadensiska lumberjacka höll kylan ute. Jag hade köpt den av en pank sailor när jag stuvade gods på kajen vid Göta älv.

Klockan visade kvart i två. Hur många mil till? Tolv? Femton? Ögonen sved. Hela veckan hade gått med för lite sömn.

När scootern började guppa över vägrenens tuvor blev jag fruktansvärt klarvaken och försökte få upp den på vägbanan. Det var i en ytterkurva. Jag hann varken bromsa eller tänka innan fordonet flög över kanten.

Nu slår jag ihjäl mig!

Det kändes som att åka hiss från sjunde våningen med avslitna vajrar.

Scootern landade i något som fjädrade och fortsatte att gunga upp och ner tills jag fattade att jag levde och i nästa nu förstod att jag inte ens var skadad. Reflexmässigt hade jag kopplat ur växeln. Jag stannade motorn. Lyset slocknade samtidigt för det fanns inget batteri.

I tystnaden hördes vinden. Jag satt kvar med fötterna mot bottenplattan. Scootern stod själv, hjulen var uppenbart nersjunkna i det gungande underlaget.

Ögonen vande sig sakta vid mörkret. Jag hade landat i en väldig hög med ris. Konturerna av den höga vägslänten skymtade vagt. En bil kom farande och ljuskäglan svepte åt vänster många meter ovanför rishögen.

När hjärtat dunkade någorlunda normalt igen stack jag ut vänster fot i riset. Den gled djupt ner och scootern välte över mig. Jag höll emot allt vad jag kunde i handtagen. Då sjönk benet ända till skrevet. Bara inte bensinen rinner ur, tänkte jag och lyckades med våldsam ansträngning få åket på rätt köl.

Jag kröp på händer och knän för att hitta kortaste vägen till fast mark. Uppåt var närmast men dit skulle jag inte orka, slänten var för brant och fordonet för tungt.

Åt andra hållet var det också brant. Riset låg i en välformad stack. Det var närmare tre meter till backen uppifrån kanten på stacken. Hörnet längst bort föreföll något lägre. Orkade jag släpa scootern dit gick det kanske att bygga en bro av ris ner till marken.

Jag sög i så att sur magsaft kom upp i munnen och lyckades flytta det tvåhjuliga åbäket en bit närmare kanten. Ett nytt kraftprov och en halv meter till. Flåsande som ett ånglok tog jag i på nytt. Då började hela stacken röra sig.

Översta lagret gled långsamt iväg och jag kunde ingenting göra. Så måste det kännas vid jordskred, man bara står där och följer med. När scootern och jag kom fram till kanten välte stacken långsamt över ända och begravnade oss.

Jag höll i handtagen hela vägen ner. Scootern stod upp under riset, bensinen hade inte runnit ut. Försiktigt flyttade jag ena foten. Underlaget fjädrade inte, marken var nära.

Rishögen ovanpå mig var inte tyngre än att jag kunde rubba den. Några stora grenar vilade på styret. Under dem hade en tunnel bildats. Jag kröp in i den men tyvärr upphörde den efter någon meter. Med huvudet före lyckades jag stänga mig ut.

Marken bubblade av vatten. Tur att jag hade gummistövlar. Alstubbar skymtade runt omkring och det doftade av kluven ved. Jag befann mig förmodligen i en beteshage.

Alriset skulle antagligen eldas upp, men varför hade det stackats till tre meters höjd? Det hade varit enklare och mindre arbetskrävande att bränna det i småhögar.

Jag började dra undan ris för att få fram scootern, ett tröttsamt göra. Mer och mer vältrade ner, trasslade ihop sig och satt fast. Jag ryckte och drog, svettades och stånkade.

Ibland skymtade plåtens ljusgrå lackering, sedan kom ett nytt skred. Jag blev rasande och arbetade som besatt. Orken tog slut och jag blev tvungen att återgå till normal takt. Till slut fick jag fram fordonet. Stacken låg spridd som efter en orkan.

Motorn startade snällt. Jag tände lyset, svängde fram och tillbaks med styret, fick syn på en markväg hundra meter bort, kryssade långsamt dit mellan stubbarna och kom småningom upp på landsvägen.

I Göteborg var morgonrusningen i full gång.

Finsk vinter

Vi tog kvällsbåten till Åbo. Det var i februari och mycket kallt. Rolf hade köpt biljetter till en hytt föröver där priset var tämligen humant. Anledningen till det förstod vi när båten stävade ut. Då började bullret.

Kojerna låg i vattenlinjen, mitt emot isen. Det lät som en stenkross. Vi flydde upp till en salong akteröver och blev sittande till midnatt.

– Nu är jag tillräckligt mör för att sova i vilket oväsen som helst, sa Rolf. Vi återvände till våra kojor.

Dånat fyllde hytten så att dörren bågnade. Skallen kändes dubbelt så stor och jag rev sönder en näsduk och proppade tyg i öronen. Det hjälpte en smula.

Jag vaknade av tystnaden. Oljudet hade upphört. Isfritt vatten? Konstigt. Jag hade sett i tidningarna att hela Östersjön var packad med is.

Förklaringen kom strax efter. Med ett brak törnade skrovet åter in i isen. Båten hade fastnat, backat och satt full fart framåt. Manövern upprepades några gånger tills vi kommit igenom den tjockaste drivisen.

Från Åbo skulle vi med tåg till Helsingfors men det hade blivit fel på linjen så det kom en buss istället. Av uråldrig modell och iskall. Termometern på väggen till ett varuhus visade minus 27.

Alla passagerare frös och några protesterade. Chauffören svarade på finska och sedan på sjungande svenska. Värmesystemet hade gått sönder.

Det blev en frostig resa. Rutorna täcktes snart av tjock is på insidan. Golvet var utan matta. Varenda en stampade med fötterna mot plåten. Bussen blev en dånande trumma.

Halvvägs stannade chauffören vid en matservering. Vi vacklade ut på styva ben. Fötterna var som brädlappar.

I Helsingfors tinade vi upp på ett hotellrum och begav oss sedan till möteslokalen. Vi hade skickats som delegater till Demokratisk Ungdoms Världsfederations exekutivmöte. Federationen var i huvudsak en kommunistisk ungdomsinternationell med enstaka inslag av besläktade kulörer, t ex Nenni-socialisternas ungdomsförbund i Italien och ett antal nationella befrielseströrelser i Asien och Afrika.

Om halvtannat år skulle nästa ungdomsfestival hållas, den här gången i Moskva. Mir i drusjba – fred och vänskap. En ryss äntrade talarstolen och malde i timmar om förberedelserna. Han representerade det sovjetiska ungdomsförbundet Komsomol.

Talaren var inte precis någon yngling. Samtliga Komsomoldelegater verkade vara minst 40 år. Även de finska värdarna hade passerat 20-årsåldern med betryggande marginal.

Flertalet delegater såg ut som byråkrater. Kostym, slips och blankborstade skor. Kvinnorna var lätt räknade.

I Helsingfors hade filmversionen av Väinö Linnas stora krigsroman Okänd soldat nyligen haft premiär. Officersskårens kraftiga protester hade fördröjt inspelningen men inte lyckats stoppa den.

Jag såg filmen med svensk text i en biograf nära järnvägsstationen. Den var nästan fyra timmar lång och ett lika skakande drama som boken.

Det blev dödstyst i salongen när finska soldater arkebuserades för myteri utanför Petrozavodsk. De hade ryckt fram 20 mil inne i Ryssland och vägrade fortsätta.

Publiken tågade ut ur biografen i pjäxor och filtstövlar. Många hade tunnslitna ytterplagg. Klimatet i stan påminde om vinterscenerna i filmen. Klockan elva hade temperaturen sjunkit till minus 30.

Huttrande kom jag hem till hotellet. En lång dansk delegat bjöd på öl. Vi satt några stycken i hans rum när han plötsligt började trycka på städerskeknappen. Jeg må sgu ha fat på et stykke kvindfolk, förklarade han. Hon kom, sömnig och sur. Vad var det han önskade? När han sa det skällde hon ut honom så det osade.

Vi skrattade pliktskyldigt men tyckte nog lite till mans att situationen var pinsam.

Jag pratade länge med en tjeck om utvecklingen i hans hemland. När ölet tog slut hämtade han en flaska slivovits med blåa plommon på etiketten. Han var ordförande i IUS, Internationella Studentunionen. En hyvens kille. Vi träffades senare i Prag. Han hette Jiri Pelikan.

De följande dagarna var inte lika svinkalla. Mötet diskuterade festivalförberedelser i olika länder, fredsarbetet och ungdomens villkor. Kolsvarta afrikaner rapporterade om våld och förföljelse i länder där engelska, franska, belgiska och portugisiska kolonialister härskade.

Sista kvällen var det fest på en berömd krog ute i skogen. Jag dansade med en finsk tjej som talade vacker svenska. Sedan bjöd en polack upp henne. Efter dansen bugade han sig och kysste på hand. Hon vände tvärt och gick sin väg.

– Vad tog det åt henne, frågade han förvånat. Hon blev förbannad, sa en finne och förklarade att i Finland kysser möjligen överklassherrar på hand, inga andra. Polacken skakade oförstående på huvudet.

Till Åbo åkte vi tåg. Konduktören täckte alla fönster med masonitskivor innan vi körde in i Porkkalaområdet tre mil väster om Helsingfors.

Sedan fredsslutet var det ockuperat av ryssar. Arrenderat hette det officiellt. Men denna ryska militärbas sjöng på sista versen. Sovjet hade lovat Finland att återlämna området om ett par månader trots att nästan 40 år återstod av arrendet.

Rolf och jag bände försiktigt undan masoniten med min fällkniv och spanade genom springan på hemligheterna därute. Det enda vi såg var en uttråkad vaktpost med röd stjärna i mössan.

Trettio tusen

I pausen kom Folke och ville snacka om en sak. Vi spatserade bort från möteslokalen in i en lång korridor.

– Vad rör det sig om?

– Pengar. Vi har 30 000 zloty kvar från Warszawa.

– I kontanter?

– I polska hundralappar.

– Och?

– Du ska ta med dom till Warszawa och öppna ett bankkonto.

Att det var olagligt visste jag. Zloty i kontanter fick varken föras ut ur eller in i Polen.

Förbannade fårskallar som inte haft vett att öppna ett konto under festivalen! Hur fan kunde dom förresten vara så korkade att dom hade zloty kvar och till råga på allt smugglat buntten till Stockholm? Vilka genier!

Jag hade svårt att dölja min irritation. Dumhet är irriterande. I sin självupptagenhet märkte han som vanligt ingenting.

Gjort är gjort. Nu låg pengarna till ingen nytta i ett skåp på förbundskontoret. Eftersom jag var den förste att återvända till Warszawa fick jag väl ta risken och smuggla tillbaks buntten. Gränskontrollen skulle förhoppningsvis bli lindrig, utan handpåläggning.

På tåget genom DDR kom jag i snack med en gammal polska. Hon bodde i Skåne efter att ha räddats dit i slutet av kriget. Hennes svenska var fortfarande bristfällig.

För första gången skulle hon nu åka till folkrepubliken och besöka släktingar. Hon var nervös, trodde att kommunisterna kanske inte skulle låta henne återvända till Höganäs.

– Du är ju svensk medborgare, sa jag.

Hon var fattig, arbetade som städerska, tjänade inte mycket. Sparpengarna hon hade med sig skulle bara räcka till det nödortfigaste på grund av den ytterst ofördelaktiga växelkursen i Polen.

– Jag kan växla åt dig till bra kurs bara du lovar att hålla käft, sa jag.

Hennes trötta ansikte lystes upp av ett varmt leende. Hon blev väldigt glad när jag talade om hur många zloty jag ville betala för hennes svenska hundralappar. Vi var ensamma i kupén och avslutade snabbt transaktionen.

Jag berättade vad jag visste om varupriserna i Polen. Hon frågade och frågade och verkade inte veta ett dugg om den polska vardagen.

Plötsligt blev hennes ansikte trött igen.

– Tänk om jag åker fast, sa hon.

– För vad?

– För att jag växlat svart.

– Ingen fara, sa jag. Vid gränsen får du ett valutaformulär. Skriv att du har hundra svenska kronor. Om gränspoliserna frågar så säger du bara att du ska bo hos dina släktingar och inte behöver några pengar. Men det brukar aldrig vara någon som frågar.

Skymningen suddade ut landskapet. Det småregnade. Jag gick till Mitropavagnen för att äta. Korv och surkål var det enda som fanns, korvar som flottet rann ur vid stekningen. Ölet smakade utmärkt.

Tullare och gränspoliser klev på vid en station och delade ut valutaformulär åt passagerarna. Jag skrev att jag ägde ett par hundra svenska kronor.

En tysk bordsgranne började svära över polacker, dessa vettlösa katoliker, de ynglade av sig som kaniner. Det var ingen ordning i Polen. Jag beställde mera öl.

Två gränspoliser kom in i restaurangvagnen, tittade sig om och styrde stegen åt mitt håll.

– Är ni svensk?

– Ja.

– Vi vill tala med er.

– Om vad?

– Var god och följ med!

Jag drack ur och eskorterades till en kupé i sista vagnen. Där satt polskan från Skåne. Hon verkade skräckslagen.

– Hjälp mig, viskade hon på svenska.

En gränspolis röt något åt henne, förmodligen att hon skulle hålla tyst. Jag härsknade till och frågade så myndigt jag förmådde om anledningen till att kvinnan var så rädd. Min tyska var bristfällig men deras var inte perfekt den heller.

Den äldsta polisen svarade sötsurt att hon påstod att en svensk på tåget lurat henne att växla till sig zloty illegalt.

Att hon skvallrat förstod jag direkt när jag fick syn på henne i kupén. De hade väl skrämt henne till det.

Jag förbannade min blödighet som fått mig att tycka synd om henne. Någon annan svensk gick det nog inte att uppdriva på tåget, så det var utsiktslöst att förneka att jag växlat till mig kronor mot zloty.

– Jag gjorde det för att hjälpa henne, sa jag. Den polska växelkursen är ruinerande.

– Hur många zloty har ni?

– Tio tusen.

Han tittade intresserat. Jag hade tio tusen zloty i plånboken och resten i tunna buntar innanför skjortan. Blev jag inte kroppsvisiterad skulle jag kunna dölja dem åtminstone.

– Var har ni fått tag i zloty?

– Hos den kommunistiska ungdomsrörelsen i Sverige.

Han blev överraskad och gav mig en skarp blick. De började lågmält diskutera med varandra. Jag tittade på polskan som satt tyst. Hon sänkte blicken och började snyfta.

Den som skötte förhöret vände sig till henne och sa något. Hon tog fram zlotysedlarna jag gett henne. Jag fick en ingivelse, drog upp plånboken ur bakfickan och gav henne de båda svenska hundralappar hon gett mig vid växlingen.

– Låt henne behålla sina svenska pengar, vädjade jag, att hon är fattig syns ju lång väg.

Gränspoliserna mumlade inbördes en stund. De lät henne gå. Hon svallade över av tacksamhet, orden forsade under snörvlingar och hickningar. Poliserna såg generade ut. Jag tyckte det blev pinsamt. Hon backade ut genom dörren, nigande och gråtande.

Då hon äntligen försvunnit bjöd förhørsledaren på cigaretter.

– Låt oss reda ut det här, sa han försonligt. Ni har alltså tio tusen zloty?

– Ja.

– Vem har ni fått dem av?

– Av det svenska ungdomsförbundets ordförande.

– Och var har han fått dem ifrån?

– Det vet jag inte. Jag är bara kurir.

– Vad hade ni tänkt använda dessa zloty till?

– Jag ska sätta in dem på ett bankkonto. Pengarna är inte mina.

– Vilket konto? I vilken bank?

– Jag ska öppna ett konto.

– Pengarna är alltså inte era. Men ni har växlat en del av dem mot svenska kronor.

– Det gjorde jag för att zloty inte går att använda i Sverige.

– Ni tänkte använda pengar som inte är era?

– Nej, inte jag utan den kommunistiska ungdomsrörelsen.

Hans blick sa att han inte trodde ett skvatt på mina förklaringar. Kärringdjävel! Jag hade burit mig idiotiskt åt, varit ännu mera korkad än genierna i Stockholm som smuglat hem zlotybunt.

Det enda raka var att spela tuff. Jag slog handflatan i bordsskivan, visade min röda medlemsbok i SKP och sa att jag utförde ett partiuppdrag!

Han iakttog mig intresserat, verkade inte påfallande imponerad. Eller också höll han masken bara.

Tåget saktade in, stannade med en knyck. Vi hade kommit till gränsen.

En östtysk gränspolis hälsade igenkännande i kupédörren, fick syn på mig, stämplade mitt pass, gjorde honnör med två fingrar och försvann. Tåget rullade över till den polska sidan.

Jag fördes ut till ett kontor i en magasinsliknande tegelbyggnad. En duggvåt dimma begränsade sikten och dämpade alla ljud. I borte änden av kontoret satt en ung kommissarie med runda glasögon bakom ett imponerande skrivbord. Gränspoliserna rapporterade till honom men teg tydligen om polskan från Skåne. Jag fick respekt för dem.

Skrivbordskommissarien började fråga ut mig och jag upprepade i stort sett vad jag redan sagt på tåget. Det lät inte särskilt trovärdigt insåg jag. Var är pengarna, frågade han. Jag tog fram bunten med hundra polska hundralappar ur plånboken. Han granskade dem noga och ställde nya frågor. Jag svarade ganska avmått och underströk att jag handlade på uppdrag.

Att göra honom osäker var min enda chans. Kommunisterna på internationella uppdrag sorterade inte under vanliga lagar, partiet var mäktigare än staten. Han kunde inte veta vem jag var. Arresterade han mig för att jag brutit mot gällande lag och det sedan visade sig att han hindrat mig i ett viktigt uppdrag så kunde han få fan för det.

Frågorna blev fränare; han spelade tuff han också. Jag svarade korthugget eller inte alls, spände ut bröstet och ställde motfrågor. Tiden gick. Tåget stod stilla, tydligen i väntan på att vi skulle bli färdiga. Järnvägsbefäl skymtade i dörren och avvisades.

Förhöraren gav zlotybunten till en underordnad som låste in den i ett stort kassaskåp.

– Ni kan gå nu!

Jag övervägde anbudet några sekunder.

– Ja, om jag får ett kvitto på pengarna!

– Beloppet är konfiskerat. Var glad att ni slipper så lindrigt undan!

– Gärna för mig! Det är inte mina pengar. Kvittera så är saken klar!

Han vägrade. Jag satte mig igen. Dragkampen fortsatte. Hans tyska var mycket bättre än min. Det gav honom ett övertag. Jag krånglade fast mig i någon sorts dum prestige och ville inte ge upp. Han blev arg igen.

Jag antydde att han kanske ville behålla pengarna för egen räkning. Då blev han rasande.

– Ni tigger om att bli arresterad!

– Nej, men jag kräver att få tala med inrikesministeriets säkerhetsavdelning, röt jag. Det gjorde honom osäker. Han lyckades inte dölja det. Jag upprepade denna begäran gång på gång, högt och ilsket.

Tåget hade stått ett par timmar vid det laget. Jag hade hejdat ett internationellt snälltåg. Fantastiskt!

Han reste sig tvärt och gick till ett annat kontor genom en sidodörr. En stund senare kom en uniformerad kvinna med ett halvt pappersark åt mig. Jag kunde inte läsa texten men det stod 10 000 zloty, datum och en rund stämpel, signerad i kanten med oläslig namnteckning.

Två vakter eskorterade mig till tåget. Det tuffade genast iväg. Jag klämde belåtet med armbågarna på sedlarna innanför skjortan.

Plötsligt började jag svettas. Stora droppar rullade utför kinderna. Undertröjan blev dyblöt. Benen darrade när jag gick till toaletten. Jag satt på muggen ända till Poznan.

Utrikeskorre

I rekommendationsbrevet från Arbetar-Tidningen, undertecknat Gunnar Adolfsson, utnämndes jag till tidningens korrespondent. Eftersom jag bodde utomlands måste det betyda utrikeskorrespondent så jag kände mig i all blygsamhet ganska betydelsefull.

Min första artikel som korrespondent handlade om en båtutflykt på Donau, en söndagsresa från Budapest till vinodlarbyn Nagymaros fem timmar uppströms. Hemfärden på kvällen gick fortare. Jag berättade om en grånad man som spelade dragspel för sig själv så att alla på däck förstummades.

Det är kraft i de melodier han lockar fram, skrev jag, men också längtan och ibland smärta. Efterhand blir hans potpurri som en hel levnadshistoria – kamp och tragedier, glädjeämnen, krig och ödeläggelse, långa arbetsdagar fulla av möda. Det finns många sådana levnadsberättelser i Europas mitt.

Artikeln publicerades i slutet av juli 1956. Några dagar senare fick jag tidningen med posten och läste ivrigt min tryckta text. Vid slutklämman hoppade jag högt, satte papper i maskinen och skrev argt hem till redaktionen, att efter ”långa arbetsdagar fulla av möda” har någon hängt på: ”nu en ljusnande framtid.” Varför inte lika bra: ”men nu mot den ljusnande framtid vi gå tra la la!”

Jag kan inte inse nödvändigheten av att måla med pastellfärger, i mina öron klingar pastellerna falskt, skrev jag.

Ingemar svarade omgående och förklarade att Gunnar tagit mycket illa vid sig av mitt brev. Jag tyckte det var rätt åt honom.

Tre månader efter den ljusnande framtiden bröt upproret ut och skotten ekade mellan husen i Pest, den östliga halvan av Budapest.

Heta Sofia

Danskarna var urförbannade. Alla tre. Deras ansikten lyste som lanternor i hettan. Bulgarerna på perrongen tittade förvånat. Samtliga utlänningar stuvades in i en glödhet buss och kördes till den utrymda internatskolan där mötet skulle hållas.

Två av danskarna kände jag till utseendet. De var ungtkommunister och representerade DKU. Den tredje hade jag aldrig sett. En ny förmåga?

Jag hälsade och de öste förbannelser över dessa jävla rumäner som ställt till det så att delegaterna varken fått vått eller torrt. Typiskt! Aldrig någon ordning! Tamejfan likadant varenda gång man kom dit!

De hade rest från Moskva tillsammans med en massa delegater från andra länder. I Moskva hade det varit möte inför Sjätte Världsungdomsfestivalen som skulle äga rum där om ett år.

Ryssarna hade försett resenärerna med matkuponger för färden till Sofia men i restaurangvagnen genom Rumänien hade kyparna vägrat godkänna dem som betalningsmedel.

Det gick inte att växla västvaluta på tågen och det var förbjudet att ha med sig rumänska lei. Därför hade kupongsystemet uppfunnits. Men ryssarna hade tydligen ändrat kupongernas utseende och upplysningar om detta hade antagligen inte hunnit ut till alla avkrokar inom östblocket.

Gudmundur från Reykjavik kom också med tåget. Han förstod inte danskarnas och somliga andras ilska.

Ångloket hade stannat för att vattnas på en rumänsk bondstation och han hade hoppat av med en gulnad nylonskjorta i nypan. På byns marknad hade han för sin gamla skjorta fått bröd, ost, korv, tomater, paprika och fler vattenmeloner än han kunde bära.

Maten räckte till alla i hans kupé. Någon kunde väl ha gjort likadant i de andra kupéerna istället för att sitta och sura i värmen, tyckte Gudmundur och skakade oförstående på huvudet. Han fattade inte att det var av rent principiella skäl som danskarna med flera avstått från att trivas.

Jag och ett femtiotal andra anställda från Demokratisk Ungdoms Världsfederations högkvarter hade åkt tåg från Budapest i två extravagagnar. Vi hade käk med oss. Dessutom hade vi lärt att alltid ha olika östvalutor i skorna på våra resor.

En gång på en ödlig slovakisk gränsstation ordnade jag kvällsmat åt fyra ungerska medresenärer för mina smugglade tjeckiska kronor. Tåget stod i åtskilliga timmar, bara stod utan förklaring. Stinsen visste ingenting han heller. Han väntade på besked från någon chef som också väntade på besked.

Bulgariens huvudstad är omgiven av höga berg. I augusti blir Sofia en upphettad gryta. Termometern visade närmare 40 grader i skuggan. Kvällar och nätter sjönk utomhustemperaturen till 30 grader. Inomhus glödde stenväggarna som kaminer. Vi låg och flämtade som gäddor på land.

Även de afrikanska delegaterna tyckte att värmen var besvärande. Fläktar med långa vingar vispade runt uppe under taket i möteslokalen. Svalkan från dem var inte mycket att hurra för.

Afrikanerna talade om att kolonialismen höll på att gå i graven. Nordafrika och Franska Västafrika, Ekvatorialafrika, Belgiska Kongo och Brittiska Östafrika stod inför sin befrielse och så småningom skulle länder och territorier där portugiser, spanjorer och boer härskade också bli fria.

Då skulle det stora uppbyggnadsarbetet börja. Då skulle analfabetismen utrotas, epidemier bekämpas, skolor och sjukhus byggas, jordbruket moderniseras och industrialiseringen ta fart.

Indiskor och kineser intog talarstolen, följda av en vietnames, en burmes, en japan och rader av européer och latinamerikaner. Alla trodde vi starkt på framtiden. En ny värld höll på att växa fram, en värld där kriget skulle ta slut och de mänskliga rovdjuren mista tänderna.

I fyra dagar varade DUV:s rådsmöte där i utkanten av Sofia. En kväll smet jag iväg från min kommitté och gick till byn i närheten. Hus eller snarare hyddor av saltorkat tegel kantade bygatan. Jag mötte en stor gris som en pojke motade hem till stian och nattsömnen. Hönsen hade kacklat färdigt för dagen.

Bykrogen var byggd av bränt tegel. Där satt männen vid ett glas vin efter dagens arbete, i väntan på att kvinnorna skulle bli färdiga med kvällsmaten. Det vita vinet smakade utmärkt och kostade bara några ören glaset.

Min ankomst väckte uppseende på krogen. Flera frågade om jag talade ryska. Tyvärr inte. En bonde kunde lite tyska. Jag frågade om det blivit några förändringar i byn sedan socialismen infördes.

– Vi har fått vattenledning, sa han och pekade mot torget.

Ett rör med kran stack fram ur en murad fyrkant. Han reste sig för att visa och jag följde med, eskorterad av tre till. När han öppnat kranen bjöd han mig med en svepande armrörelse att smaka. Jag kupade händerna och drack. Vattnet var klart och friskt.

De andra tog också en munfull var innan vi återvände till krogen. Därinne nickade alla mot mig. Vattenledningen var kollektiv egendom och ett betydelsefullt framsteg, den var steget in i vår tid, mekaniseringens tid.

Från byn slingrade en dammig stig ned i en dalgång och därnere rann en bäck. På gräset vid bäcken stod några tält, eldar brann och ungar lekte i det fladdrande ljuset. Jag trodde det var ett zigenarläger. Det var det inte utan en koloni vandrande smeder.

Vi samtalade så gott det gick med låneord och gester. De flyttade från by till by, reparerade och tillverkade redskap. Var och en av dem hade hustru och barn. Även ett par åldringar bodde i lägret men inga ungdomar. De hade lämnat tälten och nomadlivet.

Männen förklarade ivrigt att de unga blivit industriarbetare, pojkarna såväl som flickorna. Fäder och mödrar gav sitt bifall åt de ungas val.

Jag tittade på saker som smederna tillverkat och gick dit nästa dag för att se dem i arbete. De satt i skuggan av ett träd med benen i kors och städet på marken.

Ämnena glödgades i kolhärddar och hamrades ut till önskad form och storlek. Deras skicklighet var enastående.

En av smederna gjorde snickarborrar. Han vred det rödglödgade ämnet i spiral, hamrade ut skaftet, formade spetsen och skären, härdade dem och slipade borren vass. Ungarna putsade den blank med sand. Det krävdes ett tränat öga för att skilja den från en fabrikstillverkad borrh.

Hur länge de varit smeder? Alltid. Far var också kringvandrande smed. Farfar också, och hans far. I min släkt har vi varit det i århundraden. Jag är den sista. Han som förde ordet hade ståtliga mustascher.

Sista kvällen blev alla delegater bjudna på avskedsfest i Sofias folkpark. Folkdanslag i hemvävda kläder snurrade runt på scenen med makalös energi. Att de inte svimmade i värmen!

Vi åt bröd och salami och drack svalkande vitt vin. De unga bulgariskorna hade mörka mandelögon och kolsvart hårsvall. Varendra en vaktades av någon kille, av en fästman eller bror.

Jag strosade omkring på gångarna i den blomdoftande parken och slog följe med ett par tjecker. Vi såg början till ett gräl och sprang ditåt. Dansken, den nye, stod och svajade, omgiven av arga bulgarer. Han var asfull och hade omfamnat en bulgarisk flicka, kommit bakifrån och klämt henne på bröstet.

Tjeckerna lyckades medla och dansken slapp att få stryk. John från Köpenhamn kom springande. Honom kände jag lite sedan tidigare. Vi hjälptes åt att baxa den redlöse mot utgången. Han stretade emot.

– Jag ska min själ knulla, sluddrade han.

Vi mötte ett gäng unga tjejer och han slet sig lös och skrek att han ville knulla dem. John klippte till honom så han ramlade omkull och blev lugn.

Han följde med till utgången utan flera krumsprång. Vi stuvade in oss i en bil och satt och höll honom i baksätet. När vi fått honom i säng frågade jag vem han var.

– Han är präst.

De danska ungkommunisterna strävade efter en allians med skilda kristna grupper i fredsarbetet. Det var likadant i Sverige. Vårt kristna svenska alibi hette Bosse.

Den danske prästen var tämligen ung och hade inte prövats i internationella sammanhang tidigare.

– Jag kunde inte föreställa mig att han skulle dricka sig redlös, sa John. Man får hoppas att bulgarerna här inte såg något.

– Vi lyckades nog bogsera in honom alldeles ljudlöst, sa jag.

På morgonen var prästen dämpad och ångerfull. Vi åt frukost och sedan skingrades delegaterna över världen.

Vi från DUV:s sekretariat äntrade våra båda järnvägsvagnar för att återvända till Budapest. De kvinnliga sekreterarna sorterade dokument och resolutioner på franska, spanska, ryska, tyska, engelska, ungerska... Det påstods att en av dem skrev på sju språk utan stavfel.

Våra vagnar häktades på ett tåg till Bukarest och rullade genom Balkanbergen mot Donau. Vi passerade floden och gränsen. På den rumänska sidan kom uniformerade järnvägstjänstemän och granskade våra vagnar på utsidan flera gånger. Tåget körde fram och tillbaka och stod sedan stilla. Vi väntade.

Det blev hett i vagnarna. Att fönstren stod öppna hjälpte föga. En ungrare gick ut på perrongen och började plötsligt ropa. Alla tittade ut. Tåget är borta, sa han. Vi störtade ut. Våra båda vagnar stod ensamma på ett stickspår.

Werner representerade Freie Deutsche Jugend i DDR. Han tog befälet och tågade iväg med två andra höjdare till stationshuset. De återkom en timme senare och talade om att rumänerna stoppat våra vagnar för att något papper fattades.

Att meddela oss föll dem inte in. Det tog också sin rundliga tid innan Werner och de andra kunde få besked av någon i stationshuset. Werner hade sedan telegraferat till det rumänska ungdomsförbundets sekretariat i Bukarest och väntade nu svar.

Timmarna gick. Den obarmhärtiga solen började dala mot horisonten. Vid det laget var våra kläder genomvåta och sladdriga av svett. Förbannade rumänska byråkrater!

Bröd och vin och lite tillugg hade vi som väl var. Plötsligt gnisslade vagnarna till. Ett växellok drog iväg med oss. Våra vagnar krokades på ett tåg mot Bukarest. Ingen förklarade något.

På avstånd speglades huvudstadens ljus som norrsken mot natthimlen. Mild luft från tågfönstren svalkade oss. Vi hoppades att någon internationell express västerut skulle lämna Bukarest strax efter vår ankomst och låta våra vagnar följa med.

Perrongerna myllrade av folk som kånkade på väskor och knyten. En blåsorkester spelade. Bröllop kanske? Folk såg glada ut. När vi kom ut i trängseln plöjde några yngre män genom mängden åt vårt håll och ropade välkomna. Det gick upp för oss att orkestern tutade för vår skull, som plåster på såren kanske för att vi fått sitta och glo vid gränsen hela eftermiddagen.

Svarta bilar, sådana som i Polen kallades demokratka, körde oss i karavan till en överdådig restaurang. Vi åt och drack och tyckte om Rumänien. Ordföranden i deras ungdomsförbund höll ett humoristiskt tal. Werner knackade i glaset och svarade i samma stil. Bilkaravanen återvände till stationen.

Vi var på gott humör. Strax före midnatt skulle våra vagnar följa med ett tåg uppåt Transsylvanien. Vi gick i gåsmarsch mellan sovande i alla åldrar. På varenda perrong låg hundratals och väntade på tåg som kanske skulle avgå nästa morgon eller kväll.

Ett tåg pustade just iväg och var så proppfullt att ingen kunde röra sig. Taken var också fullpackade. En gammal gumma lyftes på starka armar och halades upp på vagnstaket av unga

män. Hon protesterade milt. Männena på perrongen fick garantier av dem på taket att de skulle lyfta ner henne på rätt station.

Janos från Budapest hojtade något. Vi sträckte hals. Han viftade med armarna och skrek att den främre av våra vagnar var full med folk! Någon hade tydligen lirkat upp en av de låsta dörrarna.

Rumänerna från ungdomsförbundet började skrika i munnen på varandra och ropa på polis. Vi äntrade den bakre vagnen tills vidare. Två poliser anlände och uppmanade folk att lämna vår ockuperade vagn.

Det blev våldsamt diskussion. Många hängde ut genom fönstren, skrek och gestikulerade.

Poliserna försökte dra ut några stycken genom dörrhålet men deras ansträngningar misslyckades. Stinsen kom och blandade sig i. Tåget skulle strax gå. Ingen inne i vagnen brydde sig om hans uppmaningar och hotelser. Ytterligare tre poliser anlände. Efter dem kom minst fem hundra nyfikna.

Polismakten lyckades dra ut några resenärer. Sedan korkades dörren igen av en karl som vände ryggen till. Han var kort och grov. Poliserna orkade inte rubba honom. Det började dessutom bli lika trångt utanför som inne i vagnen.

Werner kallade till rådslag. Vi beslutade att tränga ihop oss i den bakre vagnen och ge upp den främre. Annars skulle vi säkert bli stående där halva natten. Problemet var bara att en del bagage stod kvar på hyllorna. Alla papper från rådmötet fanns lyckligtvis i den bakre vagnen.

Vårt beslut mottogs med synbar lättnad. Poliserna och stinsen och det rumänska ungdomsförbundets representanter hade redan förlorat tillräckligt med prestige. Rumänerna inne i vagnen firade segern genom att villigt hiva ut vårt bagage genom fönstren. Därifrån vandrade det på hjälpsamma armar till den bakre vagnen.

Strax efter midnatt tuffade tåget iväg från Bukarest. Vi kände oss upplivade och började sjunga. En av killarna plockade fram sitt munspel.

Snart tog slätten slut. Loket orkade inte hålla samma fart uppåt Transsylvanska alperna. Huvudsaken var att vi rullade, hemåt, till Budapest.

När tåget kom till stället där spåret delade sig skulle vi få tillbaks den ockuperade vagnen trodde vi. Därifrån skulle tåget fortsätta norrut medan vi skulle västerut genom en annan dalgång.

Tji fick vi. Tåget ångade iväg med vagnen vi avstått från.

Ett växellok hämtade oss strax efter. Vår vagn krokades fast på ett godståg som långsamt stänkade bort mot ungerska gränsen.

Luften hade blivit betydligt svalare. Vi lutade oss mot ryggstöden och försökte sova. Då öppnades den bakre dörren i vagnen. Vi stirrade. In steg en gammal konduktör i östtysk järnvägsuniform. Var kom han ifrån?

Han berättade villigt om sina vedermödor. För åtta dagar sedan hade han lämnat Dresden som konduktör för två sovvagnar till Istanbul. Resan dit gick utan förseningar. Men när han skulle hem var fan lös. Vid turkiska gränsen kopplades hans båda vagnar bort utan förklaring och blev stående.

Det fanns bara en handfull passagerare i vagnarna. Efter ett dygns väntan äntrade de ett annat tåg, men själv kunde han inte sticka. Han var ju ansvarig för sovvagnarna. Så småningom fick han lov att lämna Turkiet men mottogs inte som en frände på den bulgariska sidan. Han bråkade och var till besvär.

För att bli av med honom gav järnvägsbefälet order om att hans båda vagnar skulle följa med ett lokaltåg några mil. Sedan hade färden fortsatt med långa avbrott här och var tills han tjatat sig tvärs över Bulgarien och halva Rumänien.

Efter berättelsen om hans rullande odysseé sa Werner, att nu skulle han få passagerare igen. Werner visade sitt identitetskort och förklarade att han rekvirerade sovvagnarna för FDJ:s räkning.

– Vill ni vara god och följa med till min kupé där jag har blanketterna, sa konduktören.

En stund senare återvände Werner och bad mig komma med.

– Det måste vara två namn under rekviritionen men tig för fan om att du är svensk, jag har sagt att du är från DDR, sa han. Visa honom ditt identitetskort från DUV.

Jag visade mitt kort så hastigt att han bara hann se fotot. Sedan skrev jag under. Konduktören var nöjd. Werner sa åt honom att öppna skåpet med sängkläder så skulle vi ropa på de andra att komma och bädda.

– Nein, nein, protesterade konduktören. Han skulle bädda, vi var ju passagerare.

Werner försökte med mild övertalning men konduktören var orubblig. Han litade nog inte på att bäddningen skulle bli riktigt gjord.

Jag trodde Werner skulle ilska till och börja ryta och befalla på tyskt manér men det gjorde han inte. Han såg det humoristiska i situationen. Det gillade jag honom för. Han var en av dessa sällsynta personer som aldrig förlorar sin naturliga värdighet. Lambertz hette han i efternamn. Han omkom senare i en helikopterolycka under en utlandsresa.

Konduktören bäddade snabbt och lätt. Lakan och filter låg perfekt. Alla var trötta och tacksamma. Han myste. Livet hade äntligen blivit normalt igen.

När vi sov som djupast klampade gränspoliserna ombord för att stämpla våra pass.

Eeva-Liisa

Eeva-Liisa hade suttit på möten hela dagen i kåken på Benczur utca där DUV hade högkvarter. På kvällen ville hon se lite av Pest och frågade om jag kände till något trevligt ställe. Jag föreslog en fiskrestaurang som jag snubblat in i av en slump.

Den låg på baksidan av ett hus vid Lenin körut. Man gick in genom en trång gång som svängde tvärt åt höger och det fanns ingen skylt, bara ett namn i flagnad färg på väggen.

Ställets fisksoppa var berömd. Du får bestämma, sa Eeva-Liisa.

Hennes näsborrar vibrerade när rätten kom på bordet. Jag betraktade förväntansfullt skedens väg till munnen. Soppan var nämligen enastående kryddstark och brände som eld.

Svetten bröt fram på hennes panna. Hon grimaserade inte, hennes finska behärskning var beundransvärd. Eftertänksamt svalde hon sked på sked av soppan. Den är faktiskt mycket god, sa hon. Vi skålade och drack av ungrarnas vita lantvin.

Samtalet kom snart att handla om litteratur. Jag nämnde favoriter som Paris fall av Ilja Ehrenburg och Johannes V Jensens Den lange rejse. I plånboken bar jag ett gammalt tidningsurklipp om Pablo Neruda, hans stora enkelhet:

Bröd
med mjölet

vattnet
och elden
reser du dig.

Jo, visst var de stora andar, det höll hon med om. Men hon hade också mött vardagligare sidor hos dem; inte hos dansken, han var död, men hos de andra.

– Under fredskongressen i Helsingfors råkade jag ha lite med de där båda herrarna att göra, sa hon. Främst med deras inkvartering.

Ehrenburg hade i förväg krävt en villa att bo i under kongressen. Det var ingen enkel sak att ordna för han ville inte bo med någon utan skulle ha ett helt hus för sig själv.

De finska kamraterna lyckades till slut övertala en rik sympatisör att tillfälligt låna ut sin villa och själv kinesa hos goda vänner under tiden.

På kongressens första dag kom Ehrenburg till henne och ville flytta. Han hade fått reda på att Neruda bodde i en stor lägenhet nära Esplanaden och plötsligt ville han också bo mitt i stan.

– Då blev jag så in i helvete arg, sa Eeva-Liisa. Jag talade om för honom vilket satans besvär vi haft att få tag i hans villa. Till slut skrek jag att om inte huset duger kan du ta dina väskor och flytta vart fan du vill!

Han blev förskräckt och tassade skyndsamt iväg.

Eeva-Liisa skrattade åt minnet. Hon var lång och kraftig och säkert mycket respektingivande när hon blev förbannad.

Neruda däremot var fullkomligt nöjd med inkvarteringen. Men han hade kommit på enkel biljett och begärde att få hemresan till Santiago betald.

– Vi hade ju inget val så vi skaffade biljett åt honom via Moskva där han skulle stanna några dagar.

I Moskva bad han de ryska kamraterna om biljett hem. Sedan gick han till en resebyrå med den första biljetten och försökte få ut pengarna för sträckan Moskva-Santiago, men kamraterna där ringde till oss och fick veta hur det låg till.

Eeva-Liisa skakade sitt blonda huvud. Jag tänkte på den gamla sanningen att ingen är stor i sin tjänares ögon.

Röda armén

Vi talade om Röda armén. Tyskarna underskattade den grundligt, sa Wladyslaw. Dessa preussare med sitt organisationsdille har ju förlorat alla större krig. De kan inte få in i sina plåtskallar att folk som är annorlunda kan ha något att komma med.

Han berättade hur Röda arméns drog genom hans hemstad i östra Polen. Tyskarna hade retirerat västerut kvällen innan.

Först kom tanks i långa kolonner. Fönsterrutorna klirrade, väggarna kved, hela stan skakade. Hundratals tankbilar med motorbränsle följde vidundren.

Sedan kom soldaterna. Förbanden i täten åkte med bepansrade lastbilar. Efter bilarnas långa rader kom infanteristerna, fotfolket. De vällde fram i flockar, fyllde gatan i hela dess bredd, gick och gick i tusental, i tiotusental, oavbrutet, timme efter timme.

Wladyslaw berättade att han stod i ett fönster på andra våningen vid huvudgatan och såg dem tåga förbi med ränslar och kpistar. Stövlarnas järn smällde mot gatstenarna, klamp, klamp, klamp.

Han stod kvar och tittade tills det blev mörkt och hela natten, förhäxad. Strömmen av soldater var som en naturkraft, omöjlig att hejda. Ständigt fler män kom, unga och medelålders, tramp, tramp, tramp.

Hästdragna kokvagnar och foror följde soldaterna. Emellanåt körde lastbilskonvojer förbi med granater och andra förnödenheter. Traktorer och lastbilar bogserade oändliga rader av kanoner och stalinorglar.

Månen gick upp och lyste över stan. Elverket hade tyskarna sprängt som avskedshälsning. Röda arméns tågade genom stan ända tills morgonrodnaden färgade himlen i öster.

Polackerna jublade inte, grät inte. De teg och såg på. Några talade lågmält med varann om vad som nu skulle hända med Polen.

På tundran

Att vi hamnade utanför stan var säkert mitt fel. Det förstod jag snart men jag aktade mig för att säga det till de andra.

Första dagen i Östberlin kördes vi i taxi från hotellet och installerades i Freie Deutsche Jugends högkvarter på Unter den Linden. Trasiga Brandenburger Tor och Västberlin låg inom synhåll. Ryska och brittiska soldater strosade utmed zongränsen. Även poliser vakade på bägge sidor.

Vi fick några kontorsrum högt upp i FDJ:s väldiga ämbetsverk där sju hundra unga människor i produktiv ålder hölls sysselsatta. Vid lunchdags gick vi ner till matsalen och väckte stort uppseende.

Det spred sig som en löpeld att vi kom från Budapest där Röda armén krossat upproret några dagar tidigare. Ingen av de andra kunde ett ord tyska och jag talade inte språket så värst heller, men tillräckligt för att kunna berätta.

Jag sa som det var, att det väpnade upprorets ledning bestått av unga kommunister vid universitetet som uteslutits ur ungerska arbetarpartiet för att de protesterat mot den stalinistiska politiken. Åtskilliga av dem som vågat öppna käften hade suttit åratals i fängelse.

Det jag hade att berätta stämde inte alls med den östtyska propagandan. Jag skrädde inte orden och var snart omgiven av minst hundra unga blåskjortor av båda könen; alla i FDJ hade blå skjorta.

Ansvariga högre funktionärer ingrep för att få tyst på mig. När det inte lyckades föste de helt enkelt undan lyssnarna. De tre mest ansvariga var mycket upprörda över att jag inte uppförde mig som en god kommunist och teg om det jag visste. Men jag var inte någon god utan en ilsket oppositionell kamrat.

Framåt eftermiddagen kom en delegation mycket ansvariga tyska kamrater och meddelade att våra måltider hädanefter skulle serveras i kontorsrummen där vi arbetade. Dessutom skulle vi följande dag flytta från hotellet till ett FDJ-ägt härbärge 35 km sydöst om Berlins centrum. Som skäl angavs bristen på hotellrum. Stora delar av stan låg fortfarande i ruiner.

Vi fick var sitt östtyskt Ausweis, ett identitetskort som skulle visas upp varje gång man passerade gränsen mellan Östberlin och landet, eller unsre Republik som FDJ-arna sa. En liten buss fraktade oss förbi Grünau och Königs Wusterhausen till en vit kåk vid stranden av en sjö.

Bredvid chauffören satt Ernesto som flytt undan Francos snokande säkerhetspoliser och bakom dem André från en av Paris förstäder och hans fru. Marjorie kom från Toronto, Alvarado från Caracas och Ulla och jag från Göteborg.

Vi var vad som i stort sett återstod av redaktionen för månadstidningen Jeunesse du Monde, som på spanska hette Juventud del Mundo, på engelska World Youth, på tyska Weltjugend och på svenska Världens Ungdom. Tidningen gavs också ut på ryska, polska, ungerska, rumänska och kinesiska men dessa editioner hade egna redaktioner i respektive länder.

Paul som talade närmast ofattbar australisk engelska hade stannat i Prag för att snarast återvända till Budapest och likadant var det med Fukuda från Japan, Mitra från Indien och Saad från Sudan.

Härbärgat vid sjön var ett gammalt värdshus, byggt i början av seklet. Novemberkylan trängde in genom de tunna brädväggarna. Föreståndaren Heinz berättade att det bara brukade användas enstaka gånger vintertid för korta konferenser.

– Men i går eftermiddag fick jag telefonbesked om att börja elda för fullt i kaminerna. Min fru Erna har bäddat åt er och gjort i ordning kvällsvard.

Vi bänkade oss runt ett gemensamt bord i matsalen. Kvällsvarden bestod på tyskt vis av tunna skivor mörk surdegslimpa med flera sorters korb och rullsylta, leverpastej, sillsallad, ost, öl och te. De andra såg ganska tveksamma ut och smakade försiktigt på den främmande födan.

Trakten vi hamnat i var vacker med många sjöar. Somliga av dem bands ihop med kanaler till långa vattenvägar. Sommartid gjorde passagerarbåtar i den sk Vita flottan regelbundna turer från Berlin ut i detta vattenrika område, kantat av skog och hedar. I folkmun kallades det tundra.

Första veckan satt jag uppe halva nätterna och skrev ett par långa artiklar om orsakerna till upproret i Ungern. Jag skickade dem till Ny Dag. Senare kom jag till Stockholm och sökte upp tidningens chefredaktör Gustav Johansson.

– Dina artiklar är bra, sa han, men du fattar väl att jag inte kan publicera dom!

Han verkade brydd, betraktade mina skor och tyckte att de såg väldigt slitna ut. Vi följdes åt till kassan och han ordnade ett honorar på 40 kr till ett par nya skor.

Varje morgon på tundra satt vi i bussen och väntade på Marjorie. Hon var en riktig sömntuta och hann sällan få i sig någon frukost. André hade snappat upp att fort heter schnell på tyska och ropade: Schnell! Schnell! när hon kom kutande på sina långa älgben.

Jag tänkte på hur ordet på sin tid försvenskats till snälltåg. En tur och retur Ystad-Haparanda tack, med det snällaste tåget.

Korridorerna i FDJ:s högkvarter var ordentligt tilltagna både på längden och bredden. Vi som kom från Budapest talade sinsemellan om att åtskilliga av de unga tyskor som arbetade där också var ovanligt breda. Anledningen, sa vi, var nog att det skulle bli så tomt i korridorerna annars.

Efter ett par veckor på Unter den Linden fick vi flytta till ett tidningshus på Kronenstrasse där Verlag Junge Welt höll till. Vi tilldelades några kontorsrum på femte våningen. Hissen fungerade i allmänhet och knarrade hemtrevligt efter ett halvt sekels tjänstgöring.

Kvarteren runt om låg mestadels i ruiner. Rester av byggnader formade säregna skulpturer. Det fanns nästan ingen gatubelysning. Kvällar med månsken kunde detta månlandskap bli mycket vackert.

Verlag Junge Welt gav ut ett tjog tidningar och tidskrifter. Några var dagstidningar och arbete pågick dag och natt i huset. Andan var friskare än i maktens ungdomsboning på Unter den Linden.

Det fanns bitska kritiker bland journalisterna. Inte i spalterna förstås, där var det täfft, utan privat. En berättade historien om indiern på bjudresa i de östeuropeiska folkdemokratierna. När han efter några månader kom hem till Indien vägrade han att ställa upp som talare på kommunistiska möten.

Varför? Det ville han inte svara på. Till slut slank det ur honom att han inte hade kunnat föreställa sig, att dumheten kunde utvecklas så hastigt i något samhällssystem.

På Kronenstrasse förstärktes vår internationella redaktion med Gerhard, ansvarig för den tyska upplagan. Han fick reda på att jag ibland gick över sektorsgränsen till Västberlin och gjorde stor affär av saken på ett redaktionsmöte.

– Jag har ju svenskt pass, sa jag, det är giltigt i alla länder utan undantag.

Gerhard talade om för mig att jag kunde bli kidnappad av västliga ligor, betalda av CIA. Aber ja! sa jag, då får jag kanske tillfälle att göra mitt livs reportage!

Det var en skenfäktning. Jag förstod mycket väl att jag betraktades som illojal mot den östtyska staten när jag tog S-Bahn över sektorsgränsen till väst. S-tågen och rälsen var för övrigt östtysk egendom.

André, som kom från det stalinistiska franska ungdomsförbundet, tog Gerhards parti och började också fabla om västs farlighet. Jag sa att atmosfären verkade betydligt lugnare i det kapitalistiska Västberlin än i det socialistiska Budapest, där kulorna visslade om öronen.

Mina utfärder till väst diskuterades inte någon mer gång. Till saken hör att André och de övriga hade lämnat Budapest i stridernas början medan Mitra, Charlie, chileneren och jag utsågs att bevaka DUV:s högkvarter och stannade kvar till slutet.

I Östberlin var vissa saker mycket billigare än i Västberlin. Husmödrar från väst åkte över i tusental och köpte bröd, potatis, rotfrukter och andra basvaror. Lönerna var lägre i öst men det komparerades delvis av att hyrorna och gaspriset var mycket lägre och att det bara kostade några ören att åka U-Bahn, S-Bahn och spårvagn.

De ekonomiskt verkligt privilegierade bodde i öst och arbetade i väst. På växelstugorna i väst fick de fyra östmark för varje västmark och kunde utan vidare fyrdubbla sin lön.

Östberlinarna i gemen åkte över till väst för klädernas skull. De växlade sina östmark fyra mot en för att köpa en nylonskjorta, en blus eller något annat attraktivt. Vanligaste stället att åka till var S-Bahnstationen Gesundbrunnen. Där vimlade det av klädbutiker och växelstugor.

HO Gesundbrunnen sa man i öst, dvs Konsum Gesundbrunnen. Jag brukade åka dit i studiesyfte efter jobbet på lördagarna. Besökarna från öst möttes av en hord propagandister som delade ut trycksaker. Östberlinarna visade ringa intresse. De få som tog emot flygblad och häften slängde dem snart. Marken var vit av papper.

Det fanns också tidningskiosker och jag väntade i timmar för att få syn på någon från öst som köpte en tidning. Jag spanade förgäves. De västberlinska dagbladen var förvisso inte mycket roligare än de östberlinska, men jag trodde det skulle intressera folk från öst vad den andra sidan skrev. Men icke.

Kläder och bananer köpte östberlinarna gladeligen för dyra västmark men inte en tidning för tio pfennig. Först trodde jag de var rädda för att ta med sig en tidning hem. Fast i så fall kunde de ju läsa den i väst och sedan slänga den.

Förklaringen var helt enkelt att berlinarna var dödströtta på både östlig och västlig propaganda. Delningen av stan var inte deras påfund.

I tidningshuset på Kronenstrasse fanns en anslagstavla innanför porten och där satt en väggtidning. Jag brukade börja arbetsdagen med att läsa den.

En morgon hade två typografer skrivit att arkivet nere i källaren kostade för mycket, pengarna borde användas till något nyttigare, arkivet var ju en rätt onödig inrättning egentligen.

Det var en tändande text. Nästa morgon svarade tre rasande arkivarier att utan ett välskött arkiv skulle det inte bli några tidningar alls, arkivet var själva urgrunden i ett tidningshus. Sättmaskiner och typografer däremot kunde man faktiskt hyra var som helst.

Självutnämnda representanter för olika avdelningar och yrken öste därefter dagligen sin galla över alla pappskallar i huset och framhöll sin egen förträfflighet. Det var ett skällande utan like och en fröjd att läsa. Debatten fortsatte flera veckor och var något helt annat än partikommitténs ordinarie förmaningar.

En ryss som talade bra franska var biträdande chef på vår redaktion. Han hette Lev och hade varit reporter på Komsomolskaja Pravda. Tre hundra murvlar arbetade där, sa han.

– Fick man in fem rader i Komsomolskajan så tyckte man att dagen varit lyckad!

Lev berättade om pappersbristen. Tidningen kom ut i miljonupplaga. När sidantalet skars ned från sex till fyra blev kampen om spaltutrymmet ännu hårdare.

Men en vacker dag avskaffade Chrusjtjov pappersministeriet. Ministern fick jobb på ett pappersbruk i Sibirien och ingen behövde längre tillskansa sig en massa papper i reserv och tjuvhålla på sina lager. Marknaden blev med ens relativt välförsedd med papper.

En morgon behövde jag ett nytt färgband till skrivmaskinen och gick till förrådet för att hämta ett. Dörren var låst. Jag frågade Heinrich i skrubben bredvid om orsaken.

– Tidningarna i unsre Republik har sin årliga sparkampanj, sa han och flinade. Vänta några dagar så blir allt som vanligt igen!

Förutom den tyska upplagan trycktes också den franska, spanska och engelska i Östberlin. Den svenska Världens Ungdom, som jag översatte och delvis skrev efter eget huvud, kom ut varannan månad och trycktes i Warszawa. Vi hade också en arabisk upplaga varannan månad.

Karol i Warszawa läste korrektur på den svenska tidningen om Bert var ute på reportageresor för polska radions svenska sändningar. Jag har aldrig träffat en så fenomenal språkbegåvning som Karol. Han var chefredaktör för Världens Ungdom på polska, Mlodziej Swiata, behärskade nio språk och lärde sig nya hela tiden.

En vinter pluggade han finska på fritiden, lyssnade på finska radioprogram och skaffade böcker. När våren kom läste han finska tidningar. Han var lite över trettio.

Tyska Weltjugend skickades gratis till svenska folkhögskolor, ungdomsgårdar, scoutavdelningar och liknande. Jag tyckte det var ett onödigt slöseri. Det fanns ju nästan inga svenska ungdomar som kunde läsa tyska.

Jag tog upp saken på ett redaktionsmöte och argumenterade för att den tyska upplagans gratisexemplar skulle ersättas med engelska World Youth istället. Weltjugends chef Gerhard

blev våldsamt upprörd. Övriga redaktionsmedlemmar tittade undrande på honom. André skyndade sig att föreslå bordläggning.

På nästa redaktionsmöte blev jag attackerad av Gerhard. Han sa att mitt uppträdande diskuterats i FDJ och att han fått i uppdrag att protestera mot att jag lagt mig i interna östtyska angelägenheter.

Jag gapade av förvåning. Och inte bara jag. Vad fan menade han? För mig var det ofattbart att någon kunde ha något att invända mot att gratisexemplaren av tidningen var på ett språk som mottagarna hjälpligt kunde läsa. Det förklarade jag med önskvärd tydlighet och fick majoritetens ja till ändringen.

En av mina östtyska journalistvänner i huset gapskrattade när jag berättade om Gerhards upprördhet. Han förklarade sammanhanget för mig på Jerusalemerstrasses ölstuga, om hörnet från Kronenstrasse räknat.

– Tacka fan för det! Weltjugend är ju så djävla tråkig att man storknar, sa han. Upplagan sjunker. Då vill naturligtvis inte lille Gerhard att du ska komma och föreslå ytterligare en minskning med flera hundra exemplar.

– Aha, sa jag.

– Du vet väl om att han håller på och fixar och får byggt en egen kåk åt familjen. Då duger det inte med sjunkande upplagesiffror. Han kommer att greja det genom att sprida nya gratisexemplar över världen. Skål för alla kommunister av hans sort i unsre Republik!

Ute på tundran fanns det inget att roa sig med om kvällarna, annat än att traska längs sjön och i skogen. På söndagarna brukade vi gå till något värdshus inom räckhåll och kaka eller dricka öl.

Ernesto åkte till Frankrike några dagar och kom tillbaka med fru och barn i skolåldern, en flicka och en pojke. Jag hade ingen aning om att han var gift. Samtalen vid matbordet om kvällarna var på spanska, franska, engelska, tyska och svenska.

Ulla och jag stannade kvar i stan ibland och gick på bio eller någon krog med dans. Det fanns flera på Stalin-Allee och am Alex. Restaurant Budapests zigenarorkester bestod av utklädda tyskar.

Det tog tid att komma hem. Först åkte man S-Bahn tre mil till ändstationen. Sedan buss en halvmil, såvida inte den sista för dagen redan gått. I så fall fick man använda benen. Vi brukade sjunga när vi gick.

Heinz som regerade över vårt härbärge blev sjuk och åkte in för undersökning. När han kom hem berättade han för mig att han hade obotlig cancer.

– Jag överlevde kriget. Nu ska jag dö i sängen. Han blev frispråkigare än förut, sa att nu gav han fan i vad partiet tyckte och berättade långa och invecklade historier om ledande kamrater i trakten som skaffat sig stora villor på folkets bekostnad. Partiavdelningen var ett getingbo av intriger, skumma transaktioner och falska anklagelser. I ledningen vimlar det av opportunister, sa Heinz ilsket. Hederliga kamrater tröttnar, orkar inte spjärna emot.

– Under större delen av mitt vuxna liv har det varit diktatur här, först nazisterna och nu proletariatets självutnämnda företrädare.

Jag frågade hur det kom sig att nazisterna haft så stort stöd i befolkningen.

– För att dom var folkliga. I början var dom väldigt trevliga och ordnade fester med dans om lördagskvällarna på värdshusen häromkring. Arbetslösheten försvann, arbetarna började tjäna bra med pengar och drömma om egen bil. Istället fick vi pansarbilar att åka i.

Heinz berättade om en berömd gycklare som uppträtt på varietéteatrar i Berlin under kriget. En gång hade han två feta svin med sig på scenen, en stor galt och en gammal sugga. Han presenterade dem för publiken.

– Det här är Herr Mann och det där är Frau Mann, sa han.

Publiken vrålade av skratt. Alla fattade direkt att Herr Mann syftade på Hermann Göring, Hitlers tjocke ställföreträdare.

Gycklaren greps efter föreställningen och dömdes till fängelse för skymfande av statsledningen. Men han var omtyckt av befolkningen. Det fanns inte mycket att skratta åt i krigets Berlin. Gycklaren fungerade som säkerhetsventil och släpptes efter ett par månader.

När han tilläts framträda igen var det utsålt långt i förväg. Galten och han kom in på scenen från var sitt håll. Han pekade och alla väntade andlöst.

– För det där feta svinets skull har jag suttit inne i två månader, sa han och jublet steg till orkan i salongen.

Kulturbund

Telefonen ringde i min skrubb på femte våningen i tidningshuset på Kronenstrasse. Det hände inte så ofta. En mansröst sa att det var från Kulturbund. Jaha? sa jag och undrade vilken sorts kulturförbund det kunde vara.

– Vi hörde att ni varit i Warszawa, sa han.

– Jaså, var har ni hört det?

Han svarade undanglidande. Jag hade just återvänt från Warszawa där den svenska upplagan av Världens Ungdom trycktes. Hur fan kunde han veta det? Jag hade åkt tåg som tusentals andra. Det var något skumt med den här gossen och hans Kulturbund.

– Vi skulle gärna vilja träffa er, sa han.

– Vi? Hur många är ni?

– Bara jag och min kamrat. Det ligger en Bierstube på Glinkastrasse alldeles vid Jägerstrasse. Kunde vi inte träffas där?

– Varför vill ni träffa mig?

– Vi vill gärna höra om era intryck från Polen och utvecklingen där.

– Vilken utveckling?

– Ja... den kulturella, ideologiska och... ja... så där allmänt.

Aha, tänkte jag när han sa ideologiska. Den kommunistiska diskussionen då handlade om revisionism och dogmatik. Efter att Gomulka kommit till makten i Polen 1956 klassades det polska partiet som revisionistiskt. Stalinisterna i Östtyskland och på andra håll kallades dogmatiker.

Gomulka var störande med sina revisionistiska idéer om arbetarråd och annat tjafs, men också som personligt exempel. Han envisades med att bo kvar i sin tvårummare i arbetarstadsdelen Praga, där han bott under onådens år efter fängelsetiden. Det anstod inte en östeuropeisk partiledare att bo på det viset.

Herrn från Kulturbund och jag kom överens om att träffas på eftermiddagen. Jag gick till andra änden av korridoren och berättade det för Gerhard, Weltjugends redaktör. Han blev väldigt upphetsad. Enligt honom tydde allt på att det var en spionorganisation i Västberlin. Kulturbund hade han aldrig hört talas om.

Gerhard skulle absolut följa med mig till ölstugan som låg bara några hundra meter från sektorsgränsen. När vi lämnade tidningshuset upptäckte jag att vi var skuggade men sa inget. Den gode Gerhard hade tydligen ordnat eskort.

– Du kan väl gå lite i förväg, sa han när vi närmade oss ölstugan.

En gammal BMW med östtyska nummerplåtar stod parkerad utanför. Två män i 30-årsåldern klev ur och hälsade. Den ene började prata om Kulturbund men hann bara säga några ord innan Gerhard kom fram och i myndig ton krävde att få se deras identitetskort.

Han som stod närmast öppnade rocken en smula. Gerhards röst förändrades tvärt och fick ett fjäskande tonfall.

– Kamraterna är från Kulturbund, en organisation för kulturella aktiviteter av olika slag, sa han, dom vill gärna ha ett samtal med dig.

– Ja varsågod, sa jag.

De båda kulturbundarna föreslog att jag skulle följa med dem till Kulturbunds lokal. Gerhard återvände till tidningshuset. Jag satte mig i bilen och såg genom bakrutan att han pratade med överrockarna som följt oss.

Bilen rullade genom Prenzlauer Berg mot Pankow och stannade utanför en port. Vi åkte hiss upp till fjärde våningen. Kulturbund stod det på en diskret dörrskylt.

Jag tittade mig omkring i lokalen. På väggarna satt ett par propagandaaffischer. Inte en tavla, inte en bok, ingenting annat än ett bord och några fåtöljer.

De tog av sig mössorna. Bägge hade kortsnaggat hår och verkade vältränade. En frågade om jag ville ha te och gav order genom en dörr. Tekannan och kopparna som en kvinna bar in åt oss var det enda som hade en kulturell prägel.

Jag frågade varför de sökt upp mig, en utlänning, för att prata om Polen och fick till svar att de var intresserade av all slags information.

– Jaha, sa jag, gillar ni Hlasko? Det blev knäpptyst tio långa sekunder.

– Njae, sa den ene dröjande.

– Ni känner väl till honom?

– Vi är nog inte så välinformerade, sa den andre. Var man det ringaste intresserad av polsk kultur måste man åtminstone hört talas om den unge författaren Marek Hlasko. Hans debut med novellsamlingen Första steget i molnen diskuterades ivrigare än något annat i Warszawa.

Även internationellt hade Hlasko hunnit bli ett namn. Han representerade något nytt, en rå realism i bjärt kontrast till de söndagsskoleberättelser som dittills varit alltför vanliga på den socialiserade bokmarknaden.

Jag pratade ett tag om honom och om grafikerna Lenica och Mlodozieniec och deras berömda filmaffischer. Själv hade jag flera stycken hemma i byrålådan. De trycktes på samma tryckeri som tidningen jag gjorde och en vaktmästare där försåg mig.

De båda kortsnaggade lyssnade artigt och jag undrade var mikrofonen satt. I bordsskivan antagligen, en underlig träkonstruktion med inlagda mässingsplåtar. Jag gick bort till fönstren

och bredde ut mig om modernt polskt måleri. De blev nervösa och uppmanade mig enträget att återvända till fåtöljen och sitta bekvämt.

Ingen av dem verkade veta något om kulturfrågor, vare sig polska, tyska eller andra. Nu låter jag käften gå, tänkte jag och babblade på om teater och litteratur, ekonomi och politik i en enda röra. Jag hittade på namn, uppfann poeter och politiker som inte existerade.

Vartenda infall jag fick, vare sig det handlade om slaktsvin eller essäer, slank med i svadan. Jag bemödade mig inte det minsta om att tala tydligt. Sluddrandet gjorde mig ibland så full i skratt att jag endast med svårighet kunde behålla en mulen uppsyn.

Tanken på de arma sekreterare som skulle renskriva min gallimatias inspirerade mig ännu mer. Mitt snackande svävade i cirklar och spiraler, jag sa emot mig själv, påstod en sak och samtidigt motsatsen, försvarade både revisionistiska, dogmatiska och andra ståndpunkter, vecklade in mig i obegripliga resonemang och kryddade med elaka vitsar, made in Poland.

De skruvade sig olustigt men försökte inte hejda mig. Jag pratade i bortåt tre timmar och gick ibland fram till fönstren. Plötsligt blåste en polsk flagga ut från stången över porten på andra sidan gatan. Det var nära att jag kom av mig då jag insåg att Kulturbund faktiskt höll till mitt emot polska ambassaden.

Trots flera koppar te blev jag till slut torr i käften och förklarade att jag inte hade mer att säga. Det syntes tydligt att de gärna ville be mig fara åt helvete. Jag kan komma tillbaks en annan gång, sa jag i dörren. De förklarade med en mun att det behövdes inte.

Nere på gatan började jag skratta så högt att folk vände sig om.

Svenskgänget träffades på kvällen och jag berättade om Kulturbund. Lynn hetsade upp sig och ville att vi i partigruppens namn skulle skriva till SKP-ledningen i Stockholm och kräva att den protesterade hos höga vederbörande i Östberlin. Hon tyckte att jag blivit utsatt för ett övergrepp som vi inte skulle finna oss i.

– Äh, jag skiter väl i deras så kallade Kulturbund och tjockskallarna där. Jag tyckte det var kul, sa jag. Vad begär du egentligen? Att säkerhetspoliserna ska vara mera begåvade här än hemma i Sverige?

Hon gav med sig. Ingemar ryckte på axlarna. Nisse korkade upp en flaska vin.

– Nu finns det en dossier om min opålitlighet här också, sa jag, inte utan stolthet.

Speidel

Demokratisk Ungdoms Världsfederation skulle ha exekutivmöte i februari 1957. Östtyska ungdomsförbundet FDJ stod för värdskapet och bjöd in oss till Buchow, en idyllisk liten stad några mil öster om Berlin.

Jag hade anmält mig som delegat för Demokratisk Ungdom i Sverige och skulle bl a hjälpa Rolf, förbundets nye ordförande, att klara språkbarriärerna. Ett par dagar före avresan gick jag till FDJ:s utlandsavdelning för att ordna detaljerna.

– Du är inte anmäld, sa sekreteraren.

– Jag anmälde mig för en månad sedan.

Hon letade i pärmarna och visade mig en lista.

– Ditt namn är inte med.

– Va? Jag ringde ju hit strax efter nyår!

– Det måste vara en skriftlig anmälan.

Ilskan pyrde i mig. Jag hade tagit för givet att den jag pratat med hade fört in mitt namn på listan. Det hade han säkert gjort också.

– Ge mig ett papper så ska jag skriva en anmälan, sa jag.

– Den måste komma från din organisation, sa hon vasst.

Det var nära att jag kokade över. Men hon gjorde naturligtvis vad hon fått order att göra. Det låg politiska överväganden bakom detta trakasserier om formaliteter.

Ledningen för FDJ tillhörde DUV:s dogmatiska falang, vars främsta namn var Jacques Denis, världsfederationens franske generalsekreterare. För den gällde det att eliminera så många som möjligt av oss revisionister inför exekutivmötet, så att DUV:s president italienaren Bruno Bernini och hans linje blev nedröstad.

Rävspelet om DUV:s politiska linje hade pågått intensivt sedan Ungernupproret slagits ned av ryska trupper. Enligt ryssarna och deras anhängare var det en kontrarevolution som krossats. Den fredsälskande Röda armén hade kort sagt avvärjt ett akut krigshot mitt i Europa.

Ledningen för det kommunistiska ungdomsförbundet i Italien, det största utanför östblocket, hade en mer nyanserad uppfattning. Italienarna insåg att de upproriska ungerska studenterna hade haft folkets stöd och att de högergrupper som opererat i villervallan inte utgjort något verkligt hot. Fast det sa de inte rent ut. Sprickan var djup nog inom DUV, italienare och övriga revisionister ville inte vidga den.

Jag avstod från att tala om för sekreteraren vad jag ansåg om hennes sort och krävde istället barskt att få tala med den ansvarige för FDJ:s utlandsavdelning.

– Varsågod, den här vägen, sa hon medgörligt för enligt hennes hierarkiska sätt att se var jag en överordnad.

Chefen var inte där men hos hans ställföreträdare talade jag klarspråk och sa, att jag tänkte telegrafera direkt till Bernini om FDJ fortsatte att lägga hinder i vägen för mitt deltagande i exekutivmötet. Han mumlade något om missförstånd och bad mig återkomma.

– Jag måste ha besked nu!

– Det går tyvärr inte!

Jag fick vackert vänta och återkomma nästa morgon. Måtte fan ta er, väste jag och gick. När jag kom dit igen krävde jag att få telefonnumret till DUV:s tillfälliga sekretariat i Buchow. Nej, det gick inte, men efter ett raseriutbrott fick jag låna en telefon och blev kopplad till sekretariatet. Jag bad att få tala med Charlie Coutts och någon hämtade honom.

– Dom stalinistiska korpralerna gör vad dom kan, sa Charlie när jag kortfattat redogjort för min situation, vänta i luren så går jag och pratar med Bernini.

En stund senare kom Berninis sekreterare och bad mig lämna över luren till FDJ:s utlandsansvarige. Efter samtalet blev han en annan människa, inga hinder fanns längre. Jag skulle köras i bil till Buchow samma dag klockan fem. Tack, men jag kan ta tåget, sa jag. Nej, inte tal om det.

Exekutivmötet var förlagt till några byggnader i en park. Rolf hade åkt tåg från Stockholm och kom dit strax efter mig. Jag informerade honom om den politiska strid som förestod och försökte bedöma styrkeförhållandena. Ingenting var på förhand givet.

Han såg tvivlande ut, trodde att jag överdrev. För honom var det kanske ofattbart att italienare och andra kunde ifrågasätta Moskvans visdom. Det var tydligen bortkastad möda att försöka övertyga honom om vad som jäste under den formella vänskapen. Han föredrog att snacka med norske Per från Oslo som var lika blåögd.

Dagordningen hade två huvudpunkter. Först skulle DUV:s politiska linje framöver diskuteras och beslutas. Det skulle ta en dag enligt tidsschemat. De återstående tre dagarna skulle viggas åt i huvudsak praktiska problem inför den kommande Sjätte Världsungdomsfestivalen i Moskva i slutet av juli.

En del delegater från DUV:s medlemsorganisationer i avlägsna hörn av världen hade rest i månader för att komma till mötet i Buchow. Båtresor tog lika många dagar som flyget tog timmar men flygbiljetter var bra mycket dyrare och det avgjorde saken.

Sydamerikaner trängdes med asiater och afrikaner. Men det var européer som hade makten i DUV, främst ryska, franska och italienska kommunister. Östeuropeiska skattebetalare finansierade verksamheten. Det var likadant i alla kommunistiskt dominerade internationella organisationer.

Efter välkomsttal och inledande rapporter brakade diskussionen igång om vad DUV skulle användas till framöver. Stalinisterna gick till offensiv mot den samarbetslinje med västorienterade ungdomsinternationaler som DUV försiktigt slagit in på.

Några sydamerikaner tog eld och försvarade i mäktiga ordkaskader de revisionistiska ansträngningarna att umgås med oliktankande. Asiaterna var mera lågmälda. Deras och afrikanernas problem hade helt andra dimensioner än européernas ideologiska bekymmer.

DUV:s exekutivmöte var en stor nyhet i DDR. Dagstidningarna hade artiklar på första sidan samma dag som det började. Man behövde inte läsa texten för att få reda på deras ståndpunkt, det räckte med att betrakta bilderna på Jacques Denis. Ingen hade någon bild på Bruno Bernini.

Charlie och jag och likasinnade kallade generalsekreteraren för Jac Geni. Han hade låtit sig intervjuas i TV och lärt sig några hälsningsord på urusel tyska. Han log segervisst med sin breda käft.

När första dagen gått hade mötet inte kommit till något avgörande om första punkten på dagordningen. Debatten fortsatte med stegrad intensitet nästa dag och tidsschemat sprack fullständigt. Dogmatikerna ville att DUV och alla dess medlemsorganisationer skulle starta en stor kampanj mot Nato med general Speidel som främsta måltavla.

Speidel, en av Hitlers övervintrade generaler, hade nyligen utnämnts till överbefälhavare för Natos landstridskrafter i Europa. Utnämningen var ett hån mot alla som kämpat i motståndsrörelserna eller på annat sätt mot Hitlerväldet under andra världskriget.

Revisionisterna tyckte också att utnämningen var upprörande men ville inte spilla allt krut på Speidel. En breddning av DUV:s politik och arbetsformer var mycket viktigare.

När en österrikisk delegat hetsigt argumenterade för den föreslagna kampanjen, byggd kring ett enda namn, något framförallt franska kommunister var experter på, hördes plötsligt ett rop från ordföranden i Italiens kommunistiska ungdomsförbund:

– Vad ska vi göra om Speidel dör?

Österrikaren i talarstolen kom av sig och i tystnaden hördes en teatervisning från ordföranden i Nennisocialisternas ungdomsförbund:

– Och vad ska DUV göra om jag dör?

Ett fniss for genom salen. Den kompakta kommunistiska majoriteten fattade vad han syftade på. Att han deltog var i stort sett det enda beviset på politisk mångfald i DUV.

Debatten hårdnade efterhand. Det märkliga var att ryssarna teg. Annars brukade alltid någon ryss ange tonen från början.

Sydamerikanerna var de argaste motståndarna till kampanjen mot Speidel. Nato var inte en allt överskuggande politisk fråga i deras världsdel.

En kines antydde i diplomatiska vändningar att Nato inte var den avgörande frågan i Asien heller. En stund senare stod Komsomols ordförande Sjeljepin i talarstolen. Med en dramatisk gest visade han oss en bunt maskinskrivna papper.

– Det här är det tal jag kommit hit för att hålla, ett tal som Komsomols ledning grundligt diskuterat och enats om, sa han och körde ner pappersbunten i kavajfickan. Det jag nu tänker säga har jag inget mandat till! Men jag tar risken!

Alla öron stod på skaft och simultantolkarna sattes på ett svårt prov. Han talade fritt i tio minuter, gick igenom de viktigaste argumenten i debatten, förklarade att han inte ville vara med om att splittra DUV och gav sedan tydligt och klart sitt stöd för Berninis linje.

Effekten var oerhörd. Jac Geni bleknade. Flertalet delegater applåderade vilt och stampade med fötterna. Förvirringen var stor bland dogmatikerna. Några sadlade om direkt. Andra blev fullkomligt lamslagna.

Alla var vid det laget ganska utpumpade. Vi hade redan använt två dagar och det var långt lidet på den tredje. Många stod fortfarande på talarlistan. Diskussionen fortsatte hela eftermiddagen, kvällen och halva natten innan den första huvudpunkten på dagordningen avverkats.

Bernini hade vid det laget rökt så många cigaretter och argumenterat så länge i utskottet, som formulerade resolutionen om DUV:s politiska linje, att han tappat rösten och fick skriva lappar istället. Men han såg jävligt glad ut.

I korridoren utanför väntade nervösa östtyska reportrar som till slut fattat att de hållit på fel häst. – Låt dom vänta, viskade Bernini hest och leende. Charlie satt också i utskottet. Han hade rösten kvar, inte för att han pratat mindre utan för att han slutat röka när fyradagarsmötet började. Så gjorde han alltid inför ansträngande möten. Viljestyrcan var det inget fel på.

Han hade varit brittisk imperiesoldat i Malacka vid andra världskrigets början, tillfångatagits av japanerna och skickats till det beryktade järnvägsbygget genom Burmas urskogar. Att klara sig där krävde stark vilja. Mindre än hälften överlevde.

Fjärde dagen i Buchow började vi redan klockan åtta. Ingen hade hunnit sova mer än tre–fyra timmar men varenda en kom i tid. Alla olösta frågor inför den stundande festivalen i Moskva skulle redas ut denna sista dag. Arbetstempot var högt och pratkvarnarna klubbades obönhörligt av efter tre minuter.

På kvällen bjöd FDJ på ett hejdundrande kalas med massor av mat och dryck för att reparera sina politiska klavertramp vid mötets början. FDJ-ledarna gick runt och pratade med de obetydligaste delegater och bemödade sig verkligen, skålade oavbrutet och talade försonande.

Jac Geni gjorde också vad han kunde. Han hade redan förvandlats till den främste förespråkaren för Berninis linje och talade samförstående med alla ledande revisionister.

– Den mannen byter ståndpunkt som andra byter strumpor, sa Charlie.

Stalin-Allee 586

I början av 1957 köpte jag en Rheinmetall reseskrivmaskin i Östberlin och fick ett å ditsatt – ä och ö finns ju i tyskan. Maskinen har fungerat utan mankemang sedan dess, har aldrig gått sönder, bara fått en översyn vart femte år eller så.

Nog går det att göra saker som håller.

Skrivmaskinsköpet länsade min magra kassa. Lönen jag fick var inget att skryta med och skulle dessutom räcka till underhåll åt lilla Tove som jag övergett.

Jag började extraknäcka på Deutsche Rundfunk, östtyska radion, för att få ihop lite slantar. Radions utlandsavdelning sände bl a på svenska och där jobbade Nisse, Lynn och Ingemar.

Tillsammans utgjorde vi en liten svenskkoloni i Östberlin. Maj som var östtysk medborgare och äldst var gift med författaren Willi Bredel. Vackra Maj hade bott i Moskva under kriget och gift om sig där med Willi. Ulla som jag bodde ihop med var yngst.

Deutsche Rundfunk betalade bra. Jag brukade berätta om vardagslivet i Berlin och ibland gjorde jag kåserier. Östtyska tjejer skötte inspelningstekniken. De kunde inte svenska men var trots det fenomenalt snabba att klippa bort mina felsägningar och klistra ihop tejpigen igen.

En gång fick jag förtroendet att åka till Leipzig och intervjua en svensk ryttare som deltog i tävlingar där.

Han var glad och nöjd med arrangemangen, bortsett från ett par anmärkningar mot några detaljer i stallet där hästen stod.

I Berlin blev den ansvarige tyske kamraten på radion skräckslagen på grund av den obetydliga kritiken. Jag sa åt honom att det var en löjlig reaktion. Då tänkte han stoppa intervjun. Jag skiter i vilket, sa jag. Till slut övervann han sin feghet och gav klartecken.

Östberlinarna lyssnade mangrant på radio RIAS i Västberlin för att få den egna radions upplysningar kompletterade och korrigerade. Ibland polemiserade Deutsche Rundfunk mot sådant som sagts i RIAS, fast utan att ange källan. Det var tysk-tysk ideologisk skuggboxning.

Radiohuset låg i Oberschöneweide, långt bort på den oändliga Nalepastrasse. Vinden hade fritt spelrum i de förstörda kvarteren, ruindammet virvlade i luften. Närmaste spårvagn gick på Edisonstrasse vid bron över Spree.

Jag och de andra på Jeunesse du Monde's internationella redaktion bodde inte längre i härbärgets på tundran utanför Berlin. André och Ernesto med familjer hade fått lägenheter i stan.

Ulla och jag delade numera rum på FDJ-härbärgets i Lichtenberg, bortom den nybyggda delen av StalinAllee. Marjorie hade ett rum i samma korridor och Alvarado ett i våningen under.

Föreståndaren på vårt Wohnheim hette Karl, en from gammal kommunist som inte förmått klättra. Han var nöjd med sin syssla och god vän med alla unga som fått rum i huset. Man fick gärna låna hans telefon, husets enda. Han var hjälpsam och snäll och bjöd ibland på ett glas.

Vi hade ett gemensamt kök med gasspis på varje våning och ett duschrum med gasvärmare för vattnet. Värmaren var urgammal och lagades en gång i veckan av Karl och vid allvarligare symptom av en rörkrökare. I väntan på reparation fick man duscha kallt eller avstå.

Karl skötte utdelningen av rabattkuponger för smör och kött. Tvåprissystemet gällde bara dessa varor. Med kuponger blev köttet billigt, utan var det svindyrt. På smör var skillnaden

mindre. Det låg en slakteributik snett över gatan bredvid en speceriaffär. Frukt och grönsaker såldes i en källarlokal.

Om hörnet fanns en Kneipe där järnvägsfolket trattade i sig öl. Krogen låg nära Bahnhof Lichtenberg som även hade ingångar till S-Bahn och U-Bahn. Under viadukten dundrade ständigt olika sorters tåg.

Enkel husmanskost serverades på krogen. Hade man bråttom kunde man ta korb med bröd och ett glas Helles. Det var öppet från gryningen till midnatt.

När järnvägarna fått avlöning satt konduktörer och banarbetare, eldare och lokförare vid alla bord och drack. De uniformerade kvinnorna söp lika friskt som männen. Ibland sjöng alla så väggarna bågnade. Jag såg aldrig några som slogs.

De flesta vid järnvägen var äldre och medelålders. Deras erfarenheter av krig och död var omfattande. Grymhet och elände hade inte gjort dem bittra utan vänliga. De talade om vardagliga saker, samhällsliga frälsningsläror hade de fått nog av.

Nisse hade fått för sig att han och jag och Ingemar skulle översätta en verkstadshandbok för personbilen IFA, som östtyskarna i någon mån börjat exportera till Sverige. Bilen kallades spånkoffert av svenskarna och var ett sentida plagiat av mellankrigstidens DKW. Översättningen skulle ge hyfsat med pengar.

- Jag kan inte tillräckligt av språket, sa jag.
- Tyskan klarar Ingemar och jag hjälper till, sa Nisse. Vi har redan börjat.
- Vad ska ni använda mig till då?
- Du som kan bilar ska se till att facktermerna är rätt översatta.
- Är du ding i bollen? Inte kan jag alla facktermer! Har du något tekniskt lexikon?
- Nää.

Vi träffades en kväll för att titta på några sidor av översättningen. Somliga termer lät fullkomligt knasiga.

- Hitta på något bättre då, sa Nisse.
- Man kan för fan inte hitta på tekniska termer, sa jag, man måste kunna dem.

Ingemar höll med. Var inte så håglösa, sa Nisse. Ingemar sa att han inte ville vara med längre. Nisse fick lämna tillbaks den tjocka verkstadshandboken.

- Jag försökte få ut lite stålar för det vi översatt men dom där gnetiga typerna ville inte betala en enda pfennig, sa Nisse efteråt.

Hemma i Sverige hade han försörjt sig som tecknare. Bland annat. Jag gick och frös en hel vinter i Stockholm för att jag inte ägde någon överrock, berättade han. När det började våras fick jag honorar för en bok jag illustrerat. Då köpte jag en rock och hängde längst in i garderoben att ha till nästa vinter.

- Men kan du tänka dig, jag glömde bort den där jävla rocken och gick och frös en vinter till!

Nisse hade gjort politiska teckningar också som publicerats i den kommunistiska pressen. En gång ritade han DN:s chefredaktör i talarstolen. Tingsten: – Näst kommunism och åskväder vet jag inget jävligare än fred och avspänning.

Hade man kommit överens med Nisse att ses klockan tolv så kom han halv tre eller tre. Tyskarna på radions utlandssändningar fick spader först men vande sig så småningom vid att han aldrig kom i tid till deras redaktionsmöten. Han gjorde visst bra program.

När det sprack mellan Lynn och Nisse blev han kär i Barbara, en snygg böna från Dresden. Han kom inte i tid till henne heller.

En kväll gick jag till internationella pressklubben på Friedrichstrasse för att kaka lite. Där satt unga Barbara och väntade sedan drygt två timmar. Till slut dök Nisse upp och ursäktade sig så charmerande aningslöst att både hon och jag började skratta.

Jag var nyfiken på DEFA:s filmateljéer och ville gärna se dem, fast helst inte den officiella vägen. En av mina tyska vänner i tidningshuset på Kronenstrasse föreslog ett bluffreportage. Han var fotograf. Du gör lite anteckningar och jag tar några bilder, sa han. Jag fixar in oss bakvägen.

Vi tog S-Bahn genom Västberlin ut till Potsdam i unsre Republik. Fotografen hade ringt till en bekant som arbetade i ateljéerna och så småningom hittade vi den rätta bakdörren.

Fotografens kompis var rekvisitör och skulle skaffa fram allt som behövdes för filminspelningar. Han visade oss en väldig hög med salt. DEFA ligger långt efter tidsplanen, sa han. Vi håller på med vinterfilm mitt i sommarn. Saltet är istället för snö.

– Vad gör ni på vintrarna?

– Då spelar vi in kärleksfilmer vid Östersjöns stränder. Hon och han simmar i månsken med skallrande tänder. Så är det att vara socialistisk filmstjärna.

Jag ställde några frågor till en jäktad regissör, som enligt fotografen var känd för sina skitfilmer och sitt medlemskap i det härskande partiet. Han var påfallande smickrad av den internationella uppmärksamhet han trodde jag representerade.

Sedan högg en blonderad gammal drake tag i mig. Hon var numera statist, förstod jag. Oh! Är ni svensk, utbrast hon och berättade att hon en gång varit primadonna på Alhambra i Stockholm. Jaså, ja den stan känner jag inte till så bra, sa jag, när var det?

– Oh! Det är några år sedan!

– Jaha? När?

– 1911.

Hon försökte vicka på häcken som en ung tjej. Jag tyckte hennes grällt målade ansikte var anskrämligt. Ett moln av parfym omgav den forna storheten.

Rekvisitören berättade om en ungdomsfilm som just blivit klar. Berlin – Ecke Schönhauser... hette den, dvs hörnet på Schönhauser Allee nära zongränsen.

Dottern till en känd politiker i Västberlin spelade den kvinnliga huvudrollen, vilket i öst ansågs politiskt mycket intressant. Hon hette Ilse Pagé. Killen som gjort henne med barn spelades av Ekkehard Shall, en ung skådespelare på Berliner Ensemble, Brechtteatern vid Schiffbauerdamm.

Jag skrev en artikel om filmen för Världens Ungdom och ringde Ekkehard Shall för en intervju. Han föreslog att vi skulle träffas i teaterkantin. Jag frågade hur jag kunde få tag i Ilse Pagé och han sa att det kunde han ordna.

Hon var rätt snygg och bara sjutton år. Han vaktade henne som en hök, svarade även på en del frågor till henne och bar sig åt som en svartsjuk tonårskille, trots att han var bra mycket äldre. Hon hade slutat plugget för att kunna spela in filmen.

– Vad tyckte din farsa om det?

– Han blev oerhört förbannad.

Jag gick till DEFA:s reklamkontor och fick ett dussin bilder att illustrera artikeln med. Även där blev folk imponerade av att jag var från utlandet. Det var tydligt att alla avskydde det kalla krigets isolering och hemskt gärna ville ha kontakt med länder utanför östblocket.

En tidig söndagsmorgon bultade Karl på rumsdörrarna och ropade att alla FDJ-are skulle bege sig till skolor och samlingslokaler. Yrvaken raglade jag ut i korridoren och frågade vad som stod på. Ingen visste.

FDJ-arna försvann utför trapporna i sina blå skjortor. Jag gick in till Karl som hade radion på. Den meddelade att regeringschefen Otto Grotewohl skulle tala.

Grotewohl sa att alla medborgare i DDR skulle gå till närmaste skola eller samlingslokal och byta sina sedlar mot nya efter klockan tolv. Lokalerna skulle vara öppna till tio på kvällen. Därefter blev de gamla sedlarna värdelösa. Aktionen var riktad mot valutaspekulanterna i väst.

Jag tog S-Bahn till Gesundbrunnen i Västberlin. Växelkontoren där var öppna söndag som vardag. Liksom klädbutikerna.

Stor förvirring rådde. Jag gick in på ett växelkontor, räckte fram fyra östtyska tior och sa att jag ville köpa tio västmark.

– Nej, nej, det går inte, sa kassörskan.

– Jaså, varför inte?

Hon lät frågan gå vidare till en tjock karl bakom ett skrivbord i borte änden av lokalen. Nej, skrek han ilsket, vi tar inte emot några sedlar från Sovjetzonen.

– Varför inte, ropade jag.

Han reste sig, högröd i ansiktet, förbannade kommunisterna på andra sidan och försvann in i ett angränsande rum. En annan tjockis kom in från gatan med en liten resväska som han hivade upp på disken och öppnade. Den var packad med östmark.

Kassörskan ropade på chefen. Han kom och ett våldsamt gräl bröt ut. Skällsorden haglade. De båda hade tydligen gjort lysande valutaaffärer ihop men nu var allting åt helvete, såpass förstod jag.

Han med väskan hötte med en sedelbunt. Kassörskan försökte lugna honom. Han röt åt henne att hålla käften. Sedan kom det in en till och skrek ännu högre. Han tog upp en sedelbunt ur rockfickan och slängde den i väggen.

Vid ingången till S-Bahn försökte en småhandlare sälja östmark åt mig till dubbel kurs. Jag äger inte en enda västmark, sa jag men han lyssnade inte. Ni får fyrdubbel kurs, sa han, femdubbel om ni vill, tjugo för en!

Jag for tillbaka till Östberlin och gick till skolan i Lichtenberg. Där var det kö. En gammal tant gick förbi allihop. Pensionärer och invalider har förtur, stod det på en textad lapp vid dörren.

Folk i kön verkade ta extrabesväret med gott humör. Alla diskuterade det fantastiska i att berörda myndigheter lyckats hålla operationen hemlig. Ingen hade anat någonting.

– Das war sauber gemacht, sa en karl och gapskrattade. Många instämde.

Och visst var det snyggt gjort. Den ofantliga mängden nya sedlar till en befolkning på sjutton miljoner hade tryckts under absolut sekretess och först på söndagsmorgonen fraktats till alla orter i landet.

Klockan åtta kom radions vädjan till frivilliga att rycka in och fyra timmar senare började växlingen. Man fick byta tre hundra mark i gamla sedlar mot nya. Den som hade mer fick kvitto på resten och kunde ta ut beloppet hos någon sparkassa följande vecka.

Radio RIAS förkunnade att ingen fick behålla mer än tre hundra mark, resten konfiskerades av staten. Det var en medveten lögn i den vanliga propagandastilen.

Senare meddelade RIAS att Västberlins senat satt i extra sammanträde sedan morgonen. På eftermiddagen förklarade senaten i en kommuniké att aktionen kommit mycket överraskande. Enligt senatens beräkningar fanns det cirka en miljard östmark på västsidan som nu blivit värdelösa.

Henning och Cita, partikamrater från Göteborg på väg till Polen, stannade i Berlin ett par dagar. Vi i svenskkolonin träffade dem och berättade om DDR. Lynn kom med drastiska exempel på byråkratins tröghet och vi andra bidrog med egna erfarenheter. Henning blev upprörd på socialismens vägnar.

– Hur kan det komma sig att ni som bor här är så negativa?

– Ja, hur kan det komma sig, sa Ingemar på sitt sarkastiska vis.

Nisse fick gulsot och hamnade på sjukhus. När han repat sig uppmanade läkarna honom att avstå från sprit den närmaste tiden. Alkohol kunde vara livsfarligt.

– Inte är det någon fara med mig, sa Nisse i telefon, dom ska då alltid överdriva.

– Du får nog ta det försiktigt ett tag, förmanade jag.

– Äh vad fan, nu har jag varit torrlagd en evighet. Kan du komma till krogen vid torget här i Karlshorst i kväll klockan åtta?

– Du din sengångare kommer ju aldrig i tid.

– Jo i kväll, jag lovar!

Han kom redan halv nio. Jag satt och åt kalvstek. Ulla hade åkt hem till Göteborg och börjat jobba. Jag hade så att säga blivit ungtkarl igen.

Det var fullt på det minimala dansutrymmet. Musikerna spelade en populär schlager och alla sjöng med, även kyparna:

Ich weiss was
Ich weiss was
Ich weiss was
Dir fehlt...

Nisse beställde ett glas rom. Ska du inte äta, frågade jag.

– Nää, jag har inte gjort annat än käkat i flera månader.

Spriterna var mycket billiga. Konjak kostade en och femton glaset, rom bara åttiofem pfennig. Brännvin var ännu billigare. Myndigheterna hade fått den fantastiska idén att sänka spritpriser skulle leda till minskad konsumtion. Befolkningen gladdes sig.

Efter några glas rom ville Nisse åka till Klub Junger Künstler inne i centrum. Vi fick tag i en taxi. Den svängde vänster från Rathausstrasse in på Klosterstrasse och stannade vid ett nybyggt kvarter. Musik sipprade ut genom dörren. Fönstren var täckta av tjocka draperier.

Vid borden satt unga människor och diskuterade. Alla rökte och drack. Några dansade på en ledig plätt mitt på golvet. I det inre rummet fanns en bardisk. Vi trängde oss in där och beställde konjak.

En kille kom och ville se våra medlemskort. Vi är utlänningar och kan inte få några, sa Nisse. Sist jag var här betalade jag två mark till kassan istället.

Kassören tyckte det räckte med en mark eftersom det snart var midnatt.

Östberlins unga konstnärer ägde klubben, målare, författare, bildhuggare, filmare och andra. En gång i veckan var det möte med diskussion om konstens villkor och mening. Kritiken mot det kulturella myglandet i DDR blev stundom så besk att myndigheterna stängde klubben. Någon månad senare brukade den öppna igen.

Bredvid mig stod en tjej i åsittande svart och drack gin genom sugrör. Hon hade nyligen varit porträtterad i en månadstidskrift jag läst. Att stå modell, löd rubriken. Jag kom ihåg fotot av hennes starka kropp och intervjuvaren.

– Obehagligt? Inte alls. Det är mitt jobb att stå naken. Jag lever av det. Målarna gillar mig för att jag är uthållig.

Jag frågade om hon ville dansa. Vi trängde oss fram till dansgolvet. Hennes stora bröst buffade mot min skjorta.

Ett gäng kånkade in instrument genom dörren. Vilka är det, frågade jag. Dom är från andra sidan och brukar komma över hit när dom slutat sitt engagemang för kvällen, sa hon. Dom är bra.

Västberlinarna plockade fram instrumenten ur fodralen och satte igång. Mera, ropade publiken och applåderade vilt efter varenda låt.

Klockan blev fyra och jag tyckte det var dags att gå hem. Ha inte så bråttom, sa Nisse och beställde mera konjak. Jag gick.

Tre våningar under Alexanderplatz satt vardagsklädda män och kvinnor i tunnelbanevagnarna och klippte sömnigt med ögonlocken.

– Zurückbleiben! ekade högtalarna och tåget gled iväg.

– Berliner Zeitung! Neues Deutschland! ropade en gammal tidningsgubbe i sliten överrock på perrongen i Lichtenberg. Han sålde tjugo BZ för varje ND.

Jag stod på viadukten och såg dagen gry. Flockar av människor myllrade in genom dörrarna och kom ut på S-Bahn-perrongen. Kvinnor i vita skyddsrockar sålde öl och bouletter i HO-kiosken. Jag traskade hem till mitt rum i FDJ Wohnheim, Stalin-Allee 586.

Nisse ringde på eftermiddagen.

– Du hör, jag överlevde, sa han, doktorerna överdriver jämt. Jag har bara lite kopparslagare.

– Tur att levern höll, sa jag.

Senare på året var både han och jag i Stockholm några dagar. Vi träffades en kväll på Tennstopet i Klara. Nisse kom i sällskap med Birger Vikström. Honom hade jag inte träffat förut men jag hade läst hans satiriska böcker.

Den senaste hette Dubbelkrut och var utgiven på eget förlag. Han hade med sig en trave till försäljning och fiskade upp ett exemplar ur resväskan. Författaren/förläggaren hade även illustrerat boken med egna teckningar.

Den sannfärdiga berättelsen om kaptan Dubbelkrut och hans strävsamma rövarfölje är i första hand avsedd att vara till glädje för sådana barn, som på ett eller annat sätt uppnått myndig ålder... står det i förordet.

– Dubbelkrut kostar en tia, sa Birger när vi hade ätit. Han hade inga pengar. Jag betalade och han skrev en hälsning i boken och ritade sig själv på väg mot Freden (den gyldene).

– Jag kan nog sälja där också så det räcker till notan, sa han förhoppningsfullt.

Innanför dörren där vi satt stod en TV-apparat, en sällsynthet då. När det blev nyhetsdags kom plötsligt Tage Erlander från ett angränsande rum för att titta.

– Nu har du chansen att sälja en bok till, sa jag.

– Inte kan man störa statsminiistern, sa Birger på sitt västerbottniska tungomål.

– Ge mig en bok så ska jag sälja den åt dig!

– Nej inte till statsminiistern.

Vi tågade iväg till Gyldene Freden. Där var fullt. En kvinna ropade på Birger. Hon och de övriga i sällskapet makade åt sig så vi fick plats. Martina, presenterade hon sig.

Birger visade sin bok och några lösa teckningar för henne. Åh vad du är begåvad, utbrast hon på det affekterade vis överklasskvinnor gärna använder. Nisse och jag glodde misstänksamt. Birger slickade i sig berömmet och sålde kapten Dubbelkrut.